

Kosovë*

Udhëzues për qeverisje të hapur lokale dhe etikë publike

UDHËZUES

Mjet për të promovuar etikën publike,
përgjegjshmërinë, transparencën dhe
pjesëmarrjen qytetare

Kosovë*

Udhëzues për qeverisje
të hapur lokale dhe etikë publike

Originali:

Handbook on Open Local Government and Public Ethics in Kosovo* (Versioni anglisht)

Teksti buron dhe përdoret me leje të Këshillit të Evropës. Ky dokument publikohet me aranzhim me Këshillin e Evropës, por në përgjegjësi të plotë të përkthyesit.

Opinionet e shprehura në këtë punim janë përgjegjësi e autorit/autorëve dhe nuk reflektojnë domosdoshmërisht politikën zyrtare të Këshillit të Evropës.

Është autorizuar rikrijimi i ekstrakteve (deri në 500 fjalë), vetëm për qëllime komerciale përderisa ruhet integriteti i tekstit, fragmenti nuk përdoret jashtë kontekstit, nuk jep informacion të paplotë ose përndryshe nuk e çorienton lexuesin si për natyrën, shtrirjen ose përmbajtjen e tekstit. Teksti burimor duhet të pranohet gjithmonë si më poshtë “© Këshilli i Evropës, viti i publikimit”. Të gjitha kërkesat e tjera në lidhje me riprodhimin/përkthimin e gjithë këtij dokumenti ose një pjese të tij duhet t’i drejtohen Drejtorisë së Komunikimit të Këshillit të Evropës, (F 67075 Strasbourg Cedex ose publishing@coe.int).

Të gjitha kërkesat në lidhje me këtë publikim duhet të adresohen në Kongresin e Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës.

Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës
F 67075 Strasbourg Cedex
Francë

Emaili: congress.adm@coe.int

Dizajni dhe faqosja e kopertinës:
RGOLI, ASHA sh.p.k

© Këshilli i Evropës, Tetor 2021
(Botimi i 1-rë)

MIRËNJOHJE

Ky Udhëzues për qeverisje të hapur lokale dhe etikë publike në Kosovë* është zhvilluar nga Këshilli i Evropës si pjesë e projektit “Promovimi i demokracisë lokale”, i zbatuar nga Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale në kuadër të aktiviteteve të bashkëpunimit të Këshillit të Evropës në Kosovë*.

Pjesë të Doracakut, si konteksti vendor, legjislacioni, udhëzimet, praktikat e mira dhe praktika gjyqësore janë përgatitur nga Instituti Demokratik i Kosovës, një organizatë joqeveritare, degë e Transparency International. Konteksti dhe standardet ndërkombëtare u përpunuan nga Tim Hughes, me kontributet e Jeff Lovitt, ekspert të lartë në fushën e qeverisjes së mirë dhe demokracisë. Koordinimi i përgjithshëm i këtij Doracaku u siguria nga Divizioni i Bashkëpunimit dhe Marrëdhënieve me Jashtë i Sekretariatit të Kongresit të Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës.

Doracaku është pjesë e serisë së Doracakëve të shteteve-specifike që synojnë të ruajnë dhe ndajnë mësimet e nxjerra dhe praktikat më të mira të identifikuara gjatë zbatimit të projekteve të bashkëpunimit. Për më shumë informacion mbi manualë të ndryshëm, ju lutemi referojuni mjetit be-Open që është zhvilluar nga Kongresi për të mbështetur të gjithë aktorët e qeverisjes lokale dhe rajonale në përpjekjet e tyre për të përmirësuar cilësinë e demokracisë lokale në fshatrat, qytetet dhe rajonet e tyre, si dhe si çdo qytetar i interesuar për etikën publike, përgjegjshmërinë, transparencën dhe pjesëmarrjen qytetare.

* Të gjitha referencat për Kosovën, qoftë për territor, institucione, ose popullsi, në këtë tekst duhet të kuptohen në përputhje të plotë me Rezolutën 1244 të KS të OKB-së dhe pa paragjykuar statusin e Kosovës.

TABELA E PËRMBAJTJES

PARATHËNIE	8
QËLLIMI DHE STRUKTURA E DORACAKUT	10
KAPITULLI 1 ETIKA PUBLIKE DHE LLOGARIDHËNIA	12
Hyrje	12
Konteksti i përgjithshëm i brendshëm	13
1.1. KODET E ETIKËS DHE SJELLJES PROFESIONALE	14
1.2. MEKANIZMAT PËR ANKESA	17
1.3. MEKANIZMAT PËR ZGJIDHJEN E ANKESAVE	19
1.4. MBROJTJA E SINJALIZUESVE	22
1.5. SHPALOSJA E INFORMACIONIT: DEKLARIMI I PASURISË DHE KONFLIKTI I INTERESIT	25
KAPITULLI 2 TRANSPARENCA	29
Hyrje	29
Konteksti i përgjithshëm i brendshëm	30
2.1. QASJA NË INFORMACION	31
2.2. TË DHËNAT E HAPURA	34
2.3. PROKURIMI PUBLIK	37
2.4. AUDITIMI I JASHTËM	40
2.5. FINANCIMI I SUBJEKTEVE POLITIKE	42
KAPITULLI 3 PJESËMARRJA QYTETARE	46
Hyrje	46
Konteksti i përgjithshëm i brendshëm	47
3.1. POLITIKËBËRJA E HAPUR	49
3.2. BUXHETIMI ME PJESËMARRJE	52
3.3. KONSULTIMET PUBLIKE	55
3.4. PETICIONET PUBLIKE	58
3.5. REFERENDUMET LOKALE	60

4 RREZIQET NGA KORRUPCIONI	62
Hyrje	62
Konteksti i përgjithshëm i brendshëm	63
4.1. RYSHFETI	64
4.2. KONFLIKTI I INTERESIT	66
4.3. PËRVETËSIMI	69
4.4. MASHTRIMI	70
4.5. NEPOTISMI	72
KONKLZIONI	74
FUSNOTAT	75

PARATHËNIE

Qeveritë mund të funksionojnë efektivisht vetëm nëse gëzojnë dhe ruajnë besimin e qytetarëve në zotimin e tyre për të ofruar shërbime dhe politika që u shërbejnë qytetarëve. Qeverisja lokale e hapur dhe një nivel i lartë i etikës publike janë çelësi për ndërtimin e besimit në institucionet e qeverisë. Pushteti lokal, komunitatet përfaqësuesit e zgjedhur dhe shërbyesit e tyre civilë dhe kanë një rol vendimtar në nxitjen dhe mbështetjen e ndërtimit të besimit dhe vendimmarrjes me pjesëmarrje, pasi ato kanë shkallë të caktuar autonomie mbi shpërndarjen e burimeve, luajnë rol ndërmjetës në lidhje me qeveritë qendrore dhe zakonisht përbëjnë ndërlidhjen e parë mes qytetarëve dhe përfaqësuesve të zgjedhur. Profesionalizmi dhe integriteti i zyrtarëve të zgjedhur të pushtetit lokal dhe administratave lokale dhe aftësia e tyre për të funksionuar në mënyrë transparente, të përgjegjshme dhe llogaridhënëse janë parakushte për ofrimin e shërbimeve të zgjeruara, të drejta dhe të barabarta për qytetarët. Prandaj, përfaqësuesit e zgjedhur lokalë dhe rajonalë duhet të veprojnë si model në fushat e etikës publike, transparencës, llogaridhënies dhe vendimmarrjes me pjesëmarrje.

Për të përmbushur këtë rol, përfaqësuesit e zgjedhur duhet të jenë të përgatitur mirë në parimet dhe standardet që mbështesin etikën publike. Për më tepër, ata duhet të kuptojnë legjislacionin në fuqi dhe mekanizmat dhe institucionet përmes të cilave ligjet zbatohen në nivel lokal. Autoritetet qeveritare gjithashtu duhet të ndërgjegjësojnë publikun në mënyrë që ata të kuptojnë të drejtat e tyre ligjore dhe të dinë se ku duhet të drejtohen për të bërë një ankesë.

Megjithatë, ne nuk mund të injorojmë faktin se autoritetet lokale, si çdo autoritet publik, janë të ndjeshme ndaj korrupsionit, i cili paraqet kërcënim të madh për legjitimitetin e institucioneve demokratike, si dhe për shkallën e besimit që qytetarët u japin përfaqësuesve të tyre dhe zyrtarëve publikë. Mungesa e transparencës dhe mangësitë në etikën publike janë probleme me të cilat përballen të gjitha nivelet e qeverisjes, përfshirë nivelet lokale dhe rajonale. Ato minojnë ofrimin e shërbimeve ndaj qytetarëve dhe bizneseve njësoj dhe përbëjnë kërcënim për qasjen universale në shërbimet bazë dhe zhvillimin ekonomik të qëndrueshëm lokal. Lufta kundër korrupsionit duhet të jetë prioritet afatgjatë për qeveritë lokale dhe rajonale dhe shoqatat e tyre. Veprimi i përbashkët parandalues dhe monitorimi i rreziqeve të korrupsionit janë të një rëndësie kryesore për të nxitur rritjen ekonomike, për të përmirësuar kushtet e jetesës dhe për të zhvilluar besimin e qytetarëve.

Kur të avancohet decentralizimi i pushtetit dhe i burimeve financiare, cilësia e qeverisjes lokale bëhet edhe më vendimtare. Prandaj, bashkë me futjen dhe zbatimin konsistent të dispozitave të ligjit penal kundër korrupsionit, është thelbësore të promovohet etika publike, transparenca, llogaridhënia dhe vendimmarrja me pjesëmarrje në mënyrë që të zvogëlohet rreziku i korrupsionit dhe të rritet besimi i qytetarëve në autoritetet lokale dhe rajonale.

Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale i Këshillit të Evropës ndërmori një hap të fuqishëm në promovimin e qeverisjes etike duke miratuar, në vitin 1999, Kodin Evropian të Sjelljes për integritetin politik të përfaqësuesve të zgjedhur lokalë dhe rajonalë. Një

grup këshillues rishikoi këtë Kod, i cili pastaj është miratuar si Kodi Evropian i Sjelljes për të gjithë Personat e Përfshirë në Qeverisjen Lokale dhe Rajonale në Nëntor 2018. Teksti i përditësuar adreson sfidat e reja, duke përfshirë format e reja të komunikimit, ndikimin e teknologjisë digjitale dhe nevojën për të respektuar privatësinë e të dhënave dhe zgjeron fushëveprimin e zbatimit të tij për të gjithë aktorët e përfshirë në qeverisjen lokale dhe rajonale, dhe jo vetëm zyrtarët e zgjedhur.

Në prioritetet e tij për 2021-2026¹, Kongresi nënvizon rëndësinë e promovimit të cilësisë së demokracisë lokale dhe rajonale dhe pjesëmarrjes së qytetarëve. Në të njëjtën kohë, Kongresi i kushton vëmendje sfidave që dalin nga pandemia Covid-19 dhe nënvizon nevojën e përshtatjes së punës dhe aktiviteteve në një situatë të re, duke përfshirë ndryshimet përkatëse shoqërore, ekonomike dhe politike. Prioritetet tematike të Kongresit përfshijnë edhe reduktimin e pabarazive sociale, dhe sigurimin që digjitalizimi dhe inteligjenca artificiale të rrisin pjesëmarrjen e qytetarëve. Kongresi nënvizon se autoritetet lokale dhe rajonale duhet të jenë aktorët kryesorë për ndryshimin dhe tregon rëndësinë e luftimit të korrupsionit dhe klientelizmit, si dhe pjesëmarrjen e qytetarëve në proceset vendimmarrëse, për funksionimin e duhur të demokracive lokale dhe rajonale.

Kongresi është i vendosur të mbajë angazhim gjithëpërfshirës, afatgjatë në parandalimin e korrupsionit, dhe në këtë frymë ka krijuar pozitën e Zëdhënësit për Promovimin e Etikës Publike dhe Parandalimin e Korrupsionit në Nivelet Lokale dhe Rajonale. Publikimi i këtij Doracaku dhe synimi ynë për të promovuar në mënyrë aktive përdorimin e tij janë demonstrim i mtejshëm i vendosmërisë sonë për ta bërë këtë një aktivitet prioritar për vitet në vazhdim.

Qëndrimet dhe pritjet e qytetarëve tanë në lidhje me qeverisjen publike po ndryshojnë. Për të ripërtërirë dhe ruajtur besimin në administratën publike, ne duhet të krijojmë mekanizma efektivë për zbatimin dhe pajtueshmërinë me standardet e sjelljes etike. Parandalimi i korrupsionit, zvogëlimi i rreziqeve të tij dhe zhvillimi i institucioneve efektive, llogaridhënëse dhe transparente në të gjitha nivelet janë komponentët kryesorë të shoqërive të drejta dhe gjithëpërfshirëse.

Me këtë në mendje, ky Udhëzues për qeverisje të hapur lokale dhe etikë publike është menduar për autoritetet lokale, kryetarët e komunave, këshilltarëve lokalë dhe shërbyesve civilë, për t'i mbështetur ata në përpjekjet e tyre për të përmirësuar cilësinë e qeverisjes lokale në fshatrat dhe qytetet e tyre. Doracaku u jep autoriteteve lokale udhëzime praktike për transparencën dhe pjesëmarrjen e qytetarëve, duke identifikuar standardet përkatëse ndërkombëtare dhe legjislacionin vendor, dhe duke ofruar shembuj të praktikës gjyqësore dhe praktikat e mira të cilat mund të zbatohen dhe promovohen nga të gjitha autoritetet lokale.

Andreas Kiefer

Sekretar i Përgjithshëm

Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale i Këshilli i Evropës

QËLLIMI DHE STRUKTURA E DORACAKUT

Transparenca dhe pjesëmarrja e qytetarëve janë koncepte kryesore në zhvillimin e qeverisjes së mirë. Të dyja ndihmojnë në krijimin e kushteve për qytetarët për të kuptuar dhe vlerësuar vendimet që qeveria merr në emër të tyre, si dhe për të siguruar që nevojat dhe pikëpamjet e tyre merren parasysh në procesin e vendimmarrjes.

Aplikimi efektiv i mjeteve për të promovuar transparencën dhe pjesëmarrjen qytetare, i shoqëruar me llogaridhënie më të fortë dhe etikë publike, mund të ndihmojë në largimin e korrupsionit dhe keqpërdorimit të qeverisë. Të dy konceptet gjithashtu shërbejnë për të ndihmuar në gjenerimin e momentumit pozitiv dhe mundësues për të nxitur rritjen e besimit në qeverisjen publike.

Së fundi, ato ndihmojnë qeveritë të mbështeten në shkathtësitë, njohuritë dhe përvojën e qytetarëve për të mundësuar vendimmarrje më të informuar, identifikimin e hershëm të ndikimeve negative të politikave të ardhshme, pronësinë më të madhe të vendimeve që rezultojnë dhe ofrimin e shërbimeve publike më efektive.

Ky Udhëzues për qeverisje të hapur lokale dhe etikë publike në Kosovë* synon të mbështesë autoritetet vendore në përpjekjet e tyre për të përmirësuar cilësinë e qeverisjes vendore në përputhje me parimet e Kartës Evropiane për Vetëqeverisjes Lokale (ETS Nr. 122) dhe Protokollit shtesë të saj mbi të drejtën për të marrë pjesë në punët e një autoriteti lokal (CETS Nr. 207). Ai u siguron atyre udhëzime praktike mbi etikën publike dhe llogaridhënien, transparencën, pjesëmarrjen e qytetarëve dhe luftimin e korrupsionit, bazuar në parimet dhe udhëzimet e Këshillit të Evropës, dhe duke u bazuar në standardet ndërkombëtare dhe shembuj të legjislacionit model.

Për të përmbushur qëllimin e vet si udhëzues praktik referimi për të mbështetur autoritetet lokale në punën e tyre të përditshme, Udhëzues për qeverisje të hapur lokale dhe etikë publike në Kosovë* përfshin informacion specifik në lidhje me legjislacionin vendor kundër korrupsionit, dhe ofron shembuj të mekanizmave dhe mjeteve për ngritjen e standardeve në etikë publike dhe llogaridhënie, transparencë dhe pjesëmarrje të qytetarëve. Doracaku ofron vlerësim konciz i rreziqeve më të përhapura të korrupsionit dhe një sërë praktikash të mira për të paraqitur dhe zbatuar etikën publike dhe qeverisjen e hapur.

Zbatimi i mekanizmave të përfshirë në këtë Doracak do të ndihmojë autoritetet vendore të kontribuojnë edhe arritjen e Qëllimeve të Organizatës së Kombeve

të Bashkuara për Zhvillim të Qëndrueshëm (QZhQ)² të Agjendës për Zhvillim të Qëndrueshëm 2030,³ përkatësisht qëllimet 5 (barazia gjinore), 11 (qytete dhe komunitete të qëndrueshme), 16 (paqe, drejtësi dhe institucione të forta) dhe 17 (partneritete për qëllimet). Në këtë drejtim, zbatimi i qeverisjes lokale të hapur do të shërbejë si shtytës i fuqishëm për thellimin e angazhimit për qeverisje të mirë në kontekstin e zhvillimit të qëndrueshëm.

Doracaku është strukturuar në katër kapituj kryesorë:

■ **Kapitulli 1 - Etika publike dhe llogaridhënia:**

Ky kapitull nxjerr në pah rëndësinë dhe sfidat e etikës publike dhe llogaridhënies në Kosovë*. Ai demonstroi rolin thelbësor që luan etika publike dhe llogaridhënia për të sjellë një qeverisje efektive, transparente dhe pjesëmarrëse.

■ **Kapitulli 2 – Transparenca:**

Ky kapitull prezanton pesë mekanizma të transparencës, të cilët janë zgjedhur për të përfaqësuar diversitetin e qasjeve ndaj transparencës. Përshkrimi i secilit mekanizëm përfshin një përshkrim hyrës dhe një përvijim të standardeve ndërkombëtare. Kjo pasohet nga katër pjesë që përmbledhin ligjet kryesore vendore dhe paraqesin udhëzime praktike dhe praktikatat më të mira të cilat mund të shërbejnë si shembuj për autoritetet lokale në përpjekjet e tyre për të rritur transparencën.

■ **Kapitulli 3 - Pjesëmarrja e qytetarëve:**

Ky kapitull prezanton pesë mekanizma të pjesëmarrjes së qytetarëve, të cilët janë zgjedhur për të përfaqësuar diversitetin e qasjeve ndaj pjesëmarrjes së qytetarëve. Duke ndjekur të njëjtën strukturë si në kapitullin e mëparshëm, përshkrimi hyrës ofrohet për secilin mekanizëm të pasuar me një përvijim të standardeve përkatëse ndërkombëtare. Katër seksionet konkluduese përmbledhin ligjet kryesore vendore dhe paraqesin udhëzime praktike dhe praktikatat më të mira të cilat mund të shërbejnë si shembuj për autoritetet lokale në përpjekjet e tyre për të kultivuar dhe përmirësuar pjesëmarrjen e qytetarëve.

■ **Kapitulli 4 - Rreziqet nga korrupsioni:**

Ky kapitull prezanton rreziqet më të zakonshme nga korrupsioni të identifikuar në Kosovë* dhe përvijon standardet përkatëse ndërkombëtare kundër korrupsionit, së bashku me kornizën ligjore vendore në lidhje me secilën formë të korrupsionit. Kjo pastaj plotësohet me shembuj të praktikës gjyqësore dhe praktikave të mira që lidhen me secilin lloj korrupsioni.

ETIKA PUBLIKE DHE LLOGARIDHËNIA

Hyrje

Etika publike dhe llogaridhënia janë tiparet thelbësore të një autoriteti efektiv lokal ose rajonal. Ato i referohen kulturës, proceseve, strukturave dhe rregullave që sigurojnë që personat në poste publike të veprojnë në interes të gjerë publik, në vend të interesit të tyre vetjak. Ato janë një tipar thelbësor i qeverisjes së mirë dhe zbatohen barabartë për organizatat në sektorin privat dhe të shoqërisë civile, si dhe autoritetet publike.

Etika është rregulli që përcakton sjelljen e zyrtarëve publikë⁴ në mënyrë që të sigurohet që publiku të trajtohet në mënyrë të drejtë dhe të barabartë. Etika mund të ndihmojë zyrtarët të marrin vendime më të mira në interesin publik, si dhe të ndihmojnë njerëzit të vlerësojnë vendimet e marra në emër të tyre nga zyrtarët publikë.

Llogaridhënia publike siguron që zyrtarët të përgjigjen hapur për vendimet që po marrin në emër të publikut.

Në mungesë të etikës publike dhe llogaridhënies, korrupsioni dhe keqpërdorimet janë në gjendje të lulëzojnë. Siç është theksuar në pjesën vijuese, korrupsioni është i dëmshëm për individët, shoqërinë, ekonominë dhe qeverinë në një numër aspektesh. Etika publike dhe llogaridhënia mund të ndihmojnë në frenimin e teprimeve më të këqija të pushtetit dhe të inkurajojnë vendimmarrje më të përgjegjshme dhe më të drejtë nga autoritetet lokale.

Edhe kur korrupsioni nuk është endemik, mungesa e etikës publike dhe llogaridhënies mund të jetë gërryese për besimin e publikut në qeveri, institucione dhe zyrtarë publikë. Ndërsa marrëdhënia midis etikës dhe llogaridhënies publike është komplekse, kur bëhet mirë, ato mund të ndihmojnë në ndërtimin dhe forcimin e besimit midis publikut dhe qeverisë.

Nga ana tjetër, etika publike dhe llogaridhënia gjithashtu mund të luajnë rol shumë më pozitiv. Ato pranojnë se qytetarët dhe palët e tjera të interesit kanë shumë vlerë për të ofruar në vendimmarrje. Ato mund të ndihmojnë për të siguruar që përvojat e tyre personale, ekspertiza, njohuritë dhe shqyrtimi i shtojnë vlerë dhe forcojnë vendimet e marra nga qeveria dhe zyrtarët publikë.

Së fundi, etika efektive publike dhe llogaridhënia janë gjithashtu elementët kryesorë të përmirësimit të shërbimeve publike. Kjo bazohet në idenë që shërbimet publike që janë më të përgjegjshme dhe më llogaridhënëse për njerëzit - dhe përfitojnë nga njohuritë, idetë, energjia dhe shqyrtimi i tyre - do të funksionojnë më mirë për njerëzit.

Bashkërisht, etika publike dhe llogaridhënia ndihmojnë për të siguruar që vendimmarrja dhe shpërndarja e burimeve janë të drejta, efikase dhe efektive, gjë që nga ana tjetër ndihmojnë për të mundësuar një demokraci, ekonomi dhe shoqëri prosperuese. Për këtë

qëllim, Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale i Këshillit të Evropës miratoi Kodin Evropian të Sjelljes për të gjithë Personat e Përfshirë në Qeverisje Lokale dhe Rajonale,⁵ duke i inkurajuar autoritetet lokale dhe rajonale dhe shoqatat e tyre kombëtare që të hartojnë programe të përshtatshme arsimore për menaxhimin e integritetit dhe të zbatojnë shërbime këshilluese, për të ndihmuar stafin e tyre që të identifikojë dhe të merret me fushat e mundshme të rrezikut etik dhe situatat e konfliktit të interesit.

Transparenca dhe pjesëmarrja e qytetarëve janë mekanizma të rëndësishëm për promovimin e etikës publike dhe llogaridhënies në qeveri kombëtare dhe lokale. Një raport i kohëve të fundit për Komitetin Evropian të Rajoneve për "Parandalimin e Korrupsionit dhe Promovimin e Etikës Publike në Nivelin Lokal dhe Rajonal në Vendet e Partneritetit Lindor" konstatoi se mungesa e transparencës ishte dobësia kryesore në të gjitha rastet e vlerësuara⁶. Ky doracak përshkruan një sërë mekanizmash të transparencës dhe pjesëmarrjes së qytetarëve që mund të miratohen nga autoritetet lokale dhe rajonale.

Konteksti i përgjithshëm i brendshëm

Kosova* është ende në procesin e ndërtimit të strukturave dhe institucioneve qeverisëse të qëndrueshme dhe transparente. Megjithatë, niveli i pamjaftueshëm i etikës gjatë kryerjes së detyrave të tyre mbetet një nga sfidat kryesore drejt ndërtimit të një administrate në përputhje me parimet e etikës publike (d.m.th. integriteti, ligjshmëria, objektiviteti, llogaridhënia, transparenca, ndershmëria, respekti dhe lidhshëria). Sipas Këshillit të Evropës⁷ "etika publike është në zemër të demokracisë dhe qeverisjes së mirë, në të gjitha nivelet e qeverisjes" dhe integriteti është një nga parimet e tij kryesore dhe një gurthemel i qeverisjes së mirë. Megjithatë, asnjë institucion nuk është imun ndaj shkeljeve të kodit të etikës, prandaj, ndërveprimet joetike midis aktorëve publikë dhe privatë janë të mundshme në të gjitha fazat e procesit të politikave. Adresimi i kësaj sfide kërkon një qasje të tërë shoqërisë dhe tërë qeverisë.

Viteve të fundit në Kosovë*, mungesa e etikës profesionale është më e dukshme në administratën publike, procedurat e prokurimit publik dhe financimin e subjekteve politike. Në vitin 2019, Kosova* miratoi Ligjin për Organizimin dhe Funkcionimin e Administratës Shtetërore dhe të Agjencive të Pavarura.⁸ Ky ligj siguron hapësirë për krijimin e një administrate më efektive duke respektuar parimet e transparencës. Përveç parimit të transparencës, ky ligj detyron administratën publike të veprojë me profesionalizëm dhe neutralitet politik në vendimmarrje. Pushteti lokal rregullohet me Ligjin për Vetëqeverisjen⁹ Lokale. Gjatë vitit 2019, ka pasur përmirësime në performancën e autoriteteve lokale. Komunitetet e Kosovës* treguan gatishmëri për të rritur transparencën në qeverisjen e tyre. Për shkak të kësaj gatishmërie, transparenca u rrit 12% në krahasim me vitin 2018.¹⁰

Mungesa e transparencës gjatë procedurave të prokurimit publik mbetet problematike. Këto procedura vazhdojnë të jenë të prirura për parregullsi dhe të cënueshme ndaj korrupsionit. Gjatë vitit 2019, ishin gjashtë raste të reja të lidhura me korrupsionin në prokurimet publike të raportuara nga Agjencia Kundër Korrupsionit.¹¹

Megjithatë, Kosova* ka një numër ligjesh që kërkojnë të rrisin transparencën dhe llogaridhënien publike. Ato ligje përfshijnë: Ligjin për Qasje në Dokumente Publike,¹² Ligjin për Deklarimin, Prejardhjen dhe Kontrollin e Pasurisë të Zyrtarëve të Lartë Publikë dhe Deklarimin, Prejardhjen dhe Kontrollin e Dhuratave për të gjithë Personat Publikë,¹³ dhe Ligjin për Prokurimin Publik.¹⁴ Neni 5 i Ligjit për Parandalimin e Konfliktit të Interesit në Ushtrimin e Funkcionit Publik detyron zyrtarët publikë të ushtrojnë funksionin e tyre në pajtim me ligjin dhe kodin përkatës të mirësjelljes. Paragrafi 1 i këtij neni përcakton parimet e sjelljes etike për zyrtarët publikë. Aty thuhet se zyrtari duhet ta kryejë punën e tij me ndershmëri, ndërgjegje, paanshmëri, të ruajë autoritetin e zyrtarit dhe institucionit dhe me punën e tij të forcojë besimin e qytetarëve në institucione.¹⁵

1.1. KODET E ETIKËS DHE SJELLJA PROFESIONALE

Kodet e etikës përcaktojnë parimet themelore sipas të cilave shërbyesit publikë duhet të respektojnë, siç janë integriteti, vetëmohimi dhe hapja. Kodi i sjelljes bazohet në kodin e etikës për të formuluar standardet dhe praktikatat që duhet të zbatohen në rrethanat e veçanta të një institucioni.

Kodi i sjelljes përcakton standarde specifike të sjelljes profesionale që priten në një mori situatash dhe u ofron zyrtarëve publikë udhëzime për trajtimin e tyre. Përveç kësaj, kodet e sjelljes sjellin transparencë dhe llogaridhënie publike në operacionet qeveritare.

Standardet ndërkombëtare

Kodet e sjelljes dhe kodet e etikës të hartuara mirë ndihmojnë në përmbushjen e pritjeve në rritje nga publiku, drejtuesit e biznesit dhe shoqëria civile për transparencë më të madhe dhe integritet më të lartë në qeveri, dhe vendosin një barrë mbi qeveritë për të siguruar standarde të larta etike midis zyrtarëve publikë dhe përfaqësuesve të zgjedhur. Si të tilla, ato mund të mbështesin zhvillimin e besimit midis publikut dhe institucioneve qeveritare dhe zyrtarëve. Është e rëndësishme që kodet e sjelljes të zbatohen si për shërbyesit civilë ashtu edhe për zyrtarët e zgjedhur, dhe që të ofrohen trajnime dhe udhëzime për të siguruar të kuptuar të plotë të kodeve nga të gjithë zyrtarët publikë. Masat disiplinore dhe sanksionet duhet të përcaktohen qartë dhe të zbatohen në mënyrë të qëndrueshme në rast të mosrespektimit të kodeve.

Konventat dhe standardet ndërkombëtare të mëposhtme lidhen me kodet e etikës dhe sjelljes profesionale:

- **Rekomandimi për Kodet e Sjelljes për Zyrtarët Publikë¹⁶ dhe Kodi Evropian i Sjelljes për të gjithë Personat e Përfshirë në Qeverisjen Lokale dhe Rajonale¹⁷ i Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës** janë dokumente referimi për autoritetet lokale dhe rajonale në Evropë për sigurimin e integritetit politik.

- **Udhëzimet për Etikën Publike të Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës**¹⁸ konsolidojnë në një dokument të vetëm parimet, standardet dhe rekomandimet kryesore të Këshillit të Evropës në këtë fushë, duke mbuluar të gjitha kategoritë e zyrtarëve publikë, qofshin ata të zgjedhur, të emëruar apo të punësuar. Ato plotësohen me **Udhëzues mbi Etikën Publike: Hapa praktikë për zbatimin e etikës publike në organizatat publike**¹⁹, një dokument i gjallë i cili ofron raste studimore dhe shembuj nga shtetet anëtare të Këshillit të Evropës.

- **Rekomandimi i OBZHE-së për Integritetin Publik**²⁰ zhvendos fokusin nga politikat ad hoc të integritetit në një qasje të varur nga konteksti, të sjelljes, të bazuar në rrezik, me theks në kultivimin e një kulture integriteti në të gjithë shoqërinë.

- **Dokumenti i Transparency International për Zbatimin e Standardeve të Etikës Efektive në Qeverisje dhe Shërbimin Civil**²¹ ofron mekanizma praktikë për institucionalizimin e standardeve të larta të integritetit etik për zyrtarët e zgjedhur dhe shërbyesit civilë.

Konteksti i brendshëm

Aktualisht, Kosova* nuk ka një kod të përgjithshëm të etikës dhe sjelljes që do të rregullonte sjelljen e zyrtarëve publikë. Sidoqoftë, ekziston një kornizë ligjore e përbërë nga Ligji për Shërbimin Civil²² dhe Rregullorja për Kodin e Mirësjelljes në Shërbimin Civil²³ qëllimi i të cilave është rregullimi i atyre sjelljeve. Duke pasur parasysh rëndësinë e këtyre kodeve, çdo institucion dhe organ publik në Kosovë* ka nxjerrë kodin e vet të etikës dhe sjelljes. Respektimi i këtyre kodeve është shumë i rëndësishëm për qytetarët që të marrin shërbimet publike në mënyrën më të mirë të mundshme, dhe të rrisin transparencën dhe llogaridhënien e administratës publike në Kosovë*. Për më tepër, këto kode në mënyrë të natyrshme rrisin profesionalizmin e administratës publike dhe ndërtojnë besimin e qytetarëve në punën e administratës publike. Për më tepër, korniza ligjore në Kosovë* parashikon që Agjencia Kundër Korrupsionit të marrë pjesë dhe të ofrojë këshilla për hartimin e kodeve të etikës në sektorin publik dhe privat.²⁴

Legjislacioni

Kreu i 7-të i Ligjit për Shërbimin Civil të Republikës së Kosovës* parashikon Parimet dhe Kushtet e Sjelljes Profesionale të Nëpunësve Civilë. Megjithatë, duke pasur parasysh rëndësinë e sjelljes dhe etikës profesionale në administratën publike, Kosova* ka nxjerrë Rregulloren për Kodin e Mirësjelljes në Shërbimin Civil. Kjo rregullore synon të përcaktojë rregullat e mirësjelljes së të gjithë nëpunësve civilë në Kosovë* dhe të rrisë ndërgjegjësimin publik për sjelljen që duhet të kenë nëpunësit civilë gjatë ushtrimit të detyrave të tyre. Kjo rregullore përcakton parimet themelore që duhet të respektohen nga nëpunësit civil gjatë ofrimit të shërbimeve publike. Gjegjësisht, ata duhet t'iu përmbahen parimeve të ligjshmërisë, jodiskriminimit, detyrimit për t'iu përgjigjur kërkesave, efektshmërisë dhe efikasitetit, përgjegjësisë, paanësisë dhe pavarësisë profesionale, transparencës, shmangies së konfliktit të interesit dhe mundësive të barabarta për komunitetet dhe gjinitë.²⁵ Shkelja e rregullave dhe parimeve të përcaktuara

në këtë Rregullore bëhet shkak për marrjen e masave disiplinore ndaj zyrtarit publik në pajtim me legjislacionin në fuqi.²⁶

Udhëzime

Përveç Ligjit për Shërbimin Civil dhe Rregullores për Kodin e Mirësjelljes në Shërbimin Civil, organet dhe institucionet publike në Kosovë* kanë nxjerrë kodet ose rregulloret e tyre të sjelljes dhe etikës. Për shembull, Kuvendi i Kosovës* ka nxjerrë Kodin e Mirësjelljes së anëtarëve të Kuvendit.²⁷ Këshilli Gjyqësor i Kosovës* ka miratuar gjithashtu Kodin e Etikës Profesionale për Gjyqtarë, i cili synon të rregullojë rregullat dhe sjelljen e gjyqtarëve në Kosovë*.²⁸ Gjykata Kushtetuese ka miratuar edhe Kodin e Mirësjelljes për Gjyqtarë²⁹ me parime për të udhëhequr dhe rregulluar sjelljen e tyre. Këshilli Prokurorial ka nxjerrë Kodin e Etikës dhe Sjelljes Profesionale për Prokurorë.³⁰ Në nivelin lokal të qeverisjes, secila komunë ka nxjerrë kod etik që rregullon sjelljen e zyrtarëve të vet. Përkundër një kornize të fortë ligjor që rregullon sjelljen e shërbyesve civilë, mungojnë të dhënat për zbatimin e tyre real dhe mekanizmat institucionalë që sigurojnë zbatimin e tyre.

Bazuar në Ligjin për Përgjegjësinë Disiplinore të Gjyqtarëve dhe Prokurorëve, kur një gjyqtar ose prokuror nuk vepron në përputhje me Kodin e Sjelljes, ai veprim konsiderohet shkelje e detyrave të gjyqtarëve. Në ato situata, gjyqtari kryen shkelje disiplinore.³¹ Procedurat disiplinore zhvillohen para Këshillit Gjyqësor të Kosovës* ose Këshillit Prokurorial të Kosovës.³²

Praktikat e mira

Në vitin 2020, Komuna e Ferizajt ka miratuar Kodin e vet të Etikës që synon të rregullojë sjelljen e zyrtarëve komunal në mënyrë që të pasqyrojë etikën profesionale dhe morale të komunës. Qëllimi i këtij Kodi është të zhvillojë kulturën organizative brenda komunës dhe të promovojë parimet themelore të etikës. Sipas këtij kodi, zyrtarët komunalë janë të detyruar të ushtrojnë detyrat e tyre në përputhje me ligjet që janë në fuqi dhe atyre gjithmonë u kërkohet të veprojnë në bazë të interesave publike dhe jo interesave private ose partiake. Ky Kod rregullon gjithashtu kodin e veshjes dhe paraqitjes së zyrtarëve komunalë duke përcaktuar se cilat janë mënyrat e duhura të veshjes gjatë orarit të punës. Sipas këtij Kodi, çdo zyrtar publik që shkel dispozitat e përcaktuara në këtë Kod, do të përballet me masa disiplinore në përputhje me ligjin në fuqi. Për të siguruar zbatimin e këtij Kodi, Kuvendi Komunal i Ferizajt themelon Komisionin e Kodit të Etikës. Masat për shkeljen e dispozitave të kodit të etikës përfshijnë qortimin publik dhe një dënim deri në 15% të pagesës deri në tre muaj.³³

1.2. MEKANIZMAT PËR ANKESA

Mekanizmat e ankesave u mundësojnë qytetarëve të japin informata kthyesë tek autoritetet publike për standardet e shërbimeve që marrin. Ata ofrojnë një mekanizëm të rëndësishëm llogaridhënie i cili u mundëson shërbyesve civilë dhe zyrtarëve të zgjedhur të identifikojnë nëse shërbimet publike po ofrohen në mënyrë joefektive apo joefikase. Kur mekanizma të tillë trajtojnë ankesat shpejt, ata mund të ndihmojnë në krijimin e kushteve për rritjen e besimit. Nëse përdoren në mënyrë proaktive, mekanizmat e ankesave mund të ndihmojnë qeveritë të identifikojnë ide të reja dhe të rrisin pjesëmarrjen e qytetarëve.

Standardet ndërkombëtare

Për të siguruar besimin në mekanizmat, autoritetet lokale duhet të përpiqen të marrin në konsideratë dhe zgjidhin çdo ankesë menjëherë dhe në mënyrë gjithëpërfshirëse. Mekanizmat e ankesave mund të bëhen më të qasshme duke aplikuar një qasje one-stop-shop (pikë për të gjitha shërbimet) në mënyrë që qytetarët të mos kenë nevojë të kërkojnë në zyra dhe uebsajte të ndryshme.

Nëse qeveria ndërmerr një qasje proaktive për të parandaluar përsëritjen e shkaqeve të ngjashme për ankesa, mekanizmat e ankesave gjithashtu mund të ndihmojnë qeveritë të identifikojnë qasje të reja në ofrimin e shërbimeve dhe të rrisin pjesëmarrjen e qytetarëve. Për këtë qëllim, mekanizmat e ankesave duhet të kombinohen me vlerësimet periodike të ofrimit të shërbimeve, duke përfshirë përdorimin e sondazheve të opinionit publik dhe shkëmbimin e përvojës dhe mjetëve me autoritetet e tjera lokale për të inkurajuar miratimin më të gjerë të praktikave të mira dhe mjetëve të provuara.

Nuk ka standarde specifike ndërkombëtare për mekanizmat e ankesave në lidhje me shërbimet publike. Megjithatë, mekanizmat dhe procedurat për përgjigjen ndaj ankesave përfshihen në një garanci ligjore ndërkombëtare për të drejtën për të marrë pjesë në punët e një autoriteti lokal, dhe ka një numër udhëzimesh dhe doracakësh të dobishëm të shoqërisë civile. Shih për shembull:

- **Protokolli shtesë i Kartës Evropiane të Vetëqeverisjes Lokale për të drejtën për të marrë pjesë në punët e një autoriteti lokal (CETS Nr. 207)³⁴** ofron garanci ligjore ndërkombëtare për këtë të drejtë, përfshirë krijimin e mekanizmave dhe procedurave për trajtimin dhe reagimin ndaj ankesave dhe sugjerimeve të qytetarëve.
- **Mekanizmat e Ankesave e Transparency International: Udhëzuesi Referues për Praktikë të Mirë³⁵** përcakton parimet udhëzuese dhe praktikat e mira për krijimin dhe zbatimin e mekanizmave të ankesave që ofrojnë kanale të sigurta për qytetarët për të paralajmëruar një institucion publik ose privat për çdo rrezik apo rast korrupsioni.

- **Doracak i Mekanizmit të Ankesave³⁶ i Këshillit Danez për Refugjatë** përshkruan se si të ngrihet dhe menaxhohet një mekanizëm ankesash.
- **Vështrimi i Përgjithshëm i OJQ-së World Vision - Mekanizmat e Ankesave të Komunitetit**, me një pasqyrë të mekanizmave dhe mjeteve të përdorura nga agjencitë e zhvillimit për të marrë ankesa.³⁷

Konteksti i brendshëm

Në Kosovë*, e drejta për të apeluar dhe për të përdorur mjete juridike është e drejtë kushtetuese që rregullohet me Kushtetutën e Kosovës*.³⁸ Përdorimi i mjeteve juridike rregullohet sipas Ligjit për Procedurën e Përgjithshme Administrative, i cili u mundëson qytetarëve të Kosovës* të «vënë në dyshim» aktet administrative për të cilat ata mendojnë se shkelin të drejtat dhe interesat e tyre ligjore. Megjithatë, qytetarët përballen me sfida në ushtrimin e të drejtave të tyre dhe përdorimin e këtyre mekanizmave në praktikë për shkak të zgjatjes së procedurave gjyqësore.

Kushtetuta e Kosovës* e themelon Avokatin e Popullit si një institucion të pavarur. Roli i tij është të mbikëqyrë dhe mbrojtë të drejtat dhe liritë e individëve nga veprimet ose mosveprimet e paligjshme dhe të parregullta të autoriteteve publike.³⁹ Kompetencat dhe përgjegjësitë e Avokatit të Popullit rregullohen me Ligjin për Avokatin e Popullit.⁴⁰ Rëndësia e Avokatit të Popullit mbetet shumë e lartë për faktin se shumë qytetarë i drejtohen këtij institucioni të pavarur për mbrojtjen e të drejtave dhe interesave të tyre ligjore kur mjetet e tjera rezultojnë të pasuksesshme.

Një mekanizëm tjetër i rëndësishëm në dispozicion të qytetarëve për t'u ankuar dhe adresuar çështjet e tyre është Komisioni për të Drejtat e Njeriut, Barazinë Gjinore, Personat e Pagjetur dhe Peticionet brenda Kuvendit të Kosovës*. Fushëveprimi i këtij komisioni përfshin bashkëpunimin me Avokatin e Popullit dhe shqyrtimin e peticioneve që i drejtohen Kuvendit. Në këtë mënyrë, çdo peticion fillimisht shqyrtohet dhe analizohet nga ky komision. Jo më vonë se dy javë pas datës së marrjes së peticionit, kryetari i komisionit ia paraqet atë komisionit, duke propozuar në të njëjtën kohë mënyrën e zgjidhjes ligjore ose refuzimin e peticionit në fjalë. Nëse komisioni e sheh të përshtatshme, zgjidhja e çështjes mund të autorizojë kryetarin e komisionit që të paraqesë një deklaratë në seancën plenare të Kuvendit.⁴¹

Legjislacioni

Në Kosovë*, përdorimi i mekanizmave të ankesave rregullohet me Ligjin për Procedurën e Përgjithshme Administrative.⁴² Ky ligj synon të mbrojtë të drejtat dhe interesat ligjore të njerëzve kur autoritetet publike ofrojnë shërbime me interes publik. Ai është i zbatueshëm sa herë që një organ publik, gjatë ushtrimit të autoritetit të tij publik, nxjerr një vendim për të drejtat, detyrimet ose interesin legjitim të një personi, lidh një kontratë administrative ose ushtron kompetencat e tij përmes veprimeve të tjera administrative.⁴³

Ky ligj parashikon këto forma të mjeteve juridike: apelimin administrativ, kundërshtimin administrativ dhe rihapjen e procedurave. Në Kapitullin e tij të 2^{të}, ky ligj rregullon tërë procedurën e ankesave administrative. Ai përcakton rregullat e përgjithshme për paraqitjen e një ankesë kundër akteve administrative dhe kushtet që një ankesë duhet të plotësojë në mënyrë që të jetë e lejueshme. Kapitulli 3 rregullon kundërshtimin administrativ, i cili duhet të parashtrohet kundër një akti real apo kundër moskryerjes të një akti real të kërkuar nga pala. Së fundi, Kapitulli 4 i referohet rihapjes së një procedure, në raste të caktuara, nëse pala nuk ka paraqitur një ankesë brenda afatit të përcaktuar me ligj.⁴⁴

Udhëzime

Që nga fillimi i vitit 2021, nuk ka udhëzime kombëtare ose lokale për mekanizmat e ankesave. Një arsye e mundshme për mungesën e udhëzimeve të tilla është sepse Ligji për Procedurën e Përgjithshme Administrative rregullon në detaje procedurën për paraqitjen dhe menaxhimin e ankesave.

Praktikat e mira

Instituti Demokratik i Kosovës / Transparency International Kosova*, nga qershori deri në shtator 2020, kishte paraqitur gjashtë kërkesa për qasje në dokumente dhe informacion publik tek Shërbimi Spitalor dhe Klinik Universitar i Kosovës*. Këto kërkesa u konfirmuan, përmes telefonit, se ishin marrë. Sipas Ligjit për Qasje në Dokumente Publike,⁴⁵ institucionet publike janë të detyruara të nxjerrin një vendim për miratimin ose refuzimin e kërkesës brenda shtatë ditëve, ndërsa mospërgjigja e institucionit publik brenda këtij afati konsiderohet përgjigje negative. Në këtë rast, ata nuk e respektojnë afatin ligjor dhe KDI/TI paraqiti një ankesë tek Avokati i Popullit, duke kërkuar të vendoste për pranueshmërinë e qasjes së KDI/TI-së në dokumentet publike sipas kërkesës. Avokati i Popullit u përgjigj pozitivisht.

1.3. MEKANIZMAT E ZGJIDHJES SË ANKESAVE

Mekanizmat e zgjidhjes së ankesave (MZA) janë mjete që shkojnë përtej mekanizmave të ankesave dhe kanaleve të tjera të informatave kthyesë pasi qytetarët mund të përdorin një MZA për t'iu drejtuar institucioneve qeveritare dhe komunave me shqetësime në lidhje me ndikimin e politikave dhe zbatimin e tyre tek vetë qytetarët. Kur politika e një agjencie publike prek interesat e qytetarëve, ose vendimi i marrë nga organet e qeverisjes qendrore ose lokale shkakton një ankesë nga ana e qytetarëve, palët e interesuara mund të përdorin sistemin e zgjidhjes të krijuar nga agjencitë qeveritare dhe organet komunale për të paraqitur ankesën e tyre. Një mekanizëm për zgjidhjen e ankesave nuk përdoret për të zëvendësuar gjykatën ose sistemin e auditimit ose hetimin formal; as nuk është mekanizmi i përshtatshëm për ankesat për akte potencialisht kriminale, siç janë rastet e korrupsionit. MZA-të janë krijuar për zgjidhje bashkëpunuese të ankesave.

Standardet ndërkombëtare

Mekanizmat e zgjidhjes shërbejnë si shërbim i vijës së parë që do të përdoret nga qytetarët për të zgjidhur në mënyrë efektive ankesat. Për më tepër, shoqëritë tregtare mund të përdorin MZA-të për të zbutur rreziqet në veprimtaritë e tyre afariste dhe MZA-të mund të bëhen mekanizëm i shpejtë dhe efektiv për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve pa veprim ligjor.

Mekanizmat efektivë të zgjidhjes mund të shërbejnë për të identifikuar modelet e korrupsionit dhe keqpërdorimit, si dhe për të krijuar politika të parandalimit të korrupsionit. Për të siguruar qasje më të madhe, është e rëndësishme të rrisni ndërgjegjësimin e publikut në lidhje me MZA-të dhe të siguroni këshilla falas për qytetarët mbi formulimin e kërkesave të ankesave dhe si të veprojnë kur kërkojnë zgjidhje.

Standardet për mekanizmat e zgjidhjes së ankesave janë vendosur kryesisht nga organizatat ndërkombëtare të tilla si Banka Botërore, Banka Aziatike për Zhvillim (BAZh), Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik (OBZHE), Programi i Organizatës së Kombeve të Bashkuara për Zhvillim (UNDP) dhe Komisioni Evropian. Këto standarde kryesisht lidhen me përcaktimin e kornizës ligjore për mbrojtjen e të drejtave të qytetarëve. Këto standarde paraqiten në udhëzimet e mëposhtme:

- **Besueshmëria në shërbime publike: Sigurimi i të drejtave të qytetarëve**⁴⁶ nga OBZHE adreson të drejtat e qytetarëve për t'u dëgjuar duke përdorur kornizën ligjore të krijuar nga institucionet shtetërore.
- **OBZHE, Rekomandimi i Këshillit për Udhëheqjen dhe Aftësitë e Shërbimit Publik, OECD/LEGAL/0445**⁴⁷ - rekomandimi ka 14 parime dhe përcakton reagimin e shërbimit publik.
- **Si të bëni një ankesë në nivel të BE-së nga Komisioni Evropian**⁴⁸ është një broshurë që përshkruan mundësinë që qytetarët të kontaktojnë dhe të paraqesin një ankesë në Komisionin Evropian.
- Udhëzimet e zhvilluara nga institucionet ndërkombëtare për mbrojtjen e të drejtave të qytetarëve gjatë zbatimit të një projekti biznesi përfshijnë: **Ndërtimin e Kapaciteteve të BAZh-së për Mekanizmat e Zgjidhjes së Ankesave.**⁴⁹

Konteksti i brendshëm

Mekanizmat e kompensimit janë një nga mjetet e përdorura për të siguruar llogaridhënien nga organet publike ndaj qytetarëve të tij. Gjithashtu të referuara si "mekanizma të zgjidhjes së ankesave, kërkohen në ato situata kur një organ publik miraton një akt që ndikon negativisht në të drejtat e qytetarëve në ndonjë formë. Kosova* nuk ka një ligj aktual që rregullon mekanizmat e kompensimit ose procedurën e tyre. Megjithatë, rastet në të cilat një akt administrativ i një organi publik i shkakton dëm të drejtpërdrejtë ose të tërthortë një personi, parashikohen në Ligjin për Konfliktet Administrative.⁵⁰ Ky ligj rregullon kompetencat, përbërjen e gjykatës dhe rregullat e procedurës kur

vendoset për ligjshmërinë e akteve administrative. Sipas nenit 18, paditësi në konfliktin administrativ mund të jetë personi fizik, personi juridik, Avokati i Popullit, shoqatat dhe organizatat e tjera, të cilat veprojnë në mbrojtje të interesit publik. Në të gjitha këto raste, palët e dëmtuara mund të paraqesin ankesë në gjykatën kompetente, dhe gjithashtu mund të kërkojnë rishikim të jashtëzakonshëm të vendimit ligjor në Gjykatën Supreme të Kosovës*.

Që nga viti 2021, në Kosovë* nuk ka gjykatë administrative që do të trajtonte në mënyrë specifike konfliktet administrative. Sidoqoftë, brenda Gjykatës Themelore të Prishtinës, Departamenti për Çështje Administrative është kompetent për t'u marrë me konfliktet administrative nga e gjithë Kosova* Ky departament gjykon dhe vendos në shkallë të parë për konfliktet administrative bazuar në paditë e ngritura kundër akteve administrative përfundimtare dhe çështje të tjera të përcaktuara me Ligjin për Konfliktet Administrative.⁵¹ Për shkak të faktit se ekziston vetëm një departament për tërë territorin e Kosovës*, e bën të vështirë për qytetarët që të adresojnë çështjet e tyre. Qasja në këtë departament nuk është e lehtë dhe udhëtimi nga pjesë të ndryshme të Kosovës* për të paraqitur ankesë nuk është gjithmonë racionale dhe e realizueshme për shumë qytetarë. Kjo ka bërë që një numër qytetarësh të mos i trajtojnë çështjet e tyre dhe të mos marrin kompensim për dëmin e tyre.

Legjislacioni

Kompensimi i dëmeve rregullohet me Ligjin për Konfliktet Administrative. Ligji rregullon konfliktin administrativ para gjykatës në rastet kur njëra palë ngre padi kundër një akti administrativ. Ky ligj thotë se konflikti administrativ fillon me një aktakuzë ose padi. Ky ligj u jep palëve të dëmtuara të drejtën të kërkojnë kompensimin e dëmeve që janë shkaktuar nga ekzekutimi i aktit administrativ. Përveç kompensimit të dëmeve, paditësi ka të drejtë të kërkojë kthimin e tij.⁵²

Udhëzime

Edhe pse aktualisht nuk ka udhëzime që rregullojnë mekanizmat e kompensimit në Kosovë*, institucioni i tij mund të fillojë të përdorë praktikën më të mira ndërkombëtare. Sipas Transparency International "Mekanizmat e Ankesave - Udhëzues Referimi për Praktikën e Mira"⁵³ mekanizmat efektiv të ankesave janë një mjet kyç për të identifikuar dhe parandaluar korrupsionin dhe keqpërdorimet e tjera. Sa më shpejt që institucionet e Kosovës* të kompletojnë një mekanizëm efektiv të ankesave, aq më i fortë është potenciali për të forcuar kredibilitetin dhe reputacionin e tyre.

Praktikat e mira

Kosova* ka krijuar Agjencinë për Ndhimë Juridike Falas.⁵⁴ Me këtë Agjenci, ndihma juridike falas ofrohet në tërë territorin e Kosovës*. Duke marrë parasysh faktin se jo të gjithë mund të përballojnë ndihmën juridike, Kosova* ka krijuar këtë mekanizëm që do t'i ndihmonte qytetarët të merrnin ndihmën juridike për të cilën kanë nevojë. Ndhimja juridike falas ofrohet në procedura të ndryshme si në procedurat civile, penale, administrative dhe të kundërvajtjes.⁵⁵ Ndhimja juridike falas parasheh edhe informata dhe këshilla juridike në lidhje me procedurat ligjore, përpilimin e dokumenteve dhe të gjithë asistencën tjetër teknike që lidhet me përfundimin e çështjes dhe përfaqësimin në procedurat civile, penale, administrative dhe të kundërvajtjes. Gjatë vitit 2019, 5,539 qytetarë morën ndihmë juridike falas, nga të cilat mbi 90% e shërbimeve juridike falas u ofruan nga zyrtarë të Agjencisë, ndërsa rreth 8% e përfituesve u përfaqësuan nga një avokat.⁵⁶

1.4. MBROJTJA E SINJALIZUESVE

Korrupsioni dhe veprimet e tjera të dëmshme për interesin publik, përfshirë shëndetin publik, janë më të përhapura në organizatat që nuk kanë kulturë transparence dhe mbikëqyrje. Sinjalizues është personi që ekspozon informata për aktivitete të paligjshme ose joetike në një organizatë private ose publike, dhe të drejtat e një sinjalizuesi që zbulon keqërbërjet, ose veprimet dhe mosveprimet e dëmshme për interesin publik, duhet të mbrohen me ligjin për "sinjalizuesit". Edhe pse zakonisht punonjësi, sinjalizuesi mund të jetë edhe nën-kontraktues, furnizues, praktikant pa pagesë ose vullnetar. Mbrojtja e sinjalizuesve është e rëndësishme edhe në sektorin privat, jo më pak kur ata mund të zbulojnë rryshfetin ndaj zyrtarëve publikë ose praktikant që dëmtojnë mjedisin ose shëndetin dhe sigurinë publike.

Standardet ndërkombëtare

Shumica e sinjalizuesve ngrenë shqetësimet e tyre brendapërbrenda ose pranë autoriteteve rregullative ose të zbatimit të ligjit në vend që të sinjalizojnë në publik. Mbrojtja e sinjalizuesve dhe një kulturë organizative që i jep përparësi transparencës dhe dialogut, shërben për të promovuar llogaridhënien, ndërton besimin në integritetin e qeverisë dhe inkurajon raportimin e sjelljeve të pahijshme dhe korrupsionit. Mbrojtja e sinjalizuesve mund të motivojë punonjësit të raportojnë keqërbërjet pa frikën për hakmarrje, dhe nxit transparencën dhe besimin brenda një organizate si dhe ndaj qytetarëve se etika respektohet dhe sjellja e keqe zbulohet dhe korrigjohet.

Të drejtat e sinjalizuesve mund të forcohen duke përcaktuar procese të qarta dhe duke siguruar kanale të sigurta konfidenciale për zbulimin. Mjetet juridike të qarta, përfshirë dënimet, për të kompensuar për hakmarrjet ndaj sinjalizuesve duhet të prezantohen dhe të zbatohen vazhdimisht. Trajnimi i stafit të burimeve njerëzore në qeverisjen lokale dhe agjencitë qeveritare duhet të plotësohet me ndërgjegjësimin e publikut në mënyrë

që qytetarët dhe punonjësit e qeverisë të kuptojnë si rezultatet pozitive nga sinjalizimi sa i përket vlerës së qëndrueshme për para, besimit në autoritetet publike, dhe cilësisë së shërbimeve.

Konventat dhe standardet ndërkombëtare të mëposhtme lidhen me mbrojtjen e sinjalizuesve:

- Krijimi i mekanizmave gjithëpërfshirës dhe efektivë për të mbrojtur ata që shpërndajnë informacion në interes të publikut është një rekomandim i Organizatës së Kombeve të Bashkuara dhe Këshillit të Evropës,⁵⁷ si dhe Organizatës për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik (OBZHE).⁵⁸
- **Rezoluta dhe rekomandimi i Kongresit të Këshillit të Evropës për Mbrojtjen e sinjalizuesve, Sfidat dhe mundësitë për qeverisjen lokale dhe rajonale** u bëjnë thirrje "Autoriteteve lokale dhe rajonale për të krijuar dhe përhapur një politikë sinjalizimi, me kanale të përshtatshme të raportimit të brendshëm dhe anonime dhe për të siguruar që ekzistojnë institucione të pavarura të përcaktuara për të mbikëqyrur dhe përpunuar zbulimin e informacionit."⁵⁹ **Konventa e Organizatës së Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit**⁶⁰ është i vetmi instrument ligjor i detyrueshëm kundër korrupsionit.
- Mbështetet nga **Udhëzuesi teknik i Konventës**.⁶¹
- **Direktiva e BE-së për mbrojtjen e personave që raportojnë shkelje të së drejtës së Unionit** kërkon që qeveritë e BE-së të përmbushin standardet minimale për krijimin e kanaleve të raportimit dhe sigurimin e mbrojtjes ligjore për sinjalizuesit.⁶²
- **Konventa e Këshillit të Evropës për të Drejtën Penale për Korrupsionin (ETS Nr. 173)**⁶³ synon të koordinojë penalizimin e praktikave korruptive dhe të përmirësojë bashkëpunimin ndërkombëtar në ndjekjen penale të veprave penale.
- **Konventa e Këshillit të Evropës për të Drejtën Civile për Korrupsionin (ETS Nr. 174)**⁶⁴ përcakton rregullat e përbashkëta ndërkombëtare për mjetet juridike efektive për personat e prekur nga korrupsioni.

Konteksti i brendshëm

Në Kosovë*, korniza ligjore që rregullon mbrojtjen e sinjalizuesve është e përcaktuar mirë dhe është në përputhje të gjerë me standardet ndërkombëtare. Në vitin 2018, Kosova* miratoi një ligj të ri që rregullon mbrojtjen e sinjalizuesve. Këshilli i Evropës ka treguar një mbështetje të vazhdueshme për institucionet e Kosovës* në fushën e sinjalizimit dhe hartimin e këtij ligji të ri. Ligji i ri për Mbrojtjen e Sinjalizuesve është rezultat i drejtpërdrejtë i Këshillit të Evropës Projekti kundër Krimin Ekonomik (PECK II).⁶⁵ Ai zgjeron kornizën e mbrojtjes së sinjalizuesve për të mbuluar si sektorin publik ashtu edhe atë privat. Ai përfshin një qasje me tri nivele siç parashikohet nga standardet e Këshillit të Evropës dhe ofron procedura të qarta për mbrojtjen e sinjalizuesve.⁶⁶

Përkundër faktit se Ligji i Kosovës* për Mbrojtjen e Sinjalizuesve⁶⁷ shihet si ligji më i avancuar në rajon,⁶⁸ atij i mungon zbatimi i duhur. Edhe pse zyrtarët janë emëruar në mbi 175 institucione publike për të trajtuar ankesat e sinjalizuesve, mekanizmat e sinjalizimit dhe kërkesat për mbrojtje duhet të forcohen.⁶⁹ Lidhur me këtë çështje, Këshilli i Evropës mbajti një takim në tetor 2020 me përfaqësuesit e organizatave të shoqërisë civile (OSHC) aktive në fushën e mbrojtjes së sinjalizuesve. Ky takim kishte për qëllim zhvillimin e partneriteteve strategjike me sektorin e OSHC-ve për të mbështetur krijimin e një mekanizmi funksional të sinjalizimit në Kosovë*.⁷⁰

Sinjalizuesit në Kosovë* jo vetëm që nuk u mbrojtën, por u ndëshkuan për raportimin e tyre. Murat Mehmeti ishte udhëheqës i ekipit të Njësisë së Hetimeve Tatimore të Kosovës* në kuadër të Administratës Tatimore të Kosovës*. Një nga hetimet e tij tregoi se para vitit 2012, mbi 300 biznese kosovare kërkuan zbritje të tatimeve duke regjistruar fatura të rreme të lëshuara nga kompanitë fantome. Mehmeti pohon se mashtrimi tatimor arrin “një shkallë industriale”, dhe i ka kushtuar buxhetit të Kosovës* miliona euro. Ai vendosi ta raportojë çështjen në platformën kundër korrupsionit Kallxo dhe të zbulojë skemën në programin televiziv të BIRN “Jeta në Kosovë”. Mehmeti ngriti akuza penale kundër kompanive në Prokurorinë Speciale të Kosovës, e cila nga ana e saj filloi një hetim të vetin. Për shkak të raportimit të tij, ai u kërcënua dhe u transferua nga puna e tij.⁷¹

Legjislacioni

Që nga viti 2019, Kosova* rregullon sinjalizimin me Ligjin për Mbrojtjen e Sinjalizuesve.⁷² Qëllimi i këtij ligji është të mundësojë sinjalizimin e shkeljeve që mund të ndodhin në sektorin publik dhe privat, si dhe të sigurojë mbrojtjen e atyre sinjalizuesve.⁷³ Ky ligj e përkufizon sinjalizuesin si “person i cili raporton ose shpalos informacione për një kërcënim ose cenim të interesit publik në kontekstin e marrëdhënies së vet të punës në sektorin publik ose privat.”⁷⁴ Ky ligj përcakton rregullat dhe procedurat për sinjalizimin, të drejtat e sinjalizuesve dhe detyrimet e institucioneve publike dhe subjekteve private në lidhje me sinjalizimin.⁷⁵

Udhëzime

Ligji për Mbrojtjen e Sinjalizuesve përcakton se Qeveria e Kosovës*, me propozimin e Ministrisë së Drejtësisë, duhet të nxjerrë një akt nënligjor brenda gjashtë muajve nga data e hyrjes në fuqi të këtij ligji (i cili daton nga 23 nëntori 2018) për të përcaktuar procedurën për marrjen dhe trajtimin e rasteve të sinjalizimit.⁷⁶ Pavarësisht nga kjo dispozitë, Qeveria ende nuk ka miratuar ndonjë akt nën-normativ.

Neni 17 gjithashtu cakton obligimet për punëdhënësin, përkatësisht:

- Punëdhënësi publik i cili ka më shumë se 15 të punësuar, dhe punëdhënësi privat, i cili ka më shumë se 50 të punësuar janë të obliguar të caktojnë zyrtarin përgjegjës, si dhe të përcaktojnë dhe publikojnë procedurat e brendshme për marrjen dhe trajtimin e ankesave të sinjalizuesve.

- Punëdhënësi është i obliguar të ndërmarrë të gjitha masat e nevojshme në lidhje me sinjalizimin, përfshirë mbrojtjen e dokumentacionit dhe provave lidhur me sinjalizimin nga zhdukja, fshehja, ndryshimi, falsifikimi dhe veprime të tjera, të cilat synojnë dëmtimin ose asgjësimin e tyre.
- Punëdhënësi është i obliguar të mbrojë sinjalizuesin nga çdo veprim i dëmshëm dhe të ndërmarrë të gjitha masat e nevojshme për të ndërprerë veprimin e dëmshëm si dhe të largojë çdo pasojë të një veprimi të dëmshëm.

Projekti i Bashkimit Evropian / Këshillit të Evropës kundër Krimin Ekonomik në Kosovë* (PECK II), publikoi *Doracakun për Mbrojtjen e Sinjalizuesve*, i cili ofron udhëzime praktike si për institucionet ashtu edhe për sinjalizuesit e mundshëm për raportimin e shkeljeve dhe procesimin e ankesave.⁷⁷

Praktikat e mira

Rasti i Abdullah Thaqit, një ish-arkëtar në ProCredit Bank, është një shembull se si trajtohen ose mund të trajtohen sinjalizuesit nëse raportojnë. Në vitin 2015 ai rrjedh informacion që ngriti dyshimet se Drejtori i Arsimit në Komunën e Prizrenit, përfitoi ligjërisht nga buxheti i Komunës. Pas publikimit të këtij informacioni, filloi një procedim penal kundër z. Çoçaj për shpërdorim të pozitës zyrtare dhe se ndër aktivitetet e tjera ai i përdori këto para për të paguar këstet e kredisë së tij dhe tarifën e qirasë. Banka e pushoi nga puna dhe ngriti një kallëzim penal kundër tij për shpaltjen e informacionit konfidencial. Ai u dënua për rrjedhje të Informacionit të Bankës dhe u gjosit me pesë mijë euro.⁷⁸

1.5. SHPALOSJA E INFORMACIONIT: DEKLARIMI I PASURIVE DHE KONFLIKTEVE TË INTERESIT

Zbulimi është akti i publikimit dhe përditësimit në mënyrë rutinore të llojeve të veçanta të informacionit, ndonjëherë të kërkuara me ligj, siç janë interesat financiare të zyrtarëve publikë. Mund të mbështesë masat kundër korrupsionit duke kërkuar publikimin zakonisht të pasurive dhe interesave që mund të përbëjnë konflikt të interesit. Konflikti i interesit lind, ose mund të perceptohet se lind kur pasuritë private ose interesat e zyrtarëve publikë mund të ndikojnë në mënyrë jo të duhur në politikat dhe vendimet e marra gjatë ushtrimit të detyrave të tyre zyrtare.

Standardet ndërkombëtare

Kërkesat për zbulim mund të ndërtojnë besimin e qytetarëve në transparencën dhe integritetin e vendimmarrjes lokale. Ato gjithashtu ndihmojnë zyrtarët publikë që të kenë informacion të përditësuar rregullisht që parandalon konfliktin e interesit që lind midis punonjësve. Zbulimi i pasurive financiare siguron gjithashtu informacione të rëndësishme për të ndihmuar në sqarimin nëse zyrtarët e zgjedhur ose shërbyesit civilë

nuk kanë pasuri që është disproporcionale me të ardhurat e tyre, ose duke i mbrojtur ata nga akuzat e rreme ose duke shërbyer si dëshmi në rastin e pasurimit të dyshuar të paligjshëm.

Ofrimi i shërbimeve në nivelin e qeverisjes lokale, qofshin ato ndërtim ose tenderim i shërbimeve të menaxhimit të mbeturinave, shpesh i nënshtrohet konfliktit të interesit për shkak të afërsisë së ndërmarrësve lokalë me zyrtarët qeveritarë. Besimi i publikut dhe biznesit se konkurrenca për tenderët e pushtetit lokal, për shembull, është e hapur për të gjithë pa diskriminim do të jetë shumë më i madh nëse zyrtarët e zgjedhur dhe shërbyesit civilë të përfshirë në hartimin e tenderëve dhe vlerësimin e paraqitjeve të tenderëve kanë përfunduar deklaratimet e pasurisë dhe interesat (përfshirë anëtarët e ngushtë të familjes).

Është e rëndësishme që institucioneve përgjegjëse për mbledhjen dhe monitorimin e deklaratimeve t'u sigurohet mbrojtje kundër ndërhyrjeve politike ose të tjera në punën e tyre, për shembull përmes mbikëqyrjes nga komitetet e pavarura të etikës. Gjithashtu, zyrtarëve të qeverisjes lokale duhet t'u sigurohet udhëzim i qartë se çfarë të deklarojnë, si dhe legjislacioni mbizotëruar kundër korrupsionit. Një sistem i zbatuar mirë dhe i përditësuar rregullisht dhe i monitoruar rregullisht i deklaratimit të pasurisë mund të plotësojë punën e një shërbimi efektiv prokurorial.

Shpalosja e informacionit është një element i rëndësishëm në konventat dhe standardet kundër korrupsionit të listuara diku tjetër në këtë doracak. Me rëndësi të veçantë janë:

■ **Rekomandimi për Kodet e Sjelljes për Zyrtarët Publikë⁷⁹ dhe Kodi Evropian i Sjelljes për të gjithë Personat e Përfshirë në Qeverisjen Lokale dhe Rajonale⁸⁰** i Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës kërkojnë që interesat private të deklarohen, të bëhen publike dhe të monitorohen.

■ **Rezoluta dhe Rekomandimi i Kongresit të Këshillit të Evropës për Konfliktet e Interesit në nivel lokal dhe rajonal⁸¹** u bëjnë thirrje autoriteteve lokale dhe rajonale që të promovojnë zbulimin proaktiv të deklaratimeve të interesit para kërkesës publike dhe të sigurojnë që politikave të zbulimit të shoqërohen me masa të përshtatshme për zgjidhjen e konfliktit të interesit.

■ **Menaxhimi i konfliktit të interesit në shërbimin publik i OBZHE-së: Udhëzimet dhe përvojat e vendit⁸²** siguron instrumente praktike për modernizimin e politikave të konfliktit të interesit.

■ **Deklarimet e Pasurisë së Zyrtarëve Publikë e OBZHE-së: Mjet për të parandaluar korrupsionin⁸³** identifikon elementet kryesore të sistemeve të deklaratimit të pasurisë.

Konsultimi, pjesëmarrja dhe zbulimi i informacionit, Banka Ndërkombëtare për Rindërtim dhe Zhvillim / Banka Botërore⁸⁴

Konteksti i brendshëm

Deklarimi i pasurisë, pronës dhe dhuratave është një metodë për të luftuar korrupsionin. Për më tepër, deklarimi i pasurisë është një mjet jetik për të siguruar transparencën dhe për të luftuar korrupsionin dhe për të mundësuar më tej kontrollin e prejardhjes së pronës. Që nga janari 2013, mosdeklarimi i pasurisë njihet si vepër penale. Ndjekja e duhur e mosdeklarimit të pasurisë është jashtëzakonisht e rëndësishme në luftimin e korrupsionit në Kosovë*.⁸⁵ Për herë të parë në vitin 2010, Kosova* miratoi një ligj që rregullon këtë çështje dhe që atëherë Kosova* po punon në krijimin e një kulture për rëndësinë e shpalosjes së informacionit. Në vitin 2019, pothuajse 99% e zyrtarëve publikë dorëzuan deklaratat e tyre vjetore të pasurisë në kohë. Pavarësisht nga kjo përqindje e lartë, 62 raste u hetuan për deklarim të rremë dhe 60 raste të tjera për parregullsi të zbuluara në deklaratimet e pasurisë.⁸⁶

Legjislacioni

Ligji për Deklarimin, Prejardhjen dhe Kontrollin e Pasurisë të Zyrtarëve të Lartë Publikë dhe Deklarimin, Prejardhjen dhe Kontrollin e Dhuratave për të Gjithë Personat Zyrtarë rregullon detyrimin dhe procedurën e deklarimit të pasurisë dhe dhuratave të zyrtarëve publikë.⁸⁷ Ky ligj detyron zyrtarët publikë të deklarojnë pasuritë, të ardhurat dhe dhuratat e tyre, përfshirë prejardhjen e tyre, në Agjencinë Kundër Korrupsionit. Kjo deklaratë mund të bëhet me marrjen e detyrës, si deklaratë e rregullt vjetore, me kërkesë të Agjencisë Kundër Korrupsionit dhe pas përfundimit ose shkarkimit nga detyra.⁸⁸ Të gjitha deklaratat i dërgohen Agjencisë Kundër Korrupsionit. Ligji për Deklarimin dhe Ligji për Agjencinë Kundër Korrupsionit e cakton këtë agjenci si autoritetin e vetëm kompetent për mirëmbajtjen, regjistrimin dhe administrimin e këtyre deklaratave.

Neni 17 parashikon sanksione për këdo që shkel detyrimet e përcaktuara në këtë ligj dhe nuk deklaron pasuritë dhe pronën e tij brenda afatit ligjor. Nëse këto shkelje nuk janë vepra penale, atëherë zyrtarët publikë bëjnë një kundërvajtje dhe ndëshkohen me një gjobë në varësi të shkeljes së kryer. Përveç gjobave, mund të vendosen masa të tjera mbrojtëse, të tilla si ndalimi i ushtrimit të funksionit publik deri në 1 vit.⁸⁹ Në rastet kur shkeljet e dispozitave përbëjnë vepër penale, atëherë Agjencia Kundër Korrupsionit paraqet kallëzim penal. Në situatat kur mosdeklarimi përbën vepër penale, neni 430 i Kodit Penal të Kosovës* do të jetë i zbatueshëm. Ky nen sanksionon deklaratimet e rreme si vepër penale gjithashtu. Përveç gjobës, burgimi dhe konfiskimi i pasurisë do të shqiptohen si dënime.

Udhëzime

Aktualisht nuk ka një udhëzues specifik për deklarimin e pasurive dhe dhuratave. Megjithatë, vetë Ligji jep udhëzime dhe shpjegime se çfarë duhet deklaruar dhe kur duhet bërë. Agjencia Kundër Korrupsionit përgatit forma në rastet e deklarimit të cilat janë të qasshme në internet për këdo që kërkohet të plotësojë një deklaratë (www.akk-ks.org/deklarimi_i_pasuris/). Ndërsa deklarata e pasurisë mbulon të gjitha llojet e konsiderueshme të të ardhurave dhe pasurive të zyrtarëve dhe formularët e deklaratës

mundësojnë krahasime vit pas viti të pozitës financiare të zyrtarëve, Agjencisë Kundër Korrupsionit i mungon fuqia punëtore, ekspertiza, kapaciteti teknik dhe autoriteti ligjor për një mbikëqyrje kuptimplote.

Praktikat e mira

Deklaratat e pasurisë dhe dhuratat nga zyrtarët publikë i dorëzohen Agjencisë Kundër Korrupsionit. Kjo agjenci regjistron dhe mban ato deklarata. Ato publikohen në uebsajtin e tyre zyrtar (www.akk-ks.org/deklarimi_i_pasuris/) dhe të gjithë kanë qasje në to, gjë që ndihmon në rritjen e transparencës dhe llogaridhënies. Megjithatë, ka raste kur zyrtarët publikë nuk deklarojnë pasuritë e tyre me kohë ose nuk janë të sigurtë kur deklarojnë pronën dhe dhuratat e tyre; në ato situata, Agjencia Kundër Korrupsionit fillon një procedurë për kundërvajtje ose paraqet një kallëzim penal. Në vitin 2018, Fatmir Rudari, anëtar i kuvendit në Kuvendin Komunal të Podujevës, nuk deklaroi pasuritë dhe pronën e tij për periudhën nga 01-31 dhjetor 2017. Në këtë mënyrë, Prokuroria Themelore në Prishtinë ngriti akuza kundër tij për kryerjen e veprës penale “Moskallëzimi ose raportimi i rremë i pasurive, të ardhurave, dhuratave, përfitimeve të tjera materiale ose detyrimeve financiare”. Ai u deklarua fajtor për veprën penale dhe Gjykata Themelore në Prishtinë e dënoi atë me tre muaj burgim dhe 250 euro gjobë.⁹⁰

TRANSPARENCA

Hyrje

Parimi i transparencës zbatohet për të siguruar që të prekurit nga vendimet administrative të kenë informacion gjithëpërfshirës për rezultatet dhe implikimet e politikave dhe për procesin e vendimmarrjes. Informacioni në dispozicion të publikut në lidhje me politikën, programet dhe aktivitetet e qeverisë u mundëson qytetarëve dhe komuniteteve lokale të kuptojnë më qartë veprimet e qeverisë, të bëjnë zgjedhje të informuara dhe të marrin pjesë në proceset vendimmarrëse lokale. Ai gjithashtu u mundëson zyrtarëve të zgjedhur, atyre në qeveri dhe atyre në opozitë, të marrin vendime të informuara dhe të ushtrojnë një kontroll efektiv dhe ta mbajnë ekzekutivin përgjegjës për veprimet e tyre. Për më tepër, qasja në informacion është thelbësore për gazetarët dhe përfaqësuesit e shoqërisë civile për të kryer në mënyrë efektive funksionet e tyre mbikëqyrëse dhe për të mbajtur qeverinë përgjegjëse.

Pushteti lokal duhet t'i bëjë publike të dhënat në një format të qasshëm dhe ta bëjë këtë në kohën e duhur. Kjo u mundëson qytetarëve dhe palëve të interesit të marrin pjesë në proceset e vendimmarrjes nga një perspektivë e informuar, dhe të monitorojnë dhe vlerësojnë zbatimin e politikave dhe vendimeve nga qeveria, në mënyrë që të mbajnë përgjegjës zyrtarët publikë për veprimet e tyre. Transparenca arrihet përmes një sërë mekanizmash, duke u bazuar në të drejtën e qytetarëve për të pasur informacion. Këto përfshijnë zbulimin e pasurive financiare dhe interesave të zyrtarëve të lartë publikë dhe zyrtarëve publikë të zgjedhur, dhe publikimin e informacionit në formate të qasshme, të kërkueshme brendapërbrenda të dhënave të hapura.

Sipas përkufizimit të Fondacionit Open Knowledge, "të dhënat e hapura janë të dhëna që mund të përdoren lirshëm, të ripërdoren dhe rishpërndahen nga kushdo-duke iu nënshtruar vetëm, më së shumti, kërkesës për t'u atribuuar dhe ndarë njëlloj."⁹¹ Prandaj, koncepti i të dhënave të hapura shkon përtej disponueshmërisë së informacionit publik dhe fokusohet në përdorimin e tij, nga i cili gjenerohen përfitime shtesë ekonomike, sociale dhe politike.⁹² Për ta realizuar atë, të dhënat e publikuara duhet të jenë të plota, të përhershme, jo ekskluzive, jodiskriminuese dhe jo pronësore, si dhe të sigurohen nga burimet parësore, në kohën e duhur dhe në formate të lexueshme nga makina.⁹³

Qasja e kufizuar në informacionin publik ndikon negativisht në besimin e publikut ndaj institucioneve publike, rrit rreziqet e mundshme të korrupsionit dhe kufizon mundësitë për palët e ndryshme të interesit për të monitoruar performancën e qeverisë. Ajo gjithashtu pengon përpjekjet e qytetarëve dhe palëve të interesit për të marrë pjesë në hartimin e politikave dhe për të hartuar rekomandime të politikave të bazuara në dëshmi për ndryshime pozitive. Praktika tregon se qasja në legjislacionin e informacionit dhe masat e duhura të zbatimit janë një pjesë thelbësore e mjedisit të përshtatshëm për qasjen e qytetarëve në informacion.

Prokurimi publik konsiderohet të jetë një nga fushat kryesore të ndjeshme ndaj korrupsionit. Ai përbën rreth 12 për qind të bruto produktit vendor global,⁹⁴ dhe në shumicën e ekonomive me të ardhura të larta blerja e mallrave dhe shërbimeve përbën një të tretën e shpenzimeve publike totale. Me pak fjalë, prokurimi publik është një fushë e rëndësishme për korrupsion të mundshëm, bashkëpunim dhe praktika të tjera të paligjshme. Për të shmangur rreziqet e korrupsionit të lidhura me prokurimet publike, mjetet dhe platformat elektronike që veprojnë përmes zgjidhjeve të të dhënave të hapura janë gjithnjë e më të disponueshme dhe përdoren nga autoritetet qeveritare për të reformuar procedurat e tenderimit të prokurimit shtetëror. Kombinuar me kontraktimin e hapur (ku ofertat dhe kontratat bëhen publike), rritja e proceseve të prokurimit plotësisht të qasshme dhe të publikuara mirë hap tenderimin për më shumë ofertues dhe zvogëlon hapësirën për praktika kundër konkurrues dhe rryshfet.

Një komponent tjetër i rëndësishëm i parimeve të transparencës është hapja e financimit të subjekteve politike dhe fushatave zgjedhore, pasi është e rëndësishme që elektorati të dijë burimet e financimit dhe mënyrën e shpenzimit të parave, në mënyrë që të marrë vendime të informuara dhe të kuptojë se cilat interesa financiare, politike ose të tjera janë duke mbështetur kandidatë ose parti të veçanta. Transparenca e donacioneve politike është një masë parandaluese kundër përdorimit të parave që burojnë nga burime të paligjshme dhe kriminale në politikë dhe zgjedhje.

Së fundi, për të siguruar që burimet shtetërore të përdoren në mënyrë ekonomike, efikase dhe efektive, duhet të sigurohet pavarësia dhe kapaciteti institucional i organit përgjegjës për auditimin e jashtëm. Anëtarët e publikut të gjerë duhet të kenë mundësinë të njihen me raportet dhe rekomandimet kryesore të dhëna nga auditori. Auditimi i jashtëm është i rëndësishëm për të identifikuar sfidat kryesore në sektorin publik, për të përmirësuar transparencën dhe performancën e institucioneve publike dhe për të hartuar politika të bazuara në dëshmi.

Konteksti i përgjithshëm i brendshëm

Që nga fillimi, Kosova* është përballur me sfidën për të luftuar korrupsionin dhe për të rritur transparencën publike. Fatkeqësisht, këto dy sfida kanë ndikuar negativisht në ndërtimin e institucioneve që funksionojnë mirë dhe krijimin e stabilitetit politik. Transparenca në sektorin publik është shumë e rëndësishme për ndërtimin e besimit të qytetarëve në institucionet qeverisëse dhe rritjen e llogaridhënies publike.

Sidoqoftë, vitet e fundit, Kosova* ka treguar zhvillim dhe përmirësime në rritjen e transparencës. Këto zhvillime gjenden në kornizën ligjore, pasi Kosova* po miraton ligje të reja dhe po ndryshon ligjet e tyre aktuale në mënyrë që të përputhet me legjislacionin evropian dhe standardet ndërkombëtare. Në këtë mënyrë, në vitin 2019, Kosova* miratoi ligjin e ri për Qasje në Dokumente Publike që rregullon të drejtën për qasje në informacion publik dhe të dhëna të hapura.

Vlen të përmendet se Kosova* ka bërë përparim në të dhënat e hapura dhe qeverisjen elektronike për të arritur transparencën. Prandaj, çdo institucion publik dhe agjenci dhe

çdo komunë e ka faqen e vet te internetit ku publikon informacione rreth organizimit, funksioneve dhe veprimtarisë së tyre. Po bëhet më e lehtë qasja në informacion dhe të dhëna përmes ketyre faqeve te internetit dhe platformave. Një shembull për përmirësimin e hapjes dhe transparencës është Kuvendi i Kosovës*. Bazuar në një dokument politikash të përgatitur nga Open Data Kosovo që analizon nivelin e transparencës, hapjes dhe llogaridhënies së pushtetit legjislativ tregon se Kuvendi i Kosovës* po bëhet më i hapur dhe transparent për qytetarët. Në vitin 2016 Kuvendi i Kosovës* shënoi 60% në treguesit e hapjes. Kjo përqindje ra në vitin 2017 në 49% e cila nuk u vlerësua si e kënaqshme. Renditja e Kosovës* ishte më e kënaqshme në vitin 2018 pasi shënoi në përgjithësi 73%. Kuvendi i Kosovës* mori një rezultat të përgjithshëm prej 80.5% në hapjen për vitin 2019. Sa i përket qasshmërisë, Kuvendi i Kosovës* shënoi 68% në parimin e qasshmërisë, i cili është 13% më i lartë se vitin e kaluar. Kuvendi i Kosovës* shënoi një total prej 88% në parimin e Transparencës.⁹⁵

2.1. QASJA NË INFORMACION

Qasja në informacion është e drejtë ligjore për qytetarët që të kërkojnë dhe marrin informacion nga autoritetet publike. Shpesh miratohet nga legjislacioni për Lirinë e Informacionit. Si pjesë përbërëse e së drejtës së lirisë së shprehjes, qasja në informacion është e drejtë e njeriut⁹⁶ dhe secili duhet të ketë të drejtën të ketë qasje në informacione nga organet publike dhe agjencitë publike në përputhje me parimin e zbulimit maksimal, duke iu nënshtuar vetëm një grupi përjashtimesh të ngushta, të përcaktuara qartë, proporcionale me interesin që i justifikon ato (p.sh. bazat e sigurisë ose privatësisë së të dhënave).

Standardet ndërkombëtare

Qasja në informacion mbështet llogaridhënien, mbikëqyrjen e qeverisë dhe monitorimin e korrupsionit. Ajo është edhe kritike ndaj pjesëmarrjes së qytetarëve të informuar në vendimmarrje, dhe për këtë arsye është themelore për funksionimin efektiv të demokracive. Qasja e lirë në informacion fuqizon shoqërinë civile për të monitoruar dhe kontrolluar veprimet e autoriteteve lokale, ajo shërben për të parandaluar abuzimin e pushtetit nga zyrtarët publikë dhe siguron të dhëna për debat publik të informuar.

Publikimi proaktiv i sasisë maksimale të informacionit në formatet më të qasshme shërben për të zvogëluar nevojën që qytetarët dhe palët e interesit të paraqesin kërkesa individuale për lëshimin e informacionit. Përveç sigurimit të sasisë maksimale të informacionit në mënyrë elektronike, autoritetet lokale duhet t'i japin përparësi përcaktimit të zyrtarëve të Lirisë së Informimit në komunat e tyre. Zyrtarë të tillë duhet të përgatisin dhe publikojnë rekomandime të hollësishme si për qytetarët ashtu edhe për autoritetet lokale, dhe të japin udhëzime të qarta mbi procesin e apelit në rast se nuk pranohet ndonjë kërkesë për informacion. Është gjithashtu e rëndësishme të analizohen kërkesat për informacion nga qytetarët dhe grupet e interesit, në veçanti trendet dhe dyfishimi, në mënyrë që autoritetet të mund të publikojnë më pas informata të tilla në mënyrë proaktive.

Qasja në informacion është komponent themelor i një numri konventash dhe standardesh kundër korrupsionit të listuara diku tjetër në këtë doracak. Ajo gjithashtu mbështet një numër dokumentesh kryesore të OKB-së për të drejtat e njeriut. Në vijim veçanërisht ka të bëjë me Qasjen në Informacion:

- **Konventa e Këshillit të Evropës për Qasjen në Dokumente Zyrtare (CETS Nr. 205)⁹⁷** pohon një të drejtë të zbatueshme për informacion.
- **Rezoluta dhe Rekomandimi i Kongresit të Këshillit të Evropës për Transparencën dhe qeverisjen e hapur⁹⁸** u bëjnë thirrje autoriteteve lokale dhe rajonale që të rrisin përdorimin e të dhënave të hapura dhe menaxhimit të regjistrave nga administratat e tyre, dhe t'i publikojnë ato në mënyra gjithëpërfshirëse, të qasshme dhe të përdorshme.
- **Konventa e Aarhus-it⁹⁹** jep të drejta, përfshirë qasjen në informacion, në vendimet që kanë të bëjnë me mjedisin.
- **Rekomandimi i Këshillit për Qeverisje të Hapur, OBZHE¹⁰⁰** identifikon ofrimin e informacionit me kërkesë dhe masat proaktive nga qeveria për të shpërndarë informacionin si një nivel fillestar i pjesëmarrjes së qytetarëve.
- **Rezoluta 59 e Asamblesë së Përgjithshme të OKB-së** miratuar në vitin 1946, thotë se "liria e informacionit është e drejtë themelore e njeriut", dhe Neni 19 i Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut (1948) thotë se e drejta themelore e lirisë së shprehjes përfshin lirinë për "të kërkuar, marrë dhe dhënë informacion dhe ide përmes çdo mediumi dhe pavarësisht nga kufijtë".¹⁰¹
- **Direktiva 2003/98/EC mbi ripërdorimin e informacionit të sektorit publik, e quajtur në ditët e sotme Direktiva e të Dhënave të Hapura,¹⁰²** e njohur më parë si Direktiva PSI, inkurajon shtetet anëtare të BE-së që të vënë në dispozicion sa më shumë informata të sektorit publik për ripërdorim.

Konteksti i brendshëm

Qasja në informacionin publik rrit transparencën dhe në mënyrë të përgjegjshme, rrit pjesëmarrjen e qytetarëve në proceset vendimmarrëse dhe ndikon në ndërtimin e besimit midis institucioneve dhe qytetarëve. Në Kosovë*, qasja në informacion është një e drejtë kushtetuese e garantuar me Kushtetutën e Kosovës*, e cila përcakton që çdo person ka të drejtë të ketë qasje në informacionin publik dhe se dokumentet e mbajtura nga institucionet dhe autoritetet publike janë publike.¹⁰³ Për të zbatuar këtë të drejtë kushtetuese, Kosova* ka në fuqi Ligjin për Qasje në Dokumente Publike, i cili rregullon këtë të drejtë në detaje. Ky ligj hyri në fuqi në vitin 2019 dhe përfshin ndryshime në krahasim me ligjin e vjetër¹⁰⁴, siç është futja e parimeve të proaktivitetit dhe zbulimit të të dhënave dhe krijimi i Agjencisë për Informim dhe Privatësi. Ligji siguron dy mënyra për qasje në dokumentet publike: përmes proaktivitetit, ku institucionet detyrohen të publikojnë të dhëna në mënyrë proaktive, dhe përmes kërkesës së drejtpërdrejtë.¹⁰⁵ Sidoqoftë, kjo e drejtë nuk respektohet gjithmonë në praktikë. Qytetarët, shoqëria civile

dhe media hasin vështirësi në sigurimin e informacionit, të dhënave dhe dokumenteve publike. Problemi qëndron në mungesën e publikimit të dokumenteve publike dhe në refuzimin për të lejuar qasjen në këto dokumente kur ata paraqesin një kërkesë të tillë. Rrjeti i Raportimit Investigativ Ballkanik ka publikuar një raport për qasjen në informacionin publik në Ballkanin Perëndimor me qëllim promovimin e transparencës dhe llogaridhënies së institucioneve publike ndaj qytetarëve të tyre. Gjatë periudhës raportuese, janar 2017 deri në qershor 2019, BIRN paraqiti 854 kërkesa zyrtare për qasje në dokumente publike tek institucionet publike. Nga ky numër i kërkesave të dërguara, 337 prej tyre u dërguan në institucione të ndryshme në Kosovë* si komunat, Ministria, Telekom i Kosovës, Këshilli Prokurorial, Këshilli Gjyqësor, Zyra e Presidentit, Zyra e Kryeministrit dhe Organi Shqyrtues i Prokurimit Publik. Nga këto kërkesa, 188 u miratuan, 27 morën përgjigje të pjesshme ndërsa 122 u refuzuan.¹⁰⁶

Legjislacioni

Në Kosovë*, e drejta për qasje në informacion rregullohet me Ligjin për Qasje në Dokumente Publike,¹⁰⁷ i cili garanton të drejtën për qasje në dokumente publike për çdo person. Kjo e drejtë mbulon të gjitha dokumentet publike që prodhohen, merren, mirëmbahen ose kontrollohen nga institucionet publike. Dokumentet publike përcaktohen si *“çdo akt, fakt apo informatë në formë elektronike apo me zë, formë të shtypur, në incizime vizuale apo audiovizuale të prodhuara apo mbajtura nga institucioni publik”*.¹⁰⁸ Qasja në dokumentet publike bëhet përmes publikimit proaktiv të dokumenteve publike nga institucionet publike, të cilat duhet të bëhen në mënyrë elektronike në faqen zyrtare të internetit të secilit institucion publik. Thënë kështu, ligji rregullon gjithashtu që publikimet mund të bëhen në formë të shtypur, përmes transmetimit ose në çdo formë tjetër që mundëson qasje në numrin më të madh të mundshëm të publikut. Ky ligj kërkon që çdo institucion publik të krijojë email adresë zyrtare, veçanërisht për komunikimin publik, dhe të emërojë një person për të menaxhuar dhe kontrolluar qasjen në dokumentet publike.

Neni 10 i këtij ligji përcakton se secili person ka të drejtë për qasje në dokumente publike në bazë të kërkesës. Institucioni publik, brenda 7 ditëve, duhet të nxjerrë një vendim për dhënien e qasjes në dokumentin e kërkuar. Nëse nuk nxjerr vendim, atëherë heshtja e tij konsiderohet përgjigje negative.¹⁰⁹ Nëse ata nxjerrin vendim që refuzon një kërkesë, ky kufizim i së drejtës për qasje në dokumentin publik duhet të ushtrohet në përputhje me parimin e proporcionalitetit.¹¹⁰ Përpara se të refuzojë kërkesën e dikujt, institucioni publik duhet të bëjë një «Test të Dëmit dhe Interesit Publik» për të përcaktuar nëse dëmi i shkaktuar ndaj interesit të mbrojtur tejkalon interesin publik në qasjen në atë dokument publik.¹¹¹

Nëse institucioni publik refuzon kërkesën për qasje në një dokument publik, aplikuesi ka të drejtë të përdorë mjetet juridike. Ky ligj rregullon që aplikuesi mund të paraqesë një ankesë brenda Agjencisë së Informimit dhe Privatësisë.¹¹² Procedurat para Agjencisë dhe mënyra se si i menaxhon ankesat rregullohen me nenin 20 të Ligjit për Qasje në Dokumente Publike. Nëse Agjencia nxjerr vendim që refuzon kërkesën, aplikuesi mund të ngrejë padi në Gjykatë. Së fundi, aplikuesi mund të paraqesë ankesë tek Avokati i Popullit.¹¹³

Udhëzime

Aktualisht, nuk ka udhëzues të përgjithshëm dhe të unifikuar për qasjen në informacion. Megjithatë, bazuar në Ligjin për Qasje në Dokumente Publike, Ministria e Pushtetit Lokal ka nxjerrë Udhëzime Administrative për Transparencën në Komuna.¹¹⁴ Ky udhëzim administrativ synon të rrisë transparencën në komuna dhe organet komunale duke informuar dhe publikuar aktet dhe dokumentet e tyre normative që janë në interes të qytetarëve. Ai gjithashtu synon të forcojë pjesëmarrjen e qytetarëve në vendimmarrje. Përveç publikimit të akteve dhe dokumenteve publike, seancat e kuvendit komunal dhe të komisionit kërkohet të jenë të hapura për publikun dhe mediat dhe para miratimit të akteve kuvendet komunale duhet të mbajnë konsultime dhe takime publike me qytetarët.

Praktikat e mira

Komuna e Prishtinës ka zhvilluar një portal që u jep qytetarëve qasje në aktivitetin e saj. Pjesë e këtij portali është qasja në informacionin publik. Ky portal informon qytetarët e vet për të drejtat e tyre për qasje në informacionin publik përmes publikimit të Ligjit për Qasje në Dokumente Publike. Ky është formular i përgatitur nga Komuna për shkak të kërkesës për qasje në informacionin publik dhe ka emrat dhe emailat e personave të kontaktit për qasje në dokumentet publike. Komuna publikon raporte vjetore për kërkesat për qasje në dokumente publike.¹¹⁵ Bazuar në këto raporte, në vitin 2020 ka pasur 30 kërkesa për dokumente publike dhe Komuna ka lejuar qasjen në të gjitha kërkesat.¹¹⁶

2.2. TË DHËNA TË HAPURA

Të dhënat e hapura do të thotë publikimi i të dhënave dhe informacionit në një format që mund të përdoret, modifikohet dhe shpërndahet lirshëm. OBZHE-ja thotë se të dhënat e hapura janë *“një grup politikash që promovojnë transparencën, llogaridhënien dhe krijimin e vlerës duke i vënë të dhënat e qeverisë në dispozicion për të gjithë”*. Duke i vënë në dispozicion të dhënat e krijuara përmes aktiviteteve të organeve publike, qeveria bëhet më transparente dhe llogaridhënëse ndaj qytetarëve. Ajo gjithashtu mbështet rritjen e biznesit dhe zhvillimin e shërbimeve të përqendruara tek qytetarët, dhe siguron të dhëna të rëndësishme për kërkimin dhe inovacionin nga organet publike, sektori privat, shoqëria civile dhe palët e interesit.

Standardet ndërkombëtare

Promovimi i të dhënave të hapura përmes portaleve me një ndalesë mund të rrisë më tej hapësirën për ndërveprimin e grupeve të të dhënave në drejtim të kërkimit dhe analizës. Rezultatet mund të përmirësojnë efikasitetin dhe arritjen e ofrimit të shërbimeve dhe të zvogëlojnë korrupsionin. Rritja e ndërgjegjësimit midis grupeve të interesit, mediave, bizneseve dhe publikut të gjerë mund të rezultojë në një bashkëpunim efektiv midis

palëve të ndryshme të interesit dhe përmirësime në zgjidhjet në transport, ambientet rekreative, zonat e parkimit, shërbimet shëndetësore dhe shumë më tepër.

Është e rëndësishme të miratohen standarde të qëndrueshme të të dhënave të hapura për të gjitha të dhënat e hapura për të siguruar ndërveprimin dhe kërkueshmërinë maksimale të të dhënave. Autoritetet lokale gjithashtu duhet të sigurojnë që stafi i kualifikuar të menaxhojë publikimin e të dhënave të hapura të komunës dhe të trajtojë punonjësit përkatës në standardet e të dhënave të hapura.

Të dhënat e hapura janë fenomen relativisht i ri pa standarde të miratuara zyrtarisht. Sidoqoftë, ekziston një numër udhëzimesh të dobishme:

- **Rezoluta dhe Rekomandimi i Kongresit të Këshillit të Evropës për të Dhëna të Hapura për shërbime më të mira publike**¹¹⁷ shpjegojnë rëndësinë e vet për përmirësimin e demokracisë lokale.
- **Rezoluta dhe Rekomandimi i Kongresit të Këshillit të Evropës për Transparencën dhe qeverisjen e hapur**¹¹⁸ u bëjnë thirrje autoriteteve lokale dhe rajonale që të rrisin përdorimin e të dhënave të hapura dhe menaxhimit të regjistrave nga administratat e tyre.
- **Udhëzimet e Organizatës së Kombeve të Bashkuara mbi të dhënat për qeverisje të hapur për angazhimin qytetar**¹¹⁹ ofrojnë udhëzime të politikave dhe rekomandime për praktika të mira.
- Kjo **Pako mjetesh e Bankës Botërore**¹²⁰ fillon nga bazat, deri tek planifikimi dhe zbatimi, si dhe shmangia e grackave të zakonshme.
- **Skema e Vendosjes Pesë Yje për të Dhëna të Hapura**¹²¹ siguron pesë hapa për hapjen e plotë të të dhënave, duke shpjeguar kostot dhe përfitimet e secilit.
- **Karta Ndërkombëtare e të Dhënave të Hapura**¹²² përcakton gjashtë parime për të dhëna të hapura, në kohë dhe ndërvepruese të qeverisë.
- **Rekomandimi i Këshillit për Qeverisje të Hapur, OBZHE**¹²³ identifikon ofrimin e informacionit me kërkesë dhe masat proaktive nga qeveria për të shpërndarë informacionin si një nivel fillestar i pjesëmarrjes së qytetarëve.

Konteksti i brendshëm

Të dhënat e hapura në Kosovë* gjenerohen në të gjitha institucionet publike të cilat u mundësojnë qytetarëve të mbikëqyrin aktivitetet e organeve dhe institucioneve publike. Megjithatë, publikimi i të dhënave të hapura është më i theksuar në mesin e institucioneve të qeverisë qendrore, në krahasim me pushtetin lokal. Kosova* është renditur e 58ta (nga 94) në Indeks Global të të Dhënave të Hapura.¹²⁴ Kosova* është renditur e 68ta në Inventarin e të Dhënave të Hapura 2017, që është një përmirësim në krahasim me matjen e vitit 2016 që e renditi atë në vendin e 82^{të}. Për të lehtësuar hapjen dhe transparencën e punës së institucioneve publike në Kosovë*, në vitin 2014 u themelua Open Data Kosovo

si një organizatë jofitimprurëse që promovon transparencën dhe qasjen për qytetarët e Kosovës*. Open Data Kosovo udhëheq në hapjen e të dhënave qeveritare në Kosovë* që nga themelimi i saj. Shumica e të dhënave të publikuara nga qeveria e Kosovës* si të dhëna të hapura deri më tani kanë ndodhur nën udhëheqjen dhe ekspertizën e OEK-ut, duke përfshirë prokurimin, cilësinë e ajrit, cilësinë e sipërfaqes së ujit, monitorimin e zgjedhjeve, deklarimin e pasurisë dhe lloje të tjera të të dhënave.¹²⁵

Të gjitha ligjet, marrëveshjet ndërkombëtare, aktet nënligjore të Qeverisë dhe ministrive, vendimet e Gjykatës Kushtetuese dhe institucionet gjyqësore, dekretet e Presidentit dhe aktet e komunave publikohen në Gazetën Zyrtare të Republikës së Kosovës (gzk.rks-gov.net) dhe janë të hapura për qasje për të gjithë.

Legjislacioni

Rregullimiligjori të dhënave të hapura përfshihet në Ligjin për Qasje në Dokumente Publike.¹²⁶ Neni 1.4 përkufizon të dhënat e hapura si *“të dhënat e prodhuara, pranuar, mbajtura apo kontrolluara nga institucionet publike, të cilat mund të përdoren lirshëm, të modifikohen dhe shpërndahen nga çdo person, me kusht që të mbesin të hapura dhe t’i atribuohen burimit”*. Neni 8 thotë se të dhënat e hapura publikohen me iniciativë të vetë institucioneve publike, pa kërkesë të palëve të interesuara. Ligji kërkon që të dhënat e hapura të publikohen në një portal qendror të të dhënave të hapura, i cili zhvillohet dhe menaxhohet nga ministria përgjegjëse për administratën publike. Të dhënat e hapura duhet të jenë publike në atë mënyrë që t’u mundësojnë të gjitha palëve të interesuara t’i përdorin ato lirshëm. Ligji kërkon që të dhënat e hapura të publikohen në format të hapur, gjë që u mundëson palëve të interesuara t’i lexojnë dhe modifikojnë ato pa pengesa teknologjike.¹²⁷

Udhëzime

Bazuar në Ligjin për Qasje në Dokumente Publike, Qeveria e Kosovës* ka miratuar Rregulloren për Shërbimin e Komunikimit Qeveritar me Publikun.¹²⁸ Qëllimi i kësaj rregulloreje është të përcaktojë funksionimin e një sistemi koherent dhe të koordinuar për komunikimin qeveritar me publikun. Sipas kësaj rregulloreje, Zyra për Komunikim me Publikun në Zyrën e Kryeministrit dhe në secilën ministri merr dhe kryen trajtimin fillestar të kërkesave për qasje në të dhënat e hapura.¹²⁹

Praktikat e mira

Open Data Kosovo është organizatë jofitimprurëse e themeluar në vitin 2014 që promovon hapjen dhe transparencën e punës së institucionit publik përmes teknologjisë. Open Data Kosovo promovon idenë se të dhënat e qeverisjes duhet të jenë të disponueshme lirshëm për këdo që t’i përdorë dhe ribotohen sipas dëshirës, pa kufizime nga e drejta e autorit, patentat ose mekanizmat e tjerë të kontrollit. Open Data Kosovo ofron një numër projektesh shumë efikase dhe novatore dhe secili prej këtyre projekteve ofron zgjidhje digjitale. Open Data Kosovo synon të bartë rëndësinë e teknologjisë së informacionit në rritjen e transparencës dhe zgjidhjen e problemeve të ndryshme brenda shoqërisë.¹³⁰

2.3. PROKURIMI PUBLIK

Prokurimi publik i referohet procesit me të cilin autoritetet publike, përfshirë autoritetet lokale, blejnë punë, mallra ose shërbime. Ai është një pjesë thelbësore e ofrimit të shërbimit publik për autoritetet lokale dhe rajonale; prokurimi efikas dhe me kosto efektive është thelbësor për qeverisjen e mirë.

Standardet ndërkombëtare

Pasi që prokurimi publik përfshin një pjesë të madhe të shpenzimeve publike dhe transferimin e burimeve publike tek sektori privat ose tek organizatat jofitimprurëse, ai është veçanërisht i ndjeshëm ndaj korrupsionit. Autoritetet publike duhet të vendosin teknologji të reja për të rritur transparencën mbi prokurimet publike dhe për të inkurajuar aktorët e rinj ekonomikë që të hyjnë në proceset e ofertimit me besimin se konkurrenca e lirë dhe e ndershme zbatohet. Duke postuar të gjithë tenderët në një platformë të përbashkët online, shfaqja e tenderëve të pabotuar dhe shpërblimeve direkte do të minimizohet. Përdorimi i kontratave të hapura dhe zgjidhjeve të hapura të ofertave gjithashtu mundësojnë një kontroll më të madh të procesit, duke zvogëluar më tej hapësirën për praktika korruptive. Sistemet e hapura të kontraktimit përfshijnë një efekt parandalues, sepse zyrtarët do të përmbahen nga manipulimi i procesit të kontraktimit nëse e dinë që shpалosja gjithëpërfshirëse e proceseve të ofertimit dhe kontraktimit do të zbulohen.

Autoritetet vendore duhet të sigurojnë që ekziston një sistem gjithëpërfshirës për të monitoruar pajtueshmërinë me legjislacionin e prokurimit publik dhe se ekziston një mekanizëm i përgjegjshëm për shqyrtimin e ankesave, përfshirë përgjigjet e shpejta dhe gjithëpërfshirëse. Autoritetet gjithashtu duhet të monitorojnë zbatimin e kontratës, në veçanti kohëzgjatjen dhe rritjen e kostos, për të siguruar që përfitimet në lidhje me vlerën për para dhe cilësinë e dorëzimit të mos rrezikohen gjatë zbatimit të kontratës.

Konventat dhe standardet ndërkombëtare të mëposhtme lidhen me prokurimin publik:

- **Rezoluta dhe Rekomandimi i Kongresit të Këshillit të Evropës për bërjen transparente të prokurimit publik në nivele lokale dhe rajonale**¹³¹ dhe **Lista kontrolluese e OBZHE-së për Rritjen e Integritetit në Prokurimin Publik**¹³² ofrojnë udhëzime për rritjen e transparencës dhe promovimin e integritetit në prokurim.
- **Rekomandimi i Këshillit për Prokurimin Publik, OBZHE**¹³³ promovon një përdorim strategjik dhe tërësor të sistemeve të prokurimit publik në të gjitha nivelet e qeverisë dhe ndërmarrjeve shtetërore. **Kutia e veglave e Prokurimit Publik**¹³⁴ në internet siguron mjete politike, shembuj të veçantë të vendeve si dhe tregues për të matur çdo sistem të prokurimit publik.

- **Marrëveshja e OBT-së për Prokurimin Qeveritar**¹³⁵ vendos rregulla që kërkojnë që në prokurimet qeveritare të sigurohen kushte të hapura, të drejta dhe transparente të konkurrencës.
- **Direktiva e BE-së për Prokurimin Publik**¹³⁶ siguron vlerën më të mirë për paratë për blerjet publike dhe garanton respektimin e parimeve të BE -së për transparencën dhe konkurrencën.
- **Ligji Model UNCITRAL për Prokurimin Publik**¹³⁷ është një shabllon ligjor në dispozicion të qeverive që kërkojnë të prezantojnë ose reformojnë legjislacionin e prokurimit publik për tregun e tyre të brendshëm.
- **Udhëzues i Bankës Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim (BERZH) për Reformën e Prokurimit Elektronik**¹³⁸ siguron informacion dhe ndihmë në hartimin dhe zbatimin e reformave vendore të prokurimit elektronik.
- **Standardi i të Dhënave të Kontraktimit të Hapur (OCDS)**,¹³⁹ sigurimi i standardit të të dhënave të hapura për publikimin e informacionit të strukturuar në të gjitha fazat e një procesi kontraktimi: nga planifikimi deri në zbatim.
- **Udhëzues i UNODC (Zyra e Kombeve të Bashkuara për Drogën dhe Krimin) mbi anti-korrupsionin në prokurimet publike dhe menaxhimin e financave publike**,¹⁴⁰ i cili ofron praktika të mira në sigurimin e pajtueshmërisë me nenin 9 të Konventës së Organizatës së Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit.
- **Raportet Vjetore të Bankës Botërore**¹⁴¹ - Krahasimi i Prokurimeve Publike, të cilat kanë vlerësuar sistemet rregullative të prokurimit publik në vende të ndryshme

Konteksti i brendshëm

Prokurimi publik ka qenë prej kohësh një nga sektorët më të kritikuar nga shoqëria civile dhe media në Kosovë* për shkak të aferave të ndryshme korruptive përmes tenderëve publik. Megjithatë, pas krijimit të sistemit të prokurimit elektronik, Kosova* ka bërë një hap përpara në rritjen e transparencës dhe llogaridhënies. Megjithatë, mungesa e kontrollit mbi cilësinë e punimeve ose të mirave materiale, shërbimeve dhe gjithçka tjetër që autoritetet publike prokurojnë përmes tenderëve publikë mbetet një shqetësim. Kosova* është përpjekur të ndryshojë Ligjin për Prokurimin Publik¹⁴² përmes ndryshimeve që kanë për qëllim avancimin e transparencës dhe llogaridhënies të zyrtarëve publikë, autoriteteve kontraktuese dhe kontraktorëve.

Në nivel lokal, prokurimi kryhet nga zyrat komunale të prokurimit ndërsa, në nivelin qendror, prokurimi kryhet nga Autoriteti Qendror i Prokurimit.¹⁴³ Kompetencat e këtij Autoriteti janë zhvillimi i prokurimeve të përbashkëta për Autoritetet Kontraktuese, kryerja e aktiviteteve të prokurimit në emër të tyre dhe ndihma në kryerjen e aktiviteteve të prokurimit. Komisioni Rregullativ i Prokurimit Publik (KRPP)¹⁴⁴ është një institucion i pavarur i themeluar me ligj dhe me mision për të zhvilluar, operuar dhe mbikëqyrur sistemin e prokurimit publik në Kosovë*. Misioni i tij gjithashtu përfshin funksionimin dhe mbikëqyrjen e sistemit elektronik të prokurimit publik në Kosovë* (EProkurimi).

Një autoritet tjetër me një rol të rëndësishëm në sistemin e prokurimit publik është Organi Shqyrtues i Prokurimit.¹⁴⁵ Ky organ është themeluar me vendim të Kuvendit të Kosovës* në përputhje me Ligjin për Prokurimin Publik. Kompetencat e këtij organi janë rishikimi i aktiviteteve të prokurimit publik që kryhen nga Autoritetet Kontraktuese pasi njëra palë të ketë paraqitur një ankesë.

Legjislacioni

Ligji për Prokurimin Publik, i cili rregullon këtë fushë specifike, është ndryshuar disa herë brenda një periudhe të shkurtër kohore. Është ndryshuar dhe plotësuar me Ligjin Nr. 04/L237, Ligjin Nr. 05/L068 dhe Ligjin Nr. 05/L092.¹⁴⁶ Neni 2 i ligjit i detyron qartë të gjithë autoritetet kontraktuese që të kryejnë të gjitha aktivitetet e prokurimit bazuar në këtë ligj dhe ndryshimet që kanë ndodhur gjatë viteve. Kapitulli II i ligjit përcakton parimet e përgjithshme mbi të cilat Prokurimi Publik duhet të kryhet në Kosovë*, të cilat janë: ekonomia dhe efikasiteti, barazia gjatë trajtimit dhe mosdiskriminimi.

Udhëzime

Komisioni Rregullativ i Prokurimit Publik përmes uebsajtit të vet (e-prokurimi.rks-gov.net) ndihmon autoritetet kontraktuese dhe operatorët ekonomikë që të operojnë me prokurimin publik.¹⁴⁷ Autoritetet kontraktuese kanë një manual të detajuar,¹⁴⁸ një manual video,¹⁴⁹ dhe një manual të menaxhimit të kontratave dhe vlerësimin e performancës¹⁵⁰ e cila përfshin një video shpjeguese. Operatorët ekonomikë gjithashtu kanë një manual,¹⁵¹ i cili shpjegon në mënyrë të detajuar procesin e regjistrimit, përgatitjen e ofertave, kërkimin e avancuar, etj.

Praktikat e mira

Kosova* ka krijuar Komisionin Rregullativ të Prokurimit Publik (KRPP) si një agjenci e pavarur rregullative sipas Ligjit për Prokurimin Publik.¹⁵² KRPP-ja është përgjegjëse për zhvillimin, funksionimin dhe mbikëqyrjen e përgjithshme të sistemit të prokurimit publik në Kosovë* dhe përgjegjësitë e tjera të përcaktuara me këtë ligj.¹⁵³ KRPP-ja përdor një platformë të prokurimit elektronik (e-prokurimi.rks-gov.net) të publikojë kontrata publike, të cilat mund të publikohen nga vetë autoritetet kontraktuese.

E-prokurimi¹⁵⁴ u mundëson të gjitha institucioneve publike të kryejnë aktivitete prokurimi në internet. Bizneset mund të aplikojnë dhe të marrin informacion për kontratat publike. Një transparencë e tillë e bën pranimin e ofertave dhe materialeve shoqëruese, të kërkuara për tenderin, më të sigurt dhe më të mbrojtur nga manipulimet e mundshme. Gjatë vitit 2019 ishin 12,461 kontrata publike të regjistruara në platformë, rreth 7,650 operatorë ekonomikë dhe 20,500 përdorues.¹⁵⁵

Qytetarët kanë qasje në këtë portal dhe mund të monitorojnë aktivitetet e institucioneve publike. Kjo platformë po luan një rol kyç gjatë pandemisë COVID-19 pasi u mundëson institucioneve publike të vazhdojnë punën dhe funksionimin e tyre.

2.4. AUDITIMI I JASHTËM

Auditimi i jashtëm është një kontroll i rregullt, i pavarur i llogarive dhe informacioneve financiare për të siguruar që paratë publike të përdoren në mënyrë të përshtatshme dhe efektive. Auditimet e jashtme ndërmerren në përputhje me ligjet dhe rregullat përkatëse për të mbështetur ata që janë jashtë qeverisë për ta mbajtur atë përgjegjës. Përveç auditimit të pasqyrave financiare të institucioneve buxhetore lokale, auditimi i jashtëm mund të shikojë përtej financave për të vlerësuar performancën e qeverisë kundrejt objektivave të saj, ose në ofrimin e programeve dhe shërbimeve.

Standardet ndërkombëtare

- **Standardet Ndërkombëtare të Kontabilitetit të Sektorit Publik**¹⁵⁶ përqendrohen në nevojat e kontabilitetit, auditimit dhe raportimit financiar të qeverive qendrore, rajonale dhe lokale, agjencive qeveritare të ndërlidhura dhe zonat zgjedhore të cilave u shërbejnë.
- **Standardet Ndërkombëtare të Institucioneve Supreme të Auditimit**¹⁵⁷ uebfaqja përmban një koleksion të plotë të standardeve profesionale dhe udhëzimeve për praktikën më të mirë për auditorët e sektorit publik.
- Një numër i konventave dhe standardeve për luftimin e korrupsionit përfshijnë dispozita dhe klauzola në lidhje me auditimin e jashtëm.

Konteksti i brendshëm

Auditori i Përgjithshëm i Kosovës* është institucioni më i lartë i kontrollit ekonomik dhe financiar; Zyra Kombëtare e Auditimit (ZKA) është një institucion i pavarur që mbështet Auditorin e Përgjithshëm në kryerjen e detyrave të tij/saj. Aktivitetet e auditimit luajnë rol të rëndësishëm në sigurimin e ruajtjes së interesit të tatimpaguesve dhe aktorëve të tjerë duke rritur llogaridhënien publike.

Auditori i Përgjithshëm i raporton Kuvendit të Kosovës* dhe ka të drejtë të kontrollojë të gjitha proceset financiare dhe administrative, si dhe aktivitetet, programet dhe projektet e tjera të menaxhuara nga institucionet publike, përfshirë procesin dhe të ardhurat nga shitja e pasurive, privatizimet dhe koncesionet. Raportet e përpiluara nga Zyra Kombëtare e Auditimit synojnë promovimin e llogaridhënies dhe sigurimin e një baze solide për të mbajtur parasysh menaxherët e secilës organizatë buxhetore duke rritur kështu besimin e publikut në mënyrën se si shpenzohen fondet publike.

Zyra Kombëtare e Auditimit është themeluar nga Misioni për Administrim të Përkohshëm i Organizatës së Kombeve të Bashkuara në Kosovë (UNMIK). Si një nga institucionet më të rëndësishme në Kosovë*, për më shumë se 10 vjet Zyra Kombëtare e Auditimit është kryesuar nga një auditor ndërkombëtar, i cili ka kryer mandatin e dhënë me mbështetjen e personelit lokal.

Gjatë vitit 2019, ZKA vazhdoi të rrisë portofolin e auditimeve, duke përfshirë më shumë ndërmarrje publike dhe organizata buxhetore. Në total, ZKA kreu 119 auditime të rregullsisë (Auditimi i Raportit Vjetor Financiar të Kosovës* Buxheti i vitit 2019, 95 organizata buxhetore (27 institucione të nivelit qendror, 30 institucione të pavarura dhe 38 institucione të nivelit lokal, 14 ndërmarrje publike dhe 9 auditime të projekteve (financuar nga donatorët) dhe 13 auditime të performancës.

Anëtarësimi i plotë në Organizatën Ndërkombëtare të Institucioneve Supreme të Auditimit (INTOSAI) konsiderohet si një nga arritjet më të mëdha në historinë e auditimit të jashtëm të sektorit publik në Kosovë*. Ky anëtarësim mundësoi shkëmbimin e njohurive dhe përvojave me Institucionet Supreme të Auditimit të 194 shteteve anëtare të kësaj Organizate me qëllim zhvillimin e kapaciteteve institucionale për zbatimin e detyrave dhe përgjegjësi me integritet të lartë profesional.

Legjislacioni

Institucioni i Auditorit të Përgjithshëm u integrua në Kushtetutën e Kosovës* në vitin 2008 dhe, menjëherë pas kësaj, u miratua Ligji për Themelimin e Zyrës së Auditorit të Përgjithshëm dhe Zyrës së Auditimit të Kosovës*.¹⁵⁸

Në qershor 2016, Kuvendi i Kosovës* shpalli Ligjin për Auditorin e Përgjithshëm dhe Zyrën Kombëtare të Auditimit, e cila e zëvendësoi atë të vjetër.¹⁵⁹ Ai shënoi kompletimin e kornizës ligjore për auditimin dhe pronësinë e plotë të këtyre institucioneve vendore.

Udhëzime

Auditimi është një ekzaminim i kualifikuar i pajtueshmërisë ose performancës ligjore dhe financiare, i kryer për të kënaqur kërkesat e menaxhmentit (**auditimi i brendshëm**), ose një entitet të auditimit të jashtëm, ose ndonjë auditor tjetër të pavarur, për të përmbushur detyrimet ligjore (**auditimi i jashtëm**). Përveç Ligjit për Auditorin e Përgjithshëm dhe Zyrën Kombëtare të Auditimit, Zyra e Auditorit të Përgjithshëm hartoi Udhëzuesin e Menaxhimit të Cilësisë së Auditimit¹⁶⁰ dhe Udhëzues për Auditim të Performancës.¹⁶¹

Praktikat e mira

Bazuar në Raportin Vjetor të ZKA-së, 2019¹⁶² Zyra kreu Auditimet e Rregullsisë në 38 komuna dhe dha 488 rekomandime për institucionet e nivelit lokal. Trendi në rënie i numrit të rekomandimeve gjatë 3 viteve të fundit (600 në vitin 2017 dhe 585 në vitin pasardhës) është një tregues se autoritetet komunale po i marrin rekomandimet e ZKA-së më seriozisht dhe po bëjnë përpjekje për t'i adresuar ato. I njëjti raport tregon se mbi gjysma e rekomandimeve të dhëna në vitin 2018 janë zbatuar plotësisht ose pjesërisht nga autoritetet komunale (217 rekomandime ose janë të plota dhe 78 janë zbatuar pjesërisht).

2.5. FINANCIMI I SUBJEKTEVE POLITIKE

Financimi i subjekteve politike dhe fushatave zgjedhore është një komponent i domosdoshëm i procesit demokratik. Ai mundëson shprehjen e mbështetjes politike dhe konkurrencës në zgjedhje. Parimet që qeverisin financimin e subjekteve politike duhet të përfshijnë drejtësinë në shpërndarjen e fondeve shtetërore, rregulla strikte në lidhje me transparencën dhe kufijtë e madhësisë së donacioneve private, kufijtë e shpenzimeve të fushatës, transparencën e plotë të financimit dhe shpenzimeve, komisionet e pavarura zgjedhore, auditimin e pavarur të financimit të fushatës, dhe vendosjen e vazhdueshme të sanksioneve proporcionale ndaj kandidatëve dhe partive politike që shkelin rregullat (të tilla si gjobat ose zvogëlimi i kontributeve shtetërore në fushatat e ardhshme zgjedhore).

Standardet ndërkombëtare

Rregullat e qarta dhe raportimi transparent i financimit dhe shpenzimeve të fushatës politike janë thelbësore për të ruajtur besimin tek kandidatët politikë, subjektet politike dhe institucionet qeveritare. Një çekuilibër në financimin e subjekteve politike mund të rezultojë në një avantazh të padrejtë, duke i dhënë ndikim të panevojshëm interesave të ngushta të fuqishme, duke rrezikuar që politikatat të “kapen” nga interesa të ngushta private, duke u shërbyer qëllimeve të tyre mbi interesin publik.¹⁶³

Mekanizmat dhe rregullat për kufizimet në financimin politik të partive, dhe në financimin shtetëror të fushatave politike, duhet të hartohen në atë mënyrë që të sigurojë një fushë të barabartë loje për kandidatët e ndryshëm politikë dhe partitë që konkurrojnë në zgjedhje dhe shërben për të ruajtur pavarësinë e forcave politike nga mbështetësit financiarë.

Konventat dhe standardet ndërkombëtare të mëposhtme lidhen me financimin e subjekteve politike:

- **Rezoluta 402 e Kongresit (2016) mbi “Shpërdorimin e burimeve administrative gjatë proceseve zgjedhore”,**¹⁶⁴
- **Udhëzime dhe raport mbi financimin e subjekteve politike** (Këshilli i Evropës, Komisioni i Venecias, 2001);¹⁶⁵
- **Përmbledhje e Opioneve dhe Raporteve të Komisionit të Venecias në lidhje me subjektet politike** (Këshilli i Evropës, Komisioni i Venecias, 2013);¹⁶⁶
- **Rekomandimi Rec(2003)4 i Komitetit të Ministrave për shtetet anëtare mbi rregullat e përbashkëta kundër korrupsionit në financimin e subjekteve politike dhe fushatave elektorale.**¹⁶⁷

Financimi i subjekteve politike është një nga çështjet më të diskutuara në Kosovë*. Pavarësisht nga korniza ligjore, financimi i subjekteve politike dhe fushatave të tyre nuk ka transparencë dhe legjislacioni përkatës mbetet i zbatuar dobët. Shoqëria civile dhe bashkësia ndërkombëtare kanë kritikuar subjektet politike në Kosovë* për mungesën e transparencës kur bëhet fjalë për raportimin e të ardhurave dhe shpenzimeve.¹⁶⁸

Në këtë mënyrë, Ligji për Financimin e Subjekteve Politike¹⁶⁹ është ndryshuar dhe përfunduar në vitin 2012 dhe 2013 me qëllim të rritjes së transparencës dhe llogaridhënies së subjekteve politike. Një nga ndryshimet që u bënë kishte të bënte me kontrollin financiar të subjekteve politike. Ligji i ndryshuar rregullon që Kuvendi i Kosovës* të auditojë raportet vjetore financiare dhe raportet e pasqyrave financiare të fushatës të subjekteve politike para se Komisioni Qendror i Zgjedhjeve t'i publikojë ato. Për të zbatuar këtë detyrim ligjor, Kuvendi i Kosovës* së bashku me Komisionin për Mbikëqyrjen e Financave Publike përzgjedh përmes një konkursi publik të paktën 10 auditorë të licencuar për të audituar këto raporte.¹⁷⁰ Megjithatë, ky ndryshim ligjor nuk e përmirësoi situatën dhe as nuk e rriti transparencën për shkak të faktit se Kuvendi nuk arriti të përzgjedhë auditorë të jashtëm. Rrjedhimisht, Komisioni Qendror i Zgjedhjeve nuk publikoi raporte të subjekteve politike për vite me radhë.

Si rezultat, shoqëria civile dhe organizatat ndërkombëtare në Kosovë* rekomanduan që Ligji për Financimin e Subjekteve Politike të ndryshohet. Në qershor të vitit të kaluar, 100 organizata të shoqërisë civile protestuan kundër projektligjit për financimin e subjekteve politike duke pretenduar se ai shkelte Kushtetutën e Kosovës* dhe rregulloret ndërkombëtare të financimit të partive.¹⁷¹ Që nga viti 2017, Agjenda për Reforma Evropiane thekson nevojën për të ndryshuar Ligjin për Financimin e Subjekteve Politike. Raporti i Komisionit Evropian për Kosovën* gjithashtu thekson nevojën për të forcuar më tej procesin zgjedhor dhe miratimin dhe zbatimin e ligjeve për të adresuar korrupsionin e nivelit të lartë në përputhje me opinionet e Komisionit Evropian për Demokraci përmes Ligjit (Komisioni i Venedikut).¹⁷²

Në vitin 2018, Qeveria e Kosovës* krijoi një grup punues për të ndryshuar Ligjin për Financimin e Subjekteve Politike dhe Ligjin për Zgjedhjet e Përgjithshme.¹⁷³ Pasi grupi i punës hartoi një ligj të ri për financimin e partive politike, ai u dërgua për opinion në Komisionin e Venedikut.¹⁷⁴ Pas mendimit të Komisionit të Venedikut, Qeveria vazhdoi me hartimin për miratim në Kuvendin e Kosovës* pasi bëri disa ndryshime në lidhje me alokimet për fondin e demokratizimit.

Në Kuvend, projektligji u trajtua nga Komisioni për Buxhet dhe Financa, i cili krijoi një grup punues për draftim. Shoqëria civile, organizatat ndërkombëtare dhe anëtarët e Kuvendit u përjashtuan nga ky grup punues, duke e mbajtur atë shumë të mbyllur dhe larg publikut. Ky grup punues bëri ndryshime të mëdha në draftin e propozuar - shumë prej tyre në kundërshtim me opinionin e Komisionit të Venedikut. Më vonë, në vitin 2019, shoqëria civile kërkoi tërheqjen e projektligjit pasi vlerësoi se ndërhyrjet e bëra në të nga grupi i punues ulën transparencën dhe llogaridhënien e partive politike ndaj publikut.

Në këtë mënyrë, Qeveria e tërhoqi ligjin nga Kuvendi. Në korrik 2020, Qeveria e riaktivizoi hartimin e ligjit, duke kërkuar paraprakisht opinionin e shoqërisë civile. Në shtator 2020, Qeveria dërgoi projektligjin në Kuvend, ku pritej të rishikohej dhe të votohej deri në fund të vitit 2020; megjithatë, për shkak të shpërbërjes së Kuvendit, pritet që projektligji të votohet në legjislaturën e mëpastajme.

Legjislacioni

Aktualisht, financimi i subjekteve politike është i rregulluar me Ligjin për Financimin e Subjekteve Politike. Ky ligj përcakton mënyrat dhe kushtet e financimit të subjekteve politike në Kosovë*, dhe rregullon administrimin, monitorimin dhe raportimin për shpenzimin e të ardhurave të partive politike në mënyrë që të rritet transparenca.

Sipas këtij ligji, burimet financiare dhe materiale të subjekteve politike janë tarifat e anëtarësimit, donacionet, financimi nga buxheti i Kosovës*, pasuritë dhe të ardhurat nga aktivitetet e subjektit politik siç janë publikimet, shitja e materialeve reklamuese, etj.¹⁷⁵ Subjekteve politike u kërkohet të dorëzojnë një raport financiar vjetor në Komisionin Qendror të Zgjedhjeve. Ky raport financiar përfshin bilancet, pasqyrat e fitimit dhe humbjes dhe një gjendje që tregon çdo pagesë të bërë ndaj një personi tjetër gjatë periudhës raportuese.

Financimi publik i subjekteve politike bëhet përmes Buxhetit të Kosovës*, nga Fondi për Mbështetjen e Subjekteve Politike.¹⁷⁶ Sipas Ligjit për Financimin e Subjekteve Politike, Kuvendi i Kosovës* mund të ndajë deri në 0.05% të Buxhetit për financimin e fushatave zgjedhore qendrore dhe lokale.¹⁷⁷

Ligji gjithashtu parashikon dënime në rastet kur partitë politike shkelin dispozitat dhe detyrimet e përcaktuara në të. Për të rritur transparencën, ligjet e ndryshuara kanë rritur gjrobat për shkelje të dispozitave të ligjit.¹⁷⁸ Në rastet kur partitë politike nuk paguajnë detyrimet e saj si gjrobat e vendosura nga Komisioni Qendror i Zgjedhjeve, detyrimet tatimore ose detyrimet që dalin nga ekzekutimi i vendimeve përfundimtare të gjykatës, atëherë kjo shumë zbritet nga buxheti i ndarë partisë politike nga Fondi për Mbështetjen e Subjekteve Politike.¹⁷⁹

Udhëzime

Komisioni Qendror i Zgjedhjeve miratoi Rregullën Zgjedhore për Financimin e Subjekteve Politike dhe Sanksionet¹⁸⁰ dhe Rregullën Zgjedhore për Kufizimin e Shpenzimeve të Fushatës dhe Deklarimin Financiar.¹⁸¹ E para rregullon në detaje procedurat për financimin, administrimin, mbikëqyrjen dhe transparencën e partive politike. Gjithashtu rregullon raportimin e partive politike. Për më tepër, ai përcakton ndëshkimet që Komisioni Qendror i Zgjedhjeve mund të shqiptojë kur Ligji për Financimin e Subjekteve Politike dhe Ligji për Zgjedhjet e Përgjithshme shkelen në çfarëdo forme.

Sipas Rregullores Zgjedhore për Kufizimin e Shpenzimeve të Fushatës dhe Deklarimin Financiar, Komisioni Qendror i Zgjedhjeve përcakton shumën maksimale të shpenzimeve në një fushatë politike dhe asnjë parti politike nuk mund t'i tejkalojë ato. Çdo subjekt

politik është i detyruar të paraqesë një raport për deklarimin financiar të fushatës. Ky rregull rregullon në detaje atë që ky raport duhet të përfshijë dhe përcakton sanksionet që do të shqiptoheshin në rastet kur dispozitat e këtij rregulli do të shkeleshin.

Praktikat e mira

Komisioni Qendror i Zgjedhjeve publikon raportet vjetore financiare dhe raportet e deklarimit financiar të partive politike. Zakonisht, Komisioni Qendror i Zgjedhjeve publikon raportet vjetore financiare pas kryerjes së auditimit, gjë që kërkon kohë. Në vitin 2020, ndryshe nga vitet e mëparshme, Komisioni Qendror i Zgjedhjeve publikoi raporte vjetore financiare të paaudituar të secilës parti politike para mbajtjes së zgjedhjeve. Fakti që ato raporte u publikuan para ditës së zgjedhjeve u konsiderua si një veprim që rrit transparencën në lidhje me punën dhe shpenzimet e partive politike.¹⁸²

PJESËMARRJA QYTETARE

Hyrje

“E drejta e qytetarëve që të marrin pjesë në udhëheqjen e çështjeve publike”, përfshirë në nivelin lokal, është e qartë në Kartën Evropiane të Vetëqeverisjes Lokale,¹⁸³ dhe Protokollin Shtesë në të cilin thuhet se “e drejta për të marrë pjesë në punët e një autoriteti lokal nënkupton të drejtën për të kërkuar të përcaktojë ose të ndikojë në ushtrimin e kompetencave dhe përgjegjësi të një autoriteti lokal”.¹⁸⁴ Kur autoritetet lokale konsultojnë dhe angazhojnë qytetarët për hartimin dhe vlerësimin e shërbimeve publike, ata hapin rrugën për rezultate më të mira të politikave dhe gjithashtu për besim më të madh reciprok midis qytetarëve dhe qeverisë.

Pjesëmarrja e qytetarëve përfshin arritjen tek një sërë palësh lokale të interesit, siç janë aktivistët e shoqërisë civile, gazetarët, anëtarët e akademisë, përfaqësuesit e biznesit, komunitetet lokale dhe qytetarët aktivë. Është e rëndësishme që ajo të jetë gjithëpërfshirëse, duke marrë parasysh pikëpamjet e publikut më të gjerë, aktorët ekspertë dhe grupet përfaqësuese, duke përfshirë të cenuarit dhe të marginalizuarit. Për më tepër, angazhimi i palëve të interesit duhet të përfshijë arritjen tek ata, jeta dhe interesat e të cilëve do të preken nga zbatimi i vendimeve në shqyrtim. Për të siguruar që palët e interesit janë identifikuar, konsultimet publike duhet të fillojnë para se të jetë bërë një angazhim për veprim ose para se të jetë paraqitur një projektvendim. Një proces konsultativ më i hapur së pari fton palët e interesit të diskutojnë dhe identifikojnë problemet, sfidat dhe mundësitë, pastaj shqyrton skenarët e ndryshëm të politikave, para se të hartohen vendimet.

Mekanizmat pjesëmarrës mund të grupohen në kategoritë e mëposhtme që pasqyrojnë nivele të ndryshme angazhimi:

- informimi i publikut për përparësitë vendore, programet dhe planet qeveritare;
- mbajtja e konsultimeve me publikun dhe/ose grupet e veçanta të njerëzve në lidhje me politikat publike dhe mbledhjen e përvojës ose ekspertizës së tyre;
- bashkëpunimi me publikun dhe/ose grupe të veçanta njerëzish për të zhvilluar zgjidhje për problemet lokale (përfshirë proceset e bashkë-krijimit të tilla si në formulimin e angazhimeve të Planit të Veprimit të Partneritetit për Qeverisje të Hapur (PQV));
- angazhimi i komuniteteve lokale në proceset e vendimmarrjes përmes proceseve diskutuese, votimit (siç është buxhetimi me pjesëmarrje dhe referendumet), dhe mjete të tjera vendimmarrëse.

Sipas Protokollit Shtesë, "ligji siguron mjete për lehtësimin e ushtrimit" të së drejtës së qytetarëve për të marrë pjesë. Për të siguruar që format e sipërpërmendura të pjesëmarrjes janë angazhim i vërtetë dhe jo ushtrime simbolike, procesi i konsultimit rreth formimit të politikave dhe legjislationit të ri duhet të mbështetet me ligje, rregullore dhe udhëzime, si dhe me vullnet të fortë politik.

Politikëbërja përfshirëse duhet në të njëjtën kohë të jetë efektive, dhe publiku duhet të jetë i informuar mirë për të drejtat, mundësitë dhe mënyrat se si mund të marrë pjesë në vendimmarrjen lokale. Proceset e hartimit të politikave duhet të deklarohen qartë paraprakisht për t'i mundësuar qytetarëve dhe grupeve të interesit të përgatisin parashtrirat dhe ndërhyrjet e tyre. Afatet kohore me pika të qarta hyrëse për angazhimin e qytetarëve duhet të publikohen për të siguruar që pjesëmarrja e qytetarëve është një ushtrim kuptimplotë dhe autoritetet lokale duhet të japin informata kthyesë për ata që bëjnë propozime ose rekomandime politike. Autoriteti lokal duhet të sigurojë që pikëpamjet dhe pozicionet e palëve të interesit të pasqyrohen dhe të merren parasysh gjatë miratimit të politikave, dhe informatat kthyesë duhet të ofrojnë arsye të përcaktuara qartë për vendimet për miratimin e propozimeve, ose mos miratimin e tyre. Kjo qasje gjithëpërfshirëse siguron që politikat të jenë relevante, të bazuara në dëshmi, të plotësojnë nevojat ndërlidhëse dhe t'u përgjigjen kërkesave të publikut.

Autoritetet lokale gjithashtu duhet të punësojnë zyrtarë të trajnuar në menaxhimin e konsultimeve publike dhe të sigurojnë që informatat kthyesë ndaj qytetarëve të jenë të shpejta dhe gjithëpërfshirëse.

Qasje të tilla gjithëpërfshirëse sigurojnë që autoritetet lokale të marrin vendime më të mira dhe më të rëndësishme që pasqyrojnë interesat publike dhe kuptohen mirë nga të gjithë qytetarët. Së bashku, komunitetet lokale mund të zhvillojnë një kapacitet të qëndrueshëm për të shprehur shqetësimet e tyre, për të hartuar zgjidhje dhe për të monitoruar zbatimin e tyre të duhur, duke rezultuar në përmirësimin e besimit të publikut ndaj ofrimit të shërbimeve lokale.

Konteksti i përgjithshëm i brendshëm

Që nga viti 2008, Kosova* ka filluar një decentralizim gradual të qeverisjes. Vetëqeverisja lokale është e rregulluar me Kushtetutën e Kosovës* në nenin 123¹⁸⁵ dhe Ligjin për Vetëqeverisjen Lokale.¹⁸⁶ Njësia bazë e vetëqeverisjes lokale është komuna. Aktualisht, pushteti lokal në Kosovë* ushtrohet në 38 komuna.

Në Kosovë*, pushteti lokal ushtrohet mbi parimet e qeverisjes së mirë, transparencës, subsidiaritetit dhe ofrimit të shërbimeve efikase dhe efektive, duke i kushtuar vëmendje të veçantë nevojave dhe shqetësimeve specifike të komuniteteve jo-shumicë dhe anëtarëve të tyre.¹⁸⁷ Angazhimi dhe pjesëmarrja e qytetarëve në qeverisje është gjithashtu e rëndësishme për mirëfunksionimin e vetëqeverisjes lokale. Rëndësia e kësaj pjesëmarrjeje shprehet edhe nga Kushtetuta e Kosovës*, e cila obligon komunat që të inkurajojnë dhe sigurojnë pjesëmarrjen aktive të të gjithë qytetarëve në procesin e vendimmarrjes së organeve komunale.¹⁸⁸ Është e rëndësishme të krijohen mekanizma

efektiv që qytetarët të përfshihen në vendimmarrjen lokale. Angazhimi i tyre ndikon në nivelin e qeverisjes dhe funksionimit të komunës në një mënyrë që është e dobishme për qytetarët e saj. Është e rëndësishme të angazhohen qytetarët jo vetëm gjatë procesit të vendimmarrjes, por edhe gjatë politikëbërjes. Nga kjo pjesëmarrje përfiton jo vetëm komuna por i gjithë komuniteti. Pjesëmarrja e qytetarëve mbi të gjitha është një mjet kyç për të rritur transparencën dhe llogaridhënien e autoriteteve lokale dhe qendrore.

Mekanizmat për pjesëmarrjen e qytetarëve dhe demokracinë e drejtpërdrejtë përcaktohen me Ligjin për Vetëqeverisjen Lokale.¹⁸⁹ Ata mekanizma përfshijnë: informacionin publik, konsultimin publik, të drejtën për peticion, peticionin e qytetarëve, referendumin, anulimin e Kryetarit të Komunës dhe komiteteve konsultative. Për të arritur transparencën dhe angazhimin qytetar, Kosova* ka nxjerrë Udhëzimin Administrativ për Transparencë në Komuna,¹⁹⁰ Udhëzimi Administrativ për Standardet Minimale të Konsultimit Publik në Komuna¹⁹¹ dhe Rregullorja për Procedurën e Hartimit dhe Publikimit të Akteve Komunale.¹⁹² Qëllimi i këtyre akteve është të rrisin transparencën, llogaridhënien dhe mirëfunksionimin e komunave, të cilat do të ishin të dobishme për qytetarët e saj.

Kur bëhet fjalë për pjesëmarrjen e qytetarëve, korniza ligjore e Kosovës* është e përcaktuar mirë dhe ofron një gamë të gjerë mekanizmesh në përputhje me standardet evropiane dhe ndërkombëtare. Sidoqoftë, ato mekanizma nuk përdoren gjithmonë në praktikë. Ndërsa konsultimi publik dhe informacioni publik mbeten mekanizmat më të përdorur, format e tjera si peticionet, nismat, referendumet ose anulimi i Kryetarit të Komunës mbeten në një nivel të ulët të zbatimit. Arsyeja pas kësaj situatë është niveli i ulët i ndërgjegjësimit dhe interesimit në mesin e qytetarëve për të përdorur ato mekanizma.

Viteve të fundit, komunat në Kosovë* kanë rritur nivelin e transparencës dhe llogaridhënies, duke u mundësuar kështu qytetarëve qasjen në informacionin publik dhe pjesëmarrjen në politikëbërjen lokale. Çdo komunë ka uebsajtin e vet që u mundëson qytetarëve të kenë qasje në aktivitetet e komunës, organizatat, bordin dhe vendimet e marra. Pothuajse të gjitha komunat transmetojnë drejtpërdrejtë seanca të kuvendit komunale përmes platformave të ndryshme. Për shkak të pandemisë COVID-19 dhe masave paraprake të ndërlidhura, komunat po zhvillojnë konsultime publike në internet dhe për këtë arsye nuk i kufizojnë qytetarët e tyre në ushtrimin e të drejtave të tyre.

Përpjekjet e përbashkëta për të përmirësuar dhe forcuar kapacitetin e komunave për të ofruar shërbime me kosto efektive dhe të llogaridhënese janë në përputhje me Strategjinë për Vetëqeverisjen Lokale 2016-2026.¹⁹³ Më konkretisht, objektivi 2 i Strategjisë kërkon të krijojë një kornizë më të mirë qeverisëse për të siguruar përfaqësim demokratik të qytetarëve dhe një administratë efikase komunale, ndërsa objektivi i katërt kërkon forcimin e partneritetit ndërmjet pushtetit lokal, shoqërisë civile dhe bizneseve për të krijuar një qytetari aktive, gjithëpërfshirëse dhe kohezive.

3.1. POLITIKË-BËRJA E HAPUR

Politikë-bërja e hapur është një term i gjerë që përshkruan zhvillimin e politikave i cili është transparent dhe pjesëmarrës. Ai përshkruan një mënyrë të politikë-bërjes dhe vendim-marrjes që mbështeten në mjetet më të fundit ndërvepruese që hapin politikë-bërje për aktorë të ndryshëm në një botë gjithnjë e më digjitale. Nuk ka asnjë mënyrë për të bërë politikë-bërje të hapur: vendime të ndryshme të politikave do të kenë nevojë për qasje të ndryshme.

Standardet ndërkombëtare

Qasjet e politikë-bërjes së hapur u mundësojnë qeverive të arrijnë rezultate më të informuara dhe të dizajnuara më mirë të politikave përmes qasjeve bashkëpunuese që mbështeten në një larmi perspektivash dhe ekspertize. Mjete të ndryshme digjitale dhe teknika analitike janë vendosur në mënyrë që politika të jetë më e bazuar në dëshmi dhe më e drejtuar nga të dhënat. Modelet e angazhimit mund të përfshijnë një panel përfaqësues të qytetarëve, një mbledhje e gjerë e ideve të politikave, ose përdorimin e inteligjencës kolektive për të mbështetur në njohuritë dhe ekspertizën e një publiku të larmishëm.

Me përdorimin e të dhënave të hapura dhe angazhimit të qytetarëve, mund të arrihen vendime më të informuara, gjithëpërfshirëse, dhe më shumë risi të zbatohen si në procesin e politikëbërjes ashtu edhe në vendimet e politikave që rezultojnë. Për të maksimizuar përfitimet e mundshme të politikë-bërjes së hapur, autoritetet lokale mund të krijojnë një ekip për politikë-bërje të hapur që publikon të dhënat e përdorura për të informuar dhe formësuar vendimet e politikave dhe trajnon zyrtarët publikë në punën me të dhënat për të informuar politikëbërjen.

Megjithëse nuk ka standarde specifike të politikë-bërjes së hapur, këto në vijim janë pika referimi të dobishme:

- **Protokolli shtesë i Kartës Evropiane të Vetëqeverisjes Lokale për të drejtën për të marrë pjesë në punët e një autoriteti lokal (CETS Nr. 207)**¹⁹⁴ ofron garanci ligjore ndërkombëtare për këtë të drejtë, përfshirë krijimin e masave për të siguruar pjesëmarrjen e qytetarëve.
- **Udhëzimet e Këshillit të Evropës për pjesëmarrjen civile në vendimmarrjen politike**¹⁹⁵ përcaktojnë standardet për t'u aplikuar me qytetarët dhe shoqërinë civile.
- **Rekomandimi për pjesëmarrjen e qytetarëve në jetën publike lokale i Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës.**¹⁹⁶
- **Rezoluta dhe Rekomandimi i Kongresit të Këshillit të Evropës për Transparencën dhe qeverisjen e hapur**¹⁹⁷ sigurojnë standarde dhe mekanizma për të rritur transparencën dhe promovuar përfshirjen dhe pjesëmarrjen e qytetarëve në jetën publike lokale.

- **Kodi i praktikës së mirë për pjesëmarrjen civile në procesin e vendimmarrjes**, i miratuar nga Konferenca e OJQ-ve ndërkombëtare e Këshillit të Evropës.¹⁹⁸
- **Pjesëmarrja Civile në Proceset e Vendimmarrjes. Përmbledhje e standardeve dhe praktikave në shtetet anëtare të Këshillit të Evropës**, Qendra Evropiane për Ligjin Jofitimprurës (ECNL) për Komitetin Evropian për Demokraci dhe Qeverisje.¹⁹⁹
- **Rekomandimi i OBZHE-së për Qeverisje të Hapur**²⁰⁰ ndihmon në hartimin dhe zbatimin e strategjive dhe nismave të suksesshme për qeverisje të hapur.
- **Parimet udhëzuese të OBZHE-së**²⁰¹ mbështesin zhvillimin e një kulture të hapjes.
- **Fokusi në qytetarë i OBZHE-së: Angazhimi Publik për Politika dhe Shërbime më të Mira**²⁰² eksploron se si të zbatohet politikëbërja e hapur në praktikë.
- **Observatori i Inovacionit në Sektorin Publik i OBZHE-së**²⁰³ liston pakot e mjeteve dhe burimet e dobishme.
- **Udhëzues**²⁰⁴ **partneritetesh** dhe **kuti veglash**²⁰⁵ për qeverisje të hapur ofrojnë një gamë të gjerë mbështetjeje.
- **Dokumenti i historikut i OBZHE-së për konsultimin publik**²⁰⁶ përcakton konsultimin dhe siguron një përmbledhje të mjeteve për konsultim.
- **Australia**²⁰⁷ dhe **MB-ja**²⁰⁸ kanë prodhuar **pako mjetesh** të dobishme.
- Shoqëria Mbretërore e Arteve, Mbretëria e Bashkuar dhe Forumi për IA Etike adresuan disa nga sfidat e IA-së të paraqitura nga teknologjia e re në **Demokratizimi i vendimeve në lidhje me teknologjinë. Pako mjetesh.**²⁰⁹

Konteksti i brendshëm

Politikëbërja e hapur është një element vendimtar për transparencën dhe demokracinë. Qëllimi kryesor i politikëbërjes së hapur është rritja e pjesëmarrjes së qytetarëve në vendimmarrje dhe qeverisje, gjë që do të rrisë transparencën dhe llogaridhënien e autoriteteve publike. Politikëbërja e hapur është e rëndësishme gjatë procesit të zhvillimit të politikave në mënyrë që qytetarët të kenë fjalën në krijimin e atyre politikave që prekin nevojat dhe interesat e tyre.

Kosova* ka krijuar një kornizë të mirë ligjore që promovon politikë-bërjen e hapur dhe që është në përputhje me standardet evropiane dhe ndërkombëtare. Pjesëmarrja e qytetarëve është e sanksionuar në Kushtetutën e Kosovës*, e cila obligon komunat që të inkurajojnë dhe sigurojnë pjesëmarrje aktive të të gjithë qytetarëve në procesin e vendimmarrjes së organeve komunale.²¹⁰ Politikëbërja e hapur parashikohet gjithashtu në Ligjin për Qasje në Dokumente Zyrtare,²¹¹ i cili kërkon që të gjitha institucionet publike të bëjnë publike aktivitetet e tyre dhe të publikojnë çdo dokument që është me interes për qytetarët e Kosovës*. Ligji për Vetëqeverisjen Lokale gjithashtu rregullon politikëbërjen e hapur në Kapitullin IX të tij.²¹²

Legjislacioni

Politikëbërja e hapur në pushtetin lokal në Kosovë* rregullohet me Ligjin për Vetëqeverisjen Lokale. Me qëllim të sigurimit të transparencës, ky ligj rregullon që kuvendi i komunës dhe të gjitha komisionet e tij të mbajnë takime të hapura për publikun dhe tërë publikut t'i mundësohet ndjekja dhe pjesëmarrja në to.²¹³

Thënë kështu, ligji rregullon gjithashtu raste të jashtëzakonshme kur publiku mund të përjashtohet ligjërisht nga pjesëmarrja në seancat e kuvendit komunal ose ndonjë prej komisioneve të tij. Publiku mund të përjashtohet në rastet kur një takim i hapur mund të çojë në çrregullim ose dhunë publike, kërcënon të zbulojë informacione dhe dokumente të cilat janë klasifikuar si konfidenciale sipas Ligjit për Qasje në Dokumente Zyrtare, dhe kërcënon të zbulojë informata të ndjeshme personale ose tregtare ose informacion mbi proceset gjyqësore aktuale ose të ardhshme.²¹⁴

Kapitulli IX i Ligjit për Vetëqeverisjen Lokale përcakton mekanizmat për pjesëmarrjen e qytetarëve dhe demokracinë e drejtpërdrejtë. Ky kapitull parasheh dhe rregullon informacionin dhe konsultimin publik, të drejtën për peticion, nismën qytetare, referendumin, anulimin e Kryetarit të Komunës dhe komiteteve konsultative. Të gjithë këta mekanizma rrisin drejtpërdrejt transparencën dhe pjesëmarrjen në politikëbërje pasi parashikojnë angazhimin e qytetarëve në procedurat qeverisëse të komunave të tyre.²¹⁵

Politikëbërja e hapur rregullohet gjithashtu me Ligjin për Qasje në Dokumente Zyrtare. Me këtë ligj, të gjitha institucionet publike janë të detyruara të publikojnë në mënyrë proaktive të gjitha dokumentet publike. Ato duhet të publikojnë mbi të gjitha, të dhëna ditore mbi aktivitetin publik të autoriteteve vendore, të cilat çojnë në mbajtjen e qytetarëve të informuar për aktivitetet e tyre. Ligji rregullon gjithashtu mundësinë që qytetarët të kërkojnë nga institucionet publike të publikojnë ose t'u japin atyre qasje në dokumente publike.²¹⁶

Udhëzime

Bazuar në Ligjin për Vetëqeverisjen Lokale,²¹⁷ Ministria e Pushtetit Lokal miratoi Udhëzimin Administrativ për Transparencën në Komuna. Qëllimi i tij është të rrisë transparencën në komuna dhe organet e saj përmes publikimit të akteve normative, vendimeve dhe dokumenteve që janë me interes për qytetarët. Më e rëndësishmja, ky udhëzim administrativ synon të rrisë pjesëmarrjen e publikut në vendimmarrje.²¹⁸

Ky Udhëzim Administrativ rregullon që komunat duhet të mbajnë së paku dy takime në vit me qytetarët për çështje me interes të përgjithshëm. Përveç atyre dy takimeve, ligji rregullon që komunat duhet të mbajnë takime të tjera konsultative brenda lagjeve, vendbanimeve ose ndonjë vendndodhje brenda komunës për të diskutuar çështje në lidhje me buxhetin, projektet, zhvillimin ekonomik lokal, përdorimin e pronës komunale ose ndonjë çështje tjetër me interes të përgjithshëm.²¹⁹ Neni 12 rregullon format e pjesëmarrjes së qytetarëve në vendimmarrje, duke u mundësuar qytetarëve të komunës të marrin pjesë në të gjitha fazat e hartimit dhe zbatimit të politikave lokale: planifikimi,

diskutimi, vendimmarrja, zbatimi dhe monitorimi. Neni 13 i këtij Udhëzimi Administrativ shton se të gjitha aktet që kanë të bëjnë me qytetarët duhet të konsultohen publikisht para miratimit të tyre.

Praktikat e mira

Duke u bazuar në Rregulloren për Standardet Minimale për Procesin e Konsultimit Publik,²²⁰ Zyra e Qeverisjes së Mirë brenda Zyrës së Kryeministrit ka krijuar një platformë online (konsultimet.rks-gov.net) e cila përdoret nga të gjitha organet publike për të identifikuar palët e interesit për të zhvilluar konsultime publike. Kjo platformë ofron mundësinë për qytetarët, organizatat e shoqërisë civile dhe të gjitha palët përkatëse që të marrin pjesë në procesin e konsultimit publik mbi iniciativat legjislative dhe në procesin e vendimmarrjes dhe politikëbërjes.

3.2. BUXHETIMI ME PJESËMARRJE

Një nga format e mbledhjes së gjerë të pjesëmarrjes së qytetarëve, buxhetimi me pjesëmarrje fton qytetarët dhe grupet e komunitetit të propozojnë nisma të reja ose përmirësime të shërbimeve publike që duhet të financohen nga autoritetet lokale. Modele të ndryshme përfshijnë votimin nga qytetarët, shpesh online, për projekte të ndryshme. Ai siguron një mënyrë që anëtarët e komunitetit të kenë një zë të drejtpërdrejtë se si duhet të shpenzohen paratë publike. Krijon mundësi për angazhimin, edukimin dhe fuqizimin e qytetarëve. Ai gjithashtu mund të promovojë transparencën, e cila nga ana tjetër mund të ndihmojë në zvogëlimin e jofikasitetit dhe korrupsionit.

Standardet ndërkombëtare

Buxhetimi me pjesëmarrje filloi në Porto Alegre, Brazil në fund të viteve 1980-ta dhe është përhapur në të gjithë botën. Për të siguruar që buxhetimi me pjesëmarrje është gjithëpërfshirës dhe arrin tek grupet e ndryshme, përfshirë grupet e pakicave dhe të pafavorizuarit, ngjarjet e informacionit në internet dhe personalisht duhet të organizohen, si dhe të ofrohet mbështetje për qytetarët dhe grupet e ndryshme të komunitetit dhe palët e interesuara se si të përgatisin një propozim për shqyrtim. Futja e buxhetimit me pjesëmarrje të ndjeshme ndaj gjinisë mund të rrisë shtrirjen dhe qasjen dhe mund të planifikohet në bashkëpunim të ngushtë me grupet qytetare lokale me fokus përfshirjen.

Edhe pse nuk ka standarde specifike për zbatimin e buxhetimit me pjesëmarrje, pikat në vijim shërbejnë si materiale të rëndësishme referimi:

Protokolli shtesë i Kartës Evropiane të Vetëqeverisjes Lokale për të drejtën për të marrë pjesë në punët e një autoriteti lokal (CETS Nr. 207)²²¹ ofron garanci ligjore ndërkombëtare për këtë të drejtë, përfshirë zbatimin e masave që do të lehtësonte ushtrimin e tyre.

- **Rezoluta e Kongresit të Këshillit të Evropës për buxhetimin gjinor**²²² rekomandon aplikimin e metodave të buxhetimit gjinor në buxhetet vjetore në nivel lokal dhe rajonal.
- **Përmbledhje politikash e OBZHE-së Nr. 22**²²³ siguron një sërë rekomandimesh të politikave se si palët kryesore të interesit mund të kontribuojnë në buxhetimin me sukses pjesëmarrës.
- **Libri i Bankës Botërore Buxheti me Pjesëmarrje**²²⁴ siguron një përmbledhje të parimeve themelore, analizon praktikën aktuale dhe përfshin shtatë raste studimore të thella.
- **72 Pyetje të Shpeshta të Habitatit të OKB-së për Buxhetimin me Pjesëmarrje**²²⁵ eksploron mënyrën e zbatimit të buxhetimit me pjesëmarrje.
- **Atlasi Botëror i Buxhetimit me pjesëmarrje**²²⁶ paraqet përmbledhjen më të gjerë të të dhënave mbi gjendjen e këtyre proceseve në mbarë botën.
- **Njësia e Buxhetimit me Pjesëmarrje në MB ka një listë të dobishme të burimeve dhe pakove të mjeteve.**²²⁷
- **Pyetësori i anketës për buxhet të hapur nënkombëtar**²²⁸ i Partneritetit Buxhetor Ndërkombëtar përcakton një sërë matricash për matjen e hapjes së buxheteve të pushtetit lokal.
- **Parimet e pjesëmarrjes së publikut në politikën fiskale**²²⁹ të Nismës Globale për Transparencë Fiskale.

Konteksti i brendshëm

Pjesëmarrja e qytetarëve në procesin e hartimit të buxhetit është një faktor tjetër i rëndësishëm që kontribuon pozitivisht në nivelin e transparencës dhe llogaridhënies së organeve drejtuese. Autoritetet qendrore dhe lokale funksionojnë bazuar në Buxhetin e Kosovës*, i cili mbledhet nga taksat dhe detyrimet si dhe format e tjera të të ardhurave të paguara nga qytetarët e Kosovës*. Prandaj, është e rëndësishme të krijohen mekanizma që u mundësojnë qytetarëve të jenë pjesë e proceseve të hartimit të buxhetit, në mënyrë që ata të mund të informohen se ku dhe si shpenzohen paratë e tyre. Në nivelin lokal të qeverisjes, buxhetet komunale kanë pesë kategori: pagat, mallrat dhe shërbimet, komunalitë, subvencionet dhe investimet kapitale. Prandaj buxheti është akti më i rëndësishëm komunal sepse ndikon drejtpërdrejt në cilësinë e jetës së qytetarëve.²³⁰

Ligji për Vetëqeverisjen Lokale rregullon pjesëmarrjen e qytetarëve në procesin e bërjes së buxhetit në Kosovë*. ²³¹ Neni 69 i tij (E drejta e petitionit) përcakton se çdo person apo organizatë me interes në komunë ka të drejtën e prezantimit të petitionit në kuvendin e komunës për çfarëdo çështje lidhur me përgjegjësitë dhe kompetencat e komunës. Ndërsa neni 70 (Iniciativa e qytetarëve) siguron që qytetarët të mund të iniciojnë një rregullore brenda kompetencave të komunës, për miratim në kuvend ose me votim të qytetarëve në përputhje me ligjin në fuqi, neni 73 (Komitetet konsultative) e obligon

Kuvendin Komunal që krijimi i komiteteve konsultative brenda sektorëve me qëllim të mundësimit të pjesëmarrjes së qytetarëve në procesin e vendimmarrjes.

Bazuar në një Raport mbi Transparencën në Qeverisjen Lokale të vitit 2019 nga KDI, komunat e Kosovës* kanë treguar përmirësim në publikimin e buxhetit me 19%, planin e investimeve me 17%, raportet tremujore të shpenzimeve me vetëm 1%, Raportin përmbledhës vjetor të buxhetit të komunës për vitin fiskal të mëparshëm me 12%, korniza buxhetore afatmesme me vetëm 2%, dhe raporti i auditimit të jashtëm me 13%.²³²

Legjislacioni

Sipas nenit 24 të Ligjit për Vetëqeverisjen Lokale, buxheti komunal përbëhet nga të hyrat vetjake, grantet nga Qeveria e Kosovës*, donacionet dhe të hyrave të tjera. Më tej, ai thekson se buxheti dhe financat e komunave janë të rregulluara me Ligjin për Financat e Pushtetit Lokal.²³³ Sipas nenit 52, çdo komunë duhet të ketë komitetin e vet për politika dhe financa, i cili është ligjërisht përgjegjës për rishikimin e të gjitha politikave, dokumenteve fiskale dhe financiare, buxhetin vjetor afatmesëm dhe çdo ndryshim të buxhetit gjatë vitit fiskal.²³⁴

Ligji për Financat e Pushtetit Lokal përcakton burimet financiare që janë në dispozicion të komunave në Kosovë*, duke përfshirë të hyrat vetjake të komunave, grantet dhe burimet e tjera financiare që janë të nevojshme për ushtrimin e kompetencave komunale.²³⁵ Sipas këtij ligji, komunat kanë të drejtë të kenë burime të mjaftueshme financiare, të cilat mund t'i disponojnë lirshëm dhe janë ekuivalente me kompetencat e tyre komunale.²³⁶ Ky ligj rregullon në mënyrë të detajuar se cilat janë taksat komunale, qiratë, gjrobat, bashkëpagesat dhe të ardhurat e tjera vetanake komunale dhe përcakton grante dhe transferime të tjera për kompetencat e deleguara.

Udhëzime

Udhëzimi Administrativ për Transparencën në Komuna i obligon komunat që të sigurojnë transparencë në shpenzimet e tyre. Secila komunë është e detyruar të publikojë në uebsajtin e vet zyrtar Planin e miratuar buxhetor, Raportet Tremujore të Buxhetit, Kornizën Afatmesme të Shpenzimeve Buxhetore dhe një Raport Përmbledhës Financiar të vitit të kaluar fiskal.²³⁷ Për më tepër, Ministria e Financave nxjerr Qarkoren Buxhetore, e cila është dokumenti udhëzues që Ministria e Financave i dërgon komunës për përgatitjen e propozimit të buxhetit dhe kërkesave të tjera për ndarjen e buxhetit.²³⁸

Procesi i buxhetimit në Kosovë* përfshin disa hapa të cilët kërkojnë pjesëmarrjen e qytetarëve. Më 15 maj të çdo viti, nxirret qarkorja e parë buxhetore. Gjatë majit dhe qershorit, komunat mbajnë dëgjime të hapura me qytetarë. Qëllimi i këtyre dëgjimeve është identifikimi i nevojave të qytetarëve për planifikimin e investimeve në të ardhmen. Më 30 qershor, Korniza Afatmesme e Shpenzimeve Buxhetore miratohet dhe publikohet në internet. Më 1 shtator, Kryetari i Komunës e miraton Propozimin e Buxhetit dhe e dërgon atë në Kuvendin e Kosovës*. Kuvendit Komunal i kërkohet të mbajë së paku një seancë publike para miratimit të propozimit të buxhetit. Qëllimi i mbajtjes së dëgjimeve

publike është të sigurohet që investimet e planifikuara të jenë në përputhje me nevojat dhe kërkesat e qytetarëve. Deri më 30 shtator, propozimi i buxhetit komunal miratohet nga Kuvendi Komunal. Pas miratimit të tij, Kuvendi Komunal e dërgon atë në Ministrinë e Financave. Hapi tjetër përfshin miratimin e propozimit të buxhetit nga Qeveria e Kosovës* deri më 31 tetor dhe dërgimi në Kuvendin e Kosovës*. Së fundi, buxheti i Kosovës* duhet të miratohet deri më 31 dhjetor nga Kuvendi i Kosovës*.²³⁹

Praktikat e mira

Komuna e Prishtinës ka krijuar një platformë online²⁴⁰ që publikon çdo aktivitet dhe dokument me interes të përgjithshëm për qytetarët e vet. Për shkak të pandemisë COVID-19, Komuna ka vendosur të mbajë takime publike me qytetarët dhe të shmangë takimet personale. Një nga ato takime që do të mbahen lidhet me planifikimin e buxhetit. Kështu, Komuna ka publikuar «Orarin e Dëgjimeve Publike «Online” me Qytetarë për Planifikimin e Buxhetit për vitin 2021», i cili përfshin një tabelë me datat e pesë takimeve që do të mbahen. Komuna ka dhënë udhëzime se si të qasen në takime, kohën kur ato do të mbahen, agjendën e secilit takim dhe linkun për t’u qasur në to.²⁴¹

3.3. KONSULTIME PUBLIKE

Konsultimi publik është një proces formal, shpesh i kërkuar ligjërisht, për qytetarët dhe palët e tjera të interesit për të dhënë pikëpamjet e tyre në fazat kryesore të procesit të politikave. Mund të jetë online dhe offline, ose një përzjerje e të dyjave. Qëllimet e tij kryesore janë të përmirësojnë efikasitetin, transparencën dhe përfshirjen e publikut në vendime të rëndësishme. Bërë në kohën e duhur dhe efektive, konsultimi publik mund të rrisë cilësinë e vendimmarrjes, mund të përmirësojë efektivitetin e kostos, mund të bëjë zgjidhje më të qëndrueshme të politikave, dhe mund të gjenerojë besimin më të madh të publikut në vendimmarrje.

Standardet ndërkombëtare

Format e ndryshme të konsultimit variojnë nga informimi dhe konsultimi i qytetarëve deri te mbledhja e gjerë e ideve për politika, debatet diskutuese dhe asambljetë ku qytetarët mund të zhvillojnë zgjidhje të mundshme të politikave për të informuar vendimmarrjen dhe bashkëpunim ku ndërmarrjet sociale, organizatat e shoqërisë civile ose grupet e ekspertëve ose marrin pjesë në hartimin ose ofrimin e shërbimeve.

Për të përmirësuar përfshirjen dhe efikasitetin e konsultimeve publike, çdo autoritet lokal duhet të synojë të ketë një njësi që merr përgjegjësinë për koordinimin e udhëzimeve dhe procedurave për zbatimin e konsultimeve publike, dhe për të siguruar që ato janë në përputhje me legjislacionin në fuqi. Një njësi e tillë gjithashtu mund të

trajnojë zyrtarë në departamente të ndryshme për udhëheqjen e konsultimeve publike. Në rastin e autoriteteve më të vogla lokale me burime më të kufizuara, një njësi në ministrinë përgjegjëse të qeverisë qendrore, siç është ministria e zhvillimit rajonal, mund të sigurojë një trajnim dhe mbështetje të tillë në bashkërendimin dhe përditësimin e udhëzimeve dhe procedurave për konsultimet publike në nivel lokal.

Edhe pse nuk ka standarde specifike për zbatimin e konsultimeve publike, pikat në vijim ofrojnë materiale të dobishme referimi:

- **Protokolli shtesë i Kartës Evropiane të Vetëqeverisjes Lokale për të drejtën për të marrë pjesë në punët e një autoriteti lokal (CETS Nr. 207)**²⁴² ofron garanci ligjore ndërkombëtare për këtë të drejtë, përfshirë krijimin e masave për të siguruar pjesëmarrjen e qytetarëve, siç janë proceset konsultative dhe referendumet lokale.
- **Dokumenti i historikut i OBZHE-së për konsultimin publik**²⁴³ përcakton konsultimin dhe siguron një përmbledhje të mjeteve për konsultim.
- **Udhëzimet e Këshillit të Evropës për pjesëmarrjen civile në vendimmarrjen politike**²⁴⁴ përcaktojnë llojet e ndryshme të pjesëmarrjes qytetare në vendimmarrje.
- **Rekomandimi për pjesëmarrjen e qytetarëve në jetën publike lokale i Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës.**²⁴⁵
- **Rekomandimi i Këshillit për Qeverisje të Hapur, OBZHE**²⁴⁶ mbështet nismat për hartimin dhe ofrimin e politikave dhe shërbimeve publike, në një mënyrë të hapur dhe gjithëpërfshirëse.
- **Arritja: Udhëzime mbi Konsultimet për Organet e Sektorit Publik** përcakton praktikat e mira në Republikën e Irlandës.²⁴⁷

Konteksti i brendshëm

Konsultimi publik konsiderohet si një formë komunikimi midis organeve drejtuese dhe qytetarëve. Procesi i konsultimit publik është një element jetësor i një qeverie transparente, për faktin se ai u mundëson qytetarëve të diskutojnë dhe monitorojnë punën e pushtetit lokal.

Korniza e Kosovës* është e përcaktuar mirë dhe rregullon konsultimet publike në nivelet qendrore dhe lokale të qeverisjes. Në nivelin qendror, konsultimi publik rregullohet me Rregulloren për Standardet Minimale për Procesin e Konsultimit Publik, e cila përcakton standardet, parimet dhe procedurat e procesit të konsultimit publik midis autoriteteve publike dhe palëve të interesuara në procesin e politikëbërjes dhe vendimmarrjes.²⁴⁸ Në nivel lokal, ai rregullohet me Ligjin për Vetëqeverisjen Lokale, Udhëzimin Administrativ për Standardet Minimale të Konsultimit Publik në Komuna dhe Udhëzimin Administrativ për Transparencën në Komuna.

Indeksi i Transparencës në Qeverisjen Komunale 2019 i KDI-së tregon se 29 nga 38 komunat kanë publikuar projektvendimet dhe agjendat e tyre për konsultim publik. Gjithashtu, 28

komuna kanë publikuar projektbuxhetin për konsultim publik. Në përgjithësi, komunitat kanë qenë shumë aktive në lidhje me dëgjimet publike që kanë të bëjnë me miratimin e buxhetit.²⁴⁹

Legjislacioni

E drejta për konsultim publik rregullohet dhe mbrohet me Ligjin për Vetëqeverisjen Lokale. Sipas nenit 68 *“Çdo komunë mban periodikisht, së paku dy herë në vit, takime publike në të cilat mund të marrë pjesë secili person apo organizatë me interes në komunë.”*²⁵⁰ Qëllimi i këtyre takimeve të hapura është të informojë qytetarët për aktivitetin e komunës dhe t'u japë pjesëmarrësve mundësinë për të bërë pyetje dhe për të bërë propozime për përfaqësuesit e zgjedhur lokalë. Komunitat janë të detyruara të informojnë qytetarët për çdo plan apo program të rëndësishëm me interes publik.

Udhëzime

Konsultimet publike rregullohen gjithashtu me Udhëzimin Administrativ për Transparencën në Komuna.²⁵¹ Neni 13 i këtij Udhëzimi Administrativ përcakton se *“aktet e komunës, të cilat janë në interes për qytetarët i nënshtrohen diskutimit publik para miratimit, duke përfshirë këtu edhe organizimin e debateve në vendet e vendururale.”* Kynengjithashtu udhëzon që komunitat të veprojnë në përputhje me Udhëzimin Administrativ për Standardet Minimale të Konsultimit Publik në Komuna kur bëhet fjalë për konsultime publike,²⁵² i cili synon të promovojë dhe sigurojë pjesëmarrjen e qytetarëve dhe aktorëve të tjerë në procesin e politikëbërjes dhe vendimmarrjes në nivel lokal. Ky Udhëzim Administrativ *“përcakton rregullat, parimet, format, procedurat dhe standardet minimale të konsultimit publik në komuna me rastin e zhvillimit të politikave dhe akteve nënligjore të komunës.”*²⁵³

Qeveria e Kosovës* ka krijuar një platformë (konsultimet.rks-gov.net) e cila përdoret nga të gjitha organet publike për zhvillimin e konsultimeve publike. Udhëzimi Administrativ për Standardet Minimale të Konsultimit Publik në Komuna kërkon nga komunitat që të publikojnë projekt propozimet në uebsajtet e tyre zyrtare dhe në Platformën e Konsultimeve Publike në nivel qendror. Çdo komunë duhet të ketë një njësi/zyrtar për komunikim me publikun përgjegjës për koordinimin e procesit të konsultimit publik.²⁵⁴

Sipas Udhëzimit Administrativ për Standardet Minimale të Konsultimeve Publike në Komuna, komuna duhet të mbajë konsultime publike për të gjitha dokumentet dhe aktet nënligjore të politikave lokale.²⁵⁵ Ai gjithashtu përcakton format dhe teknikat e konsultimit publik, të cilat duhet të përfshijnë takime konsultative publike, konsultime publike me shkrim dhe elektronike, publikim në uebsajtin e komunës dhe platformat përkatëse, dhe forma të tjera të konsultimit publik si konferenca, intervista, konsultime me grup të caktuar të interesave, sondazhe opinioni, panele me qytetarë, stenda nëpër rrugë, takime me këshillat e fshatrave, lagjeve dhe vendbanimeve urbane.²⁵⁶ Ky Udhëzim Administrativ, i cili funksionon si udhëzues, rregullon gjithashtu standardet, fazat dhe afatet e konsultimeve publike.

Praktikat e mira

Komuna e Kamenicës, për shkak të masave parandaluese të lidhura me COVID-19, ka vendosur të mbajë konsultime publike online. Në nëntor 2020, Komisioni Komunal për Harmonizimin e Rregullores Komunale kishte përfunduar një projekt rregullorë për të cilën është e nevojshme të mbahet konsultim publik. Kryetari i Komunës nxori vendimin që ky konsultim publik të mbahet online dhe i hapur për të gjithë qytetarët e komunës. Vendimi gjithashtu deklaroi se qytetarët mund t'i adresojnë komentet dhe idetë e tyre në formë të shkruar, duke mos i kufizuar ata që të bashkohen vetëm në takimin online.²⁵⁷

3.4. PETICIONE PUBLIKE

Peticionet publike u mundësojnë qytetarëve të ngrenë çështje me autoritetet publike. Numri i nënshkrimeve të mbledhura mund të tregojë nivelin e mbështetjes për çështjet e ngritura. Ato synojnë ose të ngrenë profilin e çështjes, ose edhe të kërkojnë që të ndërmerren veprime specifike. Peticionet shpesh frymëzohen nga aktiviteti i shoqërisë civile, por ato gjithnjë e më shumë dorëzohen përmes platformave zyrtare, shpesh online, ku petitionet me një numër të caktuar nënshkrimesh do të marrin një përgjigje zyrtare.

Standardet ndërkombëtare

Është e rëndësishme që përgjigja zyrtare të jepet menjëherë dhe që të jepen arsye të qarta dhe të argumentuara për vendimet e marra ose të pa marra në përgjigje të një peticioni publik.

Që petitionet publike të bëhen mjet që rezonon në publikun e gjerë, autoritetet lokale dhe organizatat e shoqërisë civile duhet të rrisin ndërgjegjësimin për natyrën e peticioneve dhe procedurat për mbledhjen e nënshkrimeve dhe parashtrësive të peticioneve në komunat e tyre. Gjithashtu duhet dhënë qartësi mbi statusin e nënshkrimeve elektronike për të siguruar që ka transparencë të plotë në lidhje me kushtet që duhet të plotësojë peticioni publik për të marrë përgjigje zyrtare.

Konventat dhe standardet ndërkombëtare të mëposhtme lidhen me petitionet publike:

- **Protokolli shtesë i Kartës Evropiane të Vetëqeverisjes Lokale për të drejtën për të marrë pjesë në punët e një autoriteti lokal (CETS Nr. 207)**²⁵⁸ ofron bazë ligjore ndërkombëtare për këtë të drejtë, përfshirë krijimin e masave për të siguruar pjesëmarrjen e qytetarëve, siç janë petitionet publike.
- **Premtimi dhe problemet e e-Demokracisë e OBZHE-së**²⁵⁹ jep informacion mbi vlerën dhe sfidat e krijimit të një platforme online peticioni.

Konteksti i brendshëm

Peticionet publike janë një mekanizëm tjetër që përdoret për të arritur pjesëmarrjen e qytetarëve. E drejta për peticion duhet të garantohet dhe të përfshihet brenda kornizës ligjore që publiku të jetë në gjendje të propozojë miratimin, ndryshimin ose shfuqizimin e çdo akti që i intereson. Për fat të mirë, e drejta për peticion është e rregulluar mirë në Kosovë*. Ligji për Vetëqeverisjen Lokale dhe Udhëzimi Administrativ për Transparencën në Komuna e parashikojnë dhe e rregullojnë këtë të drejtë, duke u mundësuar qytetarëve të Kosovës* t'u drejtohen komunave të tyre sa herë që kanë kërkesë apo shqetësim.

Legjislacioni

Ligji për Vetëqeverisjen Lokale rregullon të drejtën për peticion. Sipas nenit 69, *“Çdo person apo organizatë me interes në komunë ka të drejtën e prezantimit të peticionit në kuvendin e komunës për çfarëdo çështje lidhur më përgjegjësitë dhe kompetencat e komunës.”* Ato peticione duhet të shqyrtohen nga kuvendi komunal në përputhje me statutin e tij dhe rregulloren e punës.²⁶⁰

Udhëzime

Udhëzimi Administrativ për Transparencën në Komuna rregullon të drejtën për peticion në më shumë detaje. Neni 9 u mundëson qytetarëve të paraqesin një peticion për çdo çështje për të cilën komuna është përgjegjëse. Këto peticione duhet t'i drejtohen kuvendit komunal. Qytetarët kanë të drejtë t'i drejtohen një numri të pakufizuar peticionesh kuvendit komunal për çështje që lidhen me rregullimin e qytetit, ruajtjen e rendit dhe infrastrukturës së qytetit, urbanizimin e qytetit dhe fshatit, mirëmbajtjen e mjedisit të jetesës, zbatimin e vetëqeverisjes dhe çdo çështje tjetër të rëndësishme për jetën e popullatës lokale. Kuvendi komunal duhet t'i shqyrtojë peticionet brenda afatit ligjor prej 30 ditësh.²⁶¹

Praktikat e mira

Bashkësia Islame e Kosovës* ka kërkuar ndërtimin e një xhamie të madhe në qendër të Prishtinës prej vitesh. Pas shumë negociatave që kanë zgjatur disa vjet, Komuna e Prishtinës dhe BIK-u ranë dakord që xhamia të ndërtohet në lagjen Dardania dhe në vitin 2012 filluan punimet e para ndërtimore të xhamisë. Në vitin 2017, një peticion online u nis nga një grup joformal i qytetarëve për të kundërshtuar ndërtimin e një xhamie të re në Komunën e Prishtinës. Ata u kanë kërkuar qytetarëve që t'i mbështesin. Sipas peticionerëve xhamia e planifikuar nuk ishte në harmoni me objektet e zonës në tërësi dhe ata kanë kërkuar të mos lejojnë ndërtimin e xhamisë në formën e propozuar. Sidoqoftë, ky peticion nuk ishte i suksesshëm dhe procesi i ndërtimit të xhamisë filloi në vitin 2020.²⁶²

3.5. REFERENDUMET LOKALE

Referendumet lokale, të cilat janë të përhapura në shtetet anëtare të Këshillit të Evropës, ofrojnë një mekanizëm për autoritetet lokale për të shprehur vullnetin e qytetarëve për çështje konkrete që ndikojnë drejtpërdrejt në jetën e tyre të përditshme ose që qytetarët të propozojnë një iniciativë që ata do të donin ta shihnin të zbatuar, apo edhe për të bllokuar një vendim të planifikuar.²⁶³

Standardet ndërkombëtare

Kur iniciohet nga qytetarët ose grupet e palëve të interesit, referendumi mund të jetë pjesë e një fushate kundër një ndikimi të perceptuar të dëmshëm në jetesën e tyre ose mjedisin natyror, siç është plani për park të ri industrial, tuneli për të drejtuar përsëri makinat nën një lumë ose ndonjë zhvillim tjetër urban.

Aty ku ekziston si legjislacioni që parashikon referendume lokale, ashtu edhe udhëzime se si të mbahen referendumet, zakonisht ekziston një përqindje minimale e popullsisë me të drejtë vote, nënshkrimet e së cilës kërkohen për të iniciuar një referendum. Në disa raste, kryetari i komunës ose këshilli i zgjedhur gjithashtu mund të vendosë për të formuluar një pyetje për një referendum lokal. Në varësi të kornizës legjislative, referendumet mund të jenë detyruese për qeverisjen lokale ose konsultative, ku vendimi përfundimtar i takon këshillit të zgjedhur.

Është e rëndësishme që legjislacioni dhe procedurat të jenë të qarta, në mënyrë që qytetarët të dinë kornizën brenda të cilit do të veprojnë rezultatet e një referendumit dhe çfarë përgjigje kërkohet nga këshilli ekzekutiv ose i zgjedhur i autoritetit lokal. Ashtu si me peticionet publike, është e rëndësishme të rrisni ndërgjegjësimin për procedurat për mbledhjen e nënshkrimeve dhe statusin e nënshkrimeve elektronike për të siguruar që ka transparencë të plotë në lidhje me kushtet që duhet të përmbushen para se të mbahet referendumit. Transparenca në financimin e partive politike duhet të zbatohet edhe për financimin e një fushate referendumi, duke përfshirë kufijtë e shpenzimeve dhe një auditim të pavarur të financimit dhe shpenzimeve.

Konventat dhe standardet ndërkombëtare të mëposhtme lidhen me referendume:

- **Komisioni Evropian për Demokraci përmes ligjit (Komisioni i Venecias), kodi i praktikës së mirë në referendume**²⁶⁴ - siguron parimet e mbajtjes së referendumeve dhe këshilla praktike se si të zbatohen ato parime.
- **Deklarata e Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës mbi Kodin e Praktikës së Mirë për Referendume**²⁶⁵ - fton autoritetet publike në shtetet anëtare që të udhëhiqen nga Kodi i Praktikës së Mirë për Referendume.
- **Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale, Rezoluta 472 (2021) mbi Mbajtjen e referendumeve në nivel lokal**²⁶⁶ - siguron udhëzime për shtetet anëtare që të përdorin referendumet lokale me përgjegjësi dhe sipas standardeve të Këshillit të Evropës,

■ **Qëllimi i Zhvillimit të Qëndrueshëm 16 i OKB-së: Paqe, Drejtësi dhe Institucione të Forta; Synimi 16.7:**²⁶⁷ Siguroni vendimmarrje të përgjegjshme, gjithëpërfshirëse, pjesëmarrëse dhe përfaqësuese në të gjitha nivelet.

Konteksti i brendshëm

E drejta për referendum është e rregulluar me Kushtetutën e Kosovës*, e cila thotë se një referendum duhet të shpallet dhe mbahet në përputhje me ligjin në fuqi.²⁶⁸

Megjithatë, Kuvendi i Kosovës* nuk ka nxjerrë kurrë një ligj që do të rregullonte në mënyrë specifike procesin e mbajtjes së një referendumi. Ligji për Vetëqeverisjen Lokale përfshin referendumin si mekanizëm për pjesëmarrjen e qytetarëve dhe demokracinë e drejtpërdrejtë. Për shkak të faktit se nuk ekziston Ligji për Referendume, tani referendumi lokal ose çfarëdo forme referendumi nuk mund të mbahet në Kosovë*.

Legjislacioni

Referendumet lokale rregullohet me Ligjin për Vetëqeverisjen Lokale. Neni 71 përcakton që qytetarët e komunës mund të kërkojnë që rregullorja e miratuar nga kuvendi i komunës t'i nënshtrohet referendumit. Kërkesa duhet t'i paraqitet Kryetarit të Kuvendit Komunal brenda 30 ditëve nga data e miratimit të rregullores dhe duhet të nënshkruhet nga 10% e votuesve të regjistruar të komunës.

Udhëzime

Aktualisht, nuk është miratuar një udhëzues specifik i cili rregullon referendumet lokale. Në rastet e referendumeve lokale, komuna do të vendosë për referendumin në bazë të nenit 71 të Ligjit për Vetëqeverisjen Lokale.²⁶⁹

Praktikat e mira

Për shkak të mungesës së Ligjit për Referendum, nuk ka pasur raste apo praktika të mira lidhur me këtë çështje

RREZIQET NGA KORRUPSIONI

Hyrje

Në mungesë të etikës dhe llogaridhënies publike, lulëzojnë korrupsioni dhe keqpërdorimet, gjë që minon themelet e një shoqërie paqësore, të begatë dhe të drejtë.

Korrupsioni është një sfidë e madhe për demokracinë dhe sundimin e ligjit. Ai rezulton në vendime dhe shpërndarje të burimeve që nuk pasqyrojnë interesat e publikut dhe përqendrojnë fuqinë politike në duart e pak personave. Kjo nga ana tjetër bën që udhëheqësit dhe institucionet politike të humbasin legjitimitetin dhe besimin publik, gjë që zvogëlon aftësinë e tyre për të qeverisur.

Korrupsioni paraqet një kërcënim të madh për zhvillimin e qëndrueshëm, rritjen e varfërisë dhe pabarazisë. Rrjedhimisht, forcimi i vetëqeverisjes lokale dhe pjesëmarrja e tyre aktive në luftën kundër korrupsionit është një nga parakushtet thelbësore për zhvillimin demokratik. Korrupsioni në nivel lokal është fenomen specifik dhe kërkon një qasje specifike të përshtatur për komunat.

Korrupsioni gjithashtu bën që autoritetet lokale dhe rajonale të jenë joefikase dhe joefektive në ushtrimin e detyrave të tyre. Ai rezulton që vendimet të merren jo në bazë të asaj që është në interesin e shoqërisë në përgjithësi, por atë që është në interesat vetjake të vendimmarrësit dhe bashkëpunëtorëve të tyre. Ai çon në shpërdorimin e parasë publike, me dhënie të kontratave për ofruesit inferiorë dhe shpërndarjen e gabuar të buxheteve. Në rastin më të keq, korrupsioni u mundëson zyrtarëve publikë të përvetësojnë para dhe burime, duke përdorur pozitën e tyre për t'u pasuruar në kurriz të atyre që kanë për detyrë t'u shërbejnë.

Një nga sfidat kryesore për shoqëritë në mbarë botën është zhvillimi i sistemeve të përgjegjshme dhe transparente që ofrojnë shërbime publike efektive. Për shkak të afërsisë së tyre me publikun, pushtetet lokale janë të pozicionuara mirë për t'u marrë me këtë sfidë dhe për të luftuar dhe parandaluar korrupsionin në nivel lokal.

Nën trendin aktual të decentralizimit, autoriteteve lokale u jepen jo vetëm burime, por edhe fuqi diskrecionale për t'i përdorur ato burime. Kështu, pushtetet lokale kanë potencialin ose të ulin korrupsionin dhe të përmirësojnë shërbimet publike në nivel lokal ose, anasjelltas, të rrisin korrupsionin dhe të përkeqësojnë cilësinë e ofrimit të shërbimeve.

Korrupsioni gjithashtu mund të rezultojë në emërimin e zyrtarëve publik në bazë të favorizimit dhe jo meritës, që do të thotë se autoritetet lokale dhe rajonale nuk kanë qasje në talentin më të ndritshëm dhe më të mirë. Kjo nga ana tjetër krijon një mjedis pjellor për korrupsion të mëtejshëm dhe zvogëlon edhe më shumë efikasitetin dhe efektivitetin e administratës.

Organizatave joefikase dhe joefektive, të punësuar me individë të cilët e kanë fituar pozitat e tyre në bazë të kriterëve të tjera por jo me meritë, rezultojnë në shërbime dhe infrastrukturë publike me cilësi të dobët, duke gërryer kështu besimin publik dhe legjitimitetin e institucioneve publike. Sidoqoftë, më e rëndësishmja, ata rezultojnë në kosto të konsiderueshme njerëzore, përfshirë varfërinë, vdekjet, sëmundjet dhe mundësitë e kufizuara të jetës.

Së fundi, korrupsioni dëmton zhvillimin ekonomik. Ai drejton paratë publike në biznese jokonkurrese, në vend të atyre që ofrojnë produkte dhe shërbime më inovative ose më të lira. Tregjet jokonkurrese, të shoqëruara me ndikimin negativ të korrupsionit në cilësinë e shërbimeve dhe infrastrukturës publike lokale, do të thotë që bizneset nuk kanë bazë solide (të stafit, sigurisë, investimeve, etj.) mbi të cilat të ndërtohen. Në fund, kjo mund të bëjë që investorët privatë dhe ndërkombëtarë të shmangin investimet në një zonë.

Konteksti i përgjithshëm i brendshëm

Në Kosovë*, për shumë vite lufta kundër korrupsionit është renditur ndër prioritetet kryesore të institucioneve vendore dhe programeve të ndihmës të ofruara nga organizata të ndryshme ndërkombëtare. Megjithatë, angazhimi i fortë drejt luftimit të korrupsionit përmes miratimit të një numri ligjesh, rregulloresh dhe strategjish kanë pasur ndikim të kufizuar në luftimin e këtij fenomeni.

Rezultatet konkrete në luftën kundër korrupsionit janë vetëm disa nga parakushtet e përsëritura në Raportin e fundit të Komisionit Evropian Kosova* 2020.²⁷⁰ Indeksi i Perceptimit të Korrupsionit 2020²⁷¹ i publikuar nga Transparency International tregon se Kosova*, për të dytin vit radhazi, ka ulur rezultatin e saj dhe tani është renditur në vendin 104 me 36 pikë (në vitin 2017 rezultati i saj ishte 39, ndërsa në vitin 2018 humbi dy pikë dhe në vitin 2019 poashtu rezultati i saj ishte 36). Me rezultatin aktual, Kosova* mbetet prapa mesatares globale prej 43, e lëre më me rezultatin mesatar evropian prej 66. Kjo rënie në renditje i atribuohet kryesisht institucioneve të dobëta të sundimit të ligjit dhe nivelit të mosndëshkimit të rasteve të korrupsionit. Barometri Global i Korrupsionit (BGK)²⁷² gjithashtu raporton se dy të tretat e qytetarëve e rendisin korrupsionin si një nga tri problemet më të mëdha në Kosovë*.

Numri i rasteve të lidhura me korrupsionin të nxjerra para drejtësisë në Kosovë* është relativisht i vogël, ndërsa rastet e mëdha të korrupsionit që rezultojnë me vendim përfundimtar janë të pakta. Gjykatësit fajësojnë prokurorët për hetime të dobëta dhe padi të dobëta. Raportet nga Misioni i BE-së për Sundimin e Ligjit²⁷³ (EULEX) dhe organizatat e shoqërisë civile (Instituti i Kosovës për Drejtësi, Rrjeti i Raportimit Investigativ Ballkanik dhe Grupi për Studime Juridike dhe Politike) ritheksojnë profilin e ulët të të pandehurve në rastet e korrupsionit në Kosovë*, ndryshimet e shpeshta të prokurorëve dhe gjyqtarëve, politikat e paqarta të dënimeve, shtyrjet e përsëritura të seancave gjyqësore dhe procedurat e zgjatura që mund të çojnë në kufizime ligjore. Që nga themelimi i departamenteve speciale për trajtimin e korrupsionit dhe krimin të organizuar në korrik 2019, Prokuroria Speciale e Kosovës* nuk ka ngritur asnjë aktakuzë

kundër ndonjë individ të profilit të lartë. Komisioni Evropian pohon gjithashtu se “sistemi gjyqësor i Kosovës* është në një fazë të hershme të përgatitjes” dhe se “korrupsioni është i përhapur dhe mbetet një çështje shqetësuese serioze. Ka nevojë për një vullnet të fortë politik për të adresuar në mënyrë efektive çështjet e korrupsionit, si dhe një përgjigje të fuqishme të drejtësisë penale ndaj korrupsionit të nivelit të lartë.” Sidoqoftë, ai njeherë përparimi me sistemin e ri për përgjegjësinë disiplinore të gjyqtarëve dhe prokurorëve, dhe përparimin në krijimin e një sistemi elektronik të menaxhimit të lëndëve dhe regjistrat qendror të regjistrave penale.²⁷⁴

Strategjia Kundër Korrupsionit dhe Plani i Veprimit 2018-2022, i hartuar nga Agjencia Kundër Korrupsionit (institucioni kryesor administrativ përgjegjës për parandalimin e korrupsionit në Kosovë*) u miratua përfundimisht nga qeveria në maj 2019 por nuk arriti të fitojë mbështetjen e Kuvendit të Kosovës* për shkak të një krize të vazhdueshme politike. Plani i Veprimit synon kryerjen e një shqyrtimi të strategjive të mëparshme të ngjashme që datojnë që nga viti 2004 duke zvogëluar në mënyrë të qëndrueshme korrupsionin, duke forcuar integritetin institucional, duke promovuar qeverisjen e mirë dhe duke zbatuar siç duhet masat e renditura në Planin e Veprimit. Më konkretisht, Strategjia Kundër Korrupsionit dhe Plani i saj i Veprimit përfshijnë masa për të luftuar financimin e paligjshëm të subjekteve politike dhe terrorizmin, ekonominë joformale, pastrimin e parave dhe krimet financiare.

Në nëntor të vitit 2020, Agjencia Kundër Korrupsionit e ka finalizuar Strategjinë Kundër Korrupsionit 2021-2023. Disa raporte vendore dhe ndërkombëtare për korrupsionin në Kosovë* janë marrë parasysh gjatë procesit të hartimit të kësaj strategjie. Bazuar në hulumtimin e bërë, kjo strategji ndahet në katër sektorë, të cilët konsiderohen si sektorë me probleme dhe sfida të mëdha në luftën kundër korrupsionit. Këta katër sektorë janë: Sektori politik, administrata shtetërore dhe qeverisja lokale, zbatimi i ligjit dhe gjyqësori dhe prokurimi publik dhe menaxhimi i financave publike. Objektivat kryesore të kësaj strategjie do të zhvillojnë një qasje “zero tolerancë” ndaj korrupsionit, duke e rritur integritetin, përgjegjësinë dhe transparencën në punën e organeve të administratës publike dhe forcimin e besimit të qytetarëve në institucionet publike, përmirësimin e legjisllacionit dhe forcimin e kapaciteteve institucionale për parandalimin dhe luftimin e korrupsionit, si dhe ngritjen e vetëdijes dhe edukimit të publikut të gjerë në fushën kundër korrupsionit.²⁷⁵

4.1. RYSHFETI

Ryshfeti është premtimi, oferta, pranimi ose kërkimi i një avantazhi personal (p.sh. dhuratë, hua, shpërblim, favor, etj.) në këmbim të një veprimi joetik ose të paligjshëm. Ryshfeti rezulton në mos marrjen e vendimeve në interes të publikut, gjë që zvogëlon besimin e publikut në institucionet dhe çon në shërbime të dobëta publike.

Konventat dhe standardet ndërkombëtare të mëposhtme lidhen me ryshfetin:

- **Konventa e OBZHE-së për luftimin e ryshfetit të zyrtarëve publikë të huaj në transaksionet e biznesit ndërkombëtar**²⁷⁶ krijon standarde ligjërish të detyrueshme për të penalizuar ryshfetin e zyrtarëve publikë të huaj në transaksionet e biznesit ndërkombëtar. Është instrumenti i parë dhe i vetëm ndërkombëtar kundër korrupsionit i fokusuar në 'anën e furnizimit' të transaksionit të ryshfetit.
- **Standardi Ndërkombëtar Kundër Ryshfetit 37001**²⁷⁷ specifikon një sërë masash për të ndihmuar organizatat të parandalojnë, zbulojnë dhe adresojnë ryshfetin.
- **Udhëzues i OBZHE-së për praktikën e mira për kontrollin e brendshëm, etikën dhe pajtueshmërinë**²⁸⁸ e cila mbështet konventën për luftimin e ryshfetit.

Konteksti i brendshëm

Ryshfeti mbetet një nga format më të shpeshta të korrupsionit në Kosovë*. Sipas Transparency International, niveli i ryshfetit në Kosovë* është 10%.²⁷⁹ Ryshfeti mbetet i përhapur pothuajse në të gjitha fushat e sektorit publik, duke minuar kështu funksionimin e duhur të institucioneve publike dhe duke prekur interesat vitale të qytetarëve të Kosovës*. Qytetarët janë vazhdimisht të ekspozuar ndaj situatave ku ata duhet të paguajnë ryshfet për të marrë një shërbim cilësor. Zakonisht ryshfetet paguhet me para të gatshme, por shpesh përdoren edhe forma të tjera të ryshfetit, siç janë dhuratat. Përveç përhapjes së tij në sektorin publik, ryshfeti gjendet edhe në sektorin privat, veçanërisht në sektorin e biznesit. Shumica e bizneseve që janë në kontakt të drejtpërdrejtë ose të tërthortë me një zyrtar publik u janë kërkuar ose kanë ofruar të paguajnë ryshfet për të marrë një shërbim. Shkalla e ryshfetit në mesin e atyre bizneseve që kanë pasur kontakte me zyrtarët publikë është 3.2%.²⁸⁰

Legjislacioni

Në Kosovë*, ryshfeti si formë e korrupsionit rregullohet dhe sanksionohet me Kodin Penal të Kosovës*.²⁸¹ Kodi bën dallimin mes ryshfetit në sektorin privat²⁸² dhe sektorin publik.²⁸³ Dallimet midis ryshfetit në këta dy sektorë qëndrojnë në personin të cilit i ofrohet ryshfeti ose e pranon atë dhe në dënimin që shqiptohet. Në të dy rastet, Kodi Penal ndëshkon si ryshfetin aktiv ashtu edhe atë pasiv.

Në sektorin publik ryshfeti aktiv ndodh kur dikush "Premton, ofron ose jep, drejtpërdrejt ose tërthorazi, çdo dhuratë ose avantazh të panevojshëm për një person zyrtar, për veten e tij ose të saj ose për një person tjetër, në mënyrë që personi zyrtar të veprojë ose të përmbahet nga veprimet në përputhje me detyrat e tij ose saj zyrtare ose në shkelje të detyrave të tij ose saj zyrtare".²⁸⁴ Ndërsa ryshfeti pasiv ndodh kur "një person zyrtar kërkon ose pranon, në mënyrë të drejtpërdrejtë ose të tërthortë, çdo dhuratë ose avantazh që nuk i takon, për vete ose për një person tjetër, ose që pranon një ofertë ose premtim për një dhuratë apo avantazh të tillë, në mënyrë që personi zyrtar të veprojë ose të mos veprojë në përputhje me detyrat e tij ose saj zyrtare ose në shkelje të detyrave të tij ose saj zyrtare".²⁸⁵

Sipas Kodit Penal, ryshfeti aktiv në sektorin privat dënohet me gjobë dhe burgim nga 6 muaj deri në 8 vjet dhe ryshfeti pasiv dënohet me gjobë dhe me burgim nga 1 deri në 15 vjet (neni 421 dhe 422). Në sektorin privat, ryshfeti aktiv dhe pasiv dënohet edhe me gjobë, burgim nga 6 muaj deri në 5 vjet dhe dhurata ose avantazhi i fituar do të konfiskohet (neni 309 dhe 310).

Shembull i praktikës gjyqësore

Në shtator 2020, Policia e Kosovës* arrestoi Inspektorin e Ndërtimit të Komunës së Prishtinës për kryerjen e veprës penale të "marrjes së ryshfetit". Ai u akuzua për kërkimin e një ryshfeti prej 12,000€ nga pronari i një kompanie ndërtimore në mënyrë që të lëshonte një leje për të vazhduar punën e ndërtimit. I akuzuari u shpall fajtor për ryshfet dhe Gjykata Themelore e Prishtinës e dënoi të akuzuarin me 1 vit burg dhe një gjobë prej 3,000€. ²⁸⁶

4.2. KONFLIKTI I INTERESIT

Konflikti i interesit është kur një individ është në gjendje të nxjerrë përfitime personale nga veprimet ose vendimet që marrin në cilësinë zyrtare. Konfliktet e interesit - qofshin ato reale, të perceptuara ose të mundshme²⁸⁷ - rezultojnë në vendime që janë, ose konsiderohen të jenë të padrejta dhe në interes të vetvetes. Kjo zvogëlon besimin e publikut në institucionet dhe rezulton në rezultate më të këqija për publikun.

Standardet ndërkombëtare

■ **Rekomandimi për Kodet e Sjelljes për Zyrtarët Publikë²⁸⁸ dhe Kodi Evropian i Sjelljes për të gjithë Personat e Përfshirë në Qeverisjen Lokale dhe Rajonale²⁸⁹ i Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës** mbulojnë çështjet e përgjithshme që normalisht mendohet se janë të nevojshme për shmangien e konflikteve të tilla.

Rezoluta dhe Rekomandimi i Komitetit të Këshillit të Evropës për Konfliktet e Interesit në nivel lokal dhe rajonal²⁹⁰ propozon një sërë masash për të zbutur rreziqet e konfliktit të interesit dhe për të siguruar që ai të identifikohet në një fazë të hershme.

■ **Udhëzimet e OBZHE-së për Menaxhimin e Konfliktit të Interesit në Shërbimin Publik²⁹¹** identifikojnë parimet dhe standardet për zhvillimin e politikave.

■ **Rezoluta dhe Rekomandimi i Kongresit të Këshillit të Evropës për bërjen transparente të prokurimit publik në nivele lokale dhe rajonale²⁹² dhe Lista kontrolluese e OBZHE-së për Rritjen e Integritetit në Prokurimin Publik²⁹³** ofrojnë udhëzime për rritjen e transparencës dhe promovimin e integritetit në prokurim.

Konflikti i interesit mbulohet edhe nga standardet dhe udhëzimet ndërkombëtare në vijim:

- **Konventa e Organizatës së Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit**²⁹⁴ është i vetmi instrument ligjor i detyrueshëm kundër korrupsionit.
- Mbështetet nga ky **Udhëzues teknik i Konventës**.²⁹⁵
- **Konventa e Këshillit të Evropës për të Drejtën Penale për Korrupsionin (ETS Nr. 173)**²⁹⁶ synon të koordinojë penalizimin e praktikave korruptive dhe të përmirësojë bashkëpunimin ndërkombëtar në ndjekjen penale të veprave penale.
- **Konventa e Këshillit të Evropës për të Drejtën Civile për Korrupsionin (ETS Nr. 174)**²⁹⁷ përcakton rregullat e përbashkëta ndërkombëtare për mjetet juridike efektive për personat e prekur nga korrupsioni.
- **Konventa e Bashkimit Evropian kundër Korrupsionit që Përfshin Zyrtarët**²⁹⁸ synon të luftojë korrupsionin që përfshin zyrtarë nga BE-ja ose shtetet anëtare të saj.
- **Rekomandimi i OBZHE-së për Integritetin Publik**²⁹⁹ zhvendos fokusin nga politikat ad hoc të integritetit në një qasje të varur nga konteksti, të sjelljes, të bazuar në rrezik, me theks në kultivimin e një kulture integriteti në të gjithë shoqërinë.

Konteksti i brendshëm

Përkundër faktit se Kosova* ka një kornizë të qartë ligjore për të luftuar konfliktin e interesit, ky fenomen vazhdon të jetë i pranishëm në autoritetet publike. Konflikti i interesit dënohet me Kodin Penal të Kosovës* si vepër penale dhe Ligjin për Parandalimin e Konfliktit të Interesit në Ushtrimin e Funksionit Publik për rastet që nuk përbëjnë vepër penale.³⁰⁰

Korniza ligjore e Kosovës* përfshin ligje të tjera që synojnë luftimin e korrupsionit, siç janë: Ligji për Parandalimin e Pastrimit të Parave³⁰¹, Ligji për Mbrojtjen e Sinjalizuesve³⁰², Ligji për Parandalimin e Konfliktit të Interesit në Ushtrimin e Funksionit Publik,³⁰³ dhe Ligji i Kompetencave të Zgjeruara për Konfiskimin e Pasurisë.³⁰⁴ Përveç ligjeve, Kosova* ka miratuar dokumente strategjike në mënyrë që të forcojë luftën kundër korrupsionit. Midis tyre janë: Strategjia Kombëtare për Zhvillim 2016-2021,³⁰⁵ Strategjia Shtetërore kundër Korrupsionit dhe Plani i Veprimit 2018-2022,³⁰⁶ Plani Strategjik i Zyrës Kombëtare të Auditimit 2018-2021³⁰⁷ dhe Strategjia Kundër Korrupsionit 2021-2023.³⁰⁸

Agjencia Kundër Korrupsionit funksionon në Kosovë* që nga viti 2010. Kjo agjenci është themeluar me Ligjin për Agjencinë Kundër Korrupsionit,³⁰⁹ i cili rregullon organizimin dhe funksionimin e saj. Agjencia ka kompetenca që lidhen me raportimin, zbulimin dhe hetimin e korrupsionit. Agjencia zhvillon një procedurë hetimore paraprake në rastet e dyshimit për korrupsion në kryerjen e detyrave zyrtare ose bazuar në informacionin e marrë nga personat fizikë dhe juridikë. Një nga përgjegjësitë kryesore të saj është mbikëqyrja dhe parandalimi i rasteve të konfliktit të interesit.³¹⁰ Në vitin 2020, Agjencia Kundër Korrupsionit trajtoi më shumë se 160 raste të konfliktit të interesit, një numër pak më i ulët sesa një vit më parë (167 raste në vitin 2019). Nga 160 raste, 27 prej tyre ishin raste të raportuara në pushtetin lokal.³¹¹

Legjislacioni

Në Kosovë*, konflikti i interesit si fenomen korrptiv rregullohet me Kodin Penal³¹² dhe më konkretisht me Ligjin për Parandalimin e Konfliktit të Interesit në Ushtrimin e Funkcionit Publik.³¹³

Kodi Penal rregullon situatën kur një konflikt interesi shkakton vepër penale. Sipas këtij Kodi, konflikti i interesit përcaktohet si situata në të cilën *“personi zyrtar i cili merr pjesë personalisht në ndonjë çështje zyrtare për të cilën e ka ditur apo është dashur ta dijë se ai apo ajo, ndonjë anëtar i familjes së tij ose të saj, ose ndonjë person juridik që ka të bëjë me të, ka interes financiar”*. Bazuar në Kod, konflikti i interesit dënohet me gjobë dhe me burgim deri në 3 vjet.

Konflikti i interesit rregullohet më detajisht me Ligjin për Parandalimin e Konfliktit të Interesit në Ushtrimin e Funkcionit Publik. Ligji e përkufizon konfliktin e interesit si *“situatën në të cilën, për shkak të rrethanave, zyrtari ka interes privat, që ndikon, mund të ndikojë ose duket se ndikon në kryerjen me paanshmëri dhe objektivitet të detyrës së tij publike”*.³¹⁴ Ky ligj rregullon konfliktin e interesit si një formë korrupsioni në rastet kur nuk përbën vepër penale. Ligji përcakton parimet, rregullat dhe procedurat në lidhje me sjelljen e lejuar dhe të ndaluar të zyrtarëve gjatë kryerjes së detyrës publike. Ai gjithashtu përcakton masat ndëshkuese në rastet kur parimet dhe dispozitat e këtij ligji nuk respektohen.³¹⁵

Neni 23 i Ligjit për Parandalimin e Konfliktit të Interesit rregullon që çdo shkelje e atyre detyrimeve që nuk përbën vepër penale paraqet kundërvajtje dhe dënohet me gjobë nga 600€ deri në 15,000€. Përveç gjobës, mund të merren masa mbrojtëse siç është ndalimi i ushtrimit të funksioneve publike për një periudhë prej 6 muajsh deri në 2 vjet.

Për të lehtësuar luftën kundër konfliktit të interesit në Kosovë*, Këshilli i Evropës PECK 2 publikoi një pako mjetesh për Menaxhimin e Konfliktit të Interesit (2019). Kjo pako mjetesh u krijua për të ndihmuar zyrtarët dhe institucionet publike në njohjen e konfliktit të interesit dhe në pajtueshmërinë me kërkesat e Ligjit për Parandalimin e Konfliktit të Interesit në Ushtrimin e Funkcionit Publik.³¹⁶

Shembull i praktikës gjyqësore

Në korrik 2020, Universiteti i Prishtinës “Hasan Prishtina” hapi një thirrje për aplikim për pozitën e Rektorit të Universitetit. Rektori i Universitetit zgjidhet nga Këshilli Drejtues i Universitetit të Prishtinës.³¹⁷ Gjatë këtij procesi, Komisioni Profesional verifikon nëse kandidatët që konkurrojnë për postin e rektorit i plotësojnë kushtet e kërkuara. Komisioni eliminoi njërin nga kandidatët që konkurronte për këtë pozitë për faktin se ai punonte si anëtar i Këshillit Drejtues të Universitetit. Kandidati u largua nga ajo pozitë para se të kandidonte për pozitën e rektorit. Komisioni theksoi se kandidimi dhe zgjedhja e mundshme e kandidatit si rektor do të shkelte dispozitat e Ligjit për Parandalimin e Konfliktit të Interesit në Ushtrimin e Funkcionit Publik. Këshilli Drejtues i Universitetit të Prishtinës e dërgoi rastin në Agjencinë Kundër Korrupsionit për vlerësim dhe opinion. Agjencia Kundër Korrupsionit vendosi që ky kandidat duhet të eliminohet.³¹⁸

4.3. PËRVETËSIMI

Përvetësimi është marrja e paligjshme e parave, mallrave ose burimeve të tjera nga një zyrtar të cilit i janë besuar. Ky rezulton në humbjen e parave publike, e cila zvogëlon kapacitetin e autoriteteve për të vepruar në interes të publikut, duke rezultuar në shërbime dhe rezultate më të këqija për njerëzit. Përvetësimi minon edhe besimin e publikut në qeveri.

Standardet ndërkombëtare

Si një lloj i korrupsionit, përvetësimi mbulohet edhe nga standardet dhe udhëzimet ndërkombëtare në vijim:

- **Konventa e Organizatës së Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit**³¹⁹ është i vetmi instrument ligjor i detyrueshëm kundër korrupsionit.
- Mbështetet nga ky **Udhëzues teknik i Konventës**.³²⁰
- **Konventa e Këshillit të Evropës për të Drejtën Penale për Korrupsionin (ETS Nr. 173)**³²¹ synon të koordinojë penalizimin e praktikave korruptive dhe të përmirësojë bashkëpunimin ndërkombëtar në ndjekjen penale të veprave penale.
- **Konventa e Këshillit të Evropës për të Drejtën Civile për Korrupsionin (ETS Nr. 174)**³²² përcakton rregullat e përbashkëta ndërkombëtare për mjetet juridike efektive për personat e prekur nga korrupsioni.
- **Konventa e Bashkimit Evropian kundër Korrupsionit që Përfshin Zyrtarët**³²³ synon të luftojë korrupsionin që përfshin zyrtarë nga BE-ja ose shtetet anëtare të saj.

Konteksti i brendshëm

Përveç ndikimit negativ në zbatimin e buxhetit kombëtar dhe komunal, përvetësimi mund të ketë gjithashtu pasoja të rënda për sektorin e biznesit dhe performancën ekonomike dhe mund të bëhet pengesë për investimet private dhe të huaja, tregtinë dhe zhvillimin ekonomik. Kompanitë private gjithashtu mund të ndikohen më tej nga ndikimi i krimit në operacionet e tyre. Kjo mund të shkojë nga zhvatja nga grupet kriminale të organizuara, deri te mashtrimi i rëndë dhe përvetësimi i fondeve nga menaxherët, secila prej të cilave ka potencialin të shkaktojë dëme serioze në mjedisin e biznesit në të cilin operojnë kompanitë dhe të rrisë koston e të bërit biznes.

Legjislacioni

Përvetësimi konsiderohet vepër penale dhe rregullohet me Kodin Penal të Kosovës*. Sipas nenit 418 të Kodit *“Personi zyrtar, i cili me qëllim të përfitimit të kundërligjshëm të dobisë pasurore për vete apo për personin tjetër, përvetëson pasurinë e cila i është besuar për*

shkak të detyrës apo pozitës së tij, dënohet me gjobë dhe me burgim prej gjashtë (6) muaj deri në pesë (5) vjet.”

Në rastet kur dëmet e kësaj vepre janë më të mëdha, ligji parashikon dënime të tjera me burgim. Nëse humbja tejkalon 5,000€, kryerësi dënohet me gjobë dhe me burgim prej 1 deri në 8 vjet, ndërsa nëse humbja tejkalon 50,000€, kryerësi dënohet me gjobë dhe me burgim prej 3 deri në 12 vjet.

Shembull i praktikës gjyqësore

Prokuroria Themelore e Komunës së Mitrovicës, në vitin 2019, ngriti akuzë kundër një arkëtari që punonte në Postën e Mitrovicës. Ai u akuzua për përvetësim 1,270.68€ ndërsa ishte duke kryer detyrën e tij. I pandehuri u deklarua fajtor për veprën penale. Gjykata e Mitrovicës e dënoi të pandehurin me 6 muaj burg dhe 500 euro gjobë.³²⁴

Një shembull tjetër është ndëshkimi i deputetit të Kosovës* Etem Arifi. Ai duhej të fillonte dënimin e tij më 9 mars 2020, por ai kërkoi ta shtyjë për shkak të çështjeve të tij shëndetësore. Gjykata e shtyu atë dy herë për katër muaj. Pas vendimit përfundimtar të Gjykatës së Apelit më 1 korrik, Arifi duhet të kishte filluar vuajtjen e dënimit, por ai nuk arriti të paraqitej në një qendër paraburgimi. Në gusht, një urdhër arresti kundër tij u lëshua. Ai u dorëzua më 29 shtator dhe filloi të vuajë dënimin më 1 tetor.³²⁵

4.4. MASHTRIMI

Mashtrimi është vënia në lajthim për të fituar një avantazh të padrejtë ose të kundërligjshëm. Mashtrimi gërryen besimin e publikut në qeveri dhe zvogëlon kapacitetin e qeverisë për të vepruar. Shpesh rezulton në humbjen e parasë publike, e cila dëmton shërbimet publike dhe aftësinë e qeverive për të adresuar nevojat dhe aspiratat e publikut.

Standardet ndërkombëtare

Si një lloj i korrupsionit, mashtrimi mbulohet edhe nga standardet dhe udhëzimet ndërkombëtare në vijim:

■ **Konventa e Organizatës së Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit**³²⁶ është i vetmi instrument ligjor i detyrueshëm kundër korrupsionit.

Mbështetet nga ky **Udhëzues teknik i Konventës**.³²⁷

■ **Konventa e Këshillit të Evropës për të Drejtën Penale për Korrupsionin (ETS Nr. 173)**³²⁸ synon të koordinojë penalizimin e praktikave korruptive dhe të përmirësojë bashkëpunimin ndërkombëtar në ndjekjen penale të veprave penale.

- **Konventa e Këshillit të Evropës për të Drejtën Civile për Korrupsionin (ETS Nr. 174)**³²⁹ përcakton rregullat e përbashkëta ndërkombëtare për mjetet juridike efektive për personat e prekur nga korrupsioni.
- **Konventa e Bashkimit Evropian kundër Korrupsionit që Përfshin Zyrtarët**³³⁰ synon të luftojë korrupsionin që përfshin zyrtarë nga BE-ja ose shtetet anëtare të saj.

Konteksti i brendshëm

Në Kosovë*, mashtrimi është pjesë e grupit të veprave zyrtare të korrupsionit dhe veprave penale kundër detyrës zyrtare.³³¹ Mashtrimi në poste publike, si format e tjera të korrupsionit, vazhdon të jetë pengesë për zhvillimin institucional dhe të qëndrueshëm të Kosovës*. Mashtrimi në institucionet dhe zyrtarët publikë ndikon në humbjen e parave publike, shtrembërimin e shpenzimeve publike dhe mund të parandalojë investimet e huaja. Të gjitha këto veprime ndikojnë negativisht në efektivitetin dhe efikasitetin e veprimeve të qeverisë.³³² Në shumicën e rasteve, mashtrimi kryhet bashkërisht me vepra të tjera të tilla si përvetësimi dhe shpërdorimi i pozitës zyrtare.^{333 334 335}

Legjislacioni

Mashtrimi është i dënueshëm sipas Kodit Penal të Kosovës*. Sipas nenit 323, mashtrimi përkufizohet si paraqitje e rreme

e fakteve apo fshehje e fakteve ose përdorimi i metodave të tjera mashtruese me qëllim të përfitimit të kundërligjshëm ose për t'i shkaktuar dëm material personit tjetër. Personi që kryen mashtrim dënohet me gjobë dhe me burgim prej 3 muaj deri në 5 vjet. Ky nen rregullon situatën kur qëllimi i mashtrimit është përfitimi i dobisë së kundërligjshme nga fondet publike ose institucionet publike. Në këtë rast, kryerësi dënohet me gjobë dhe me burgim prej 2 deri në 8 vjet.³³⁶

Kodi Penal rregullon mashtrimin në detyrë si një formë të veprës penale. Sipas nenit 419, personi zyrtar mashtron me qëllim të përfitimit të kundërligjshëm të dobisë pasurore për vete apo për personin tjetër, duke krijuar, përdorur ose paraqitur një deklaratë të rreme të një llogarie. Mashtrimi ndodh edhe kur personi zyrtar vë në lajthim personin e autorizuar në kryerjen e pagesës ose transferit të kundërligjshëm të parave, pasurisë ose të drejtave të tjera. Kodi Penal dënon mashtrimin me gjobë dhe me burgim prej 6 muaj deri në 5 vjet.³³⁷

Shembull i praktikës gjyqësore

Në vitin 2017, Policia e Kosovës* arrestoi një ish-Drejtor të Buxhetit dhe Financave në Zyrën e Kryeministrit. Ai u arrestua nën dyshimin për kryerjen e veprës penale të mashtrimit. Sipas aktakuzës së Prokurorisë, të akuzuarit u takuan disa herë me palën e dëmtuar E.M., e cila ishte dënuar me tre vjet burg nga Gjykata e Apelit e Kosovës*. I akuzuari i premtoi palës së dëmtuar se, për shkak të pozitës së tij, ai mund të ndikojë në Gjykatën e Apelit për të hequr dënimin e tij. Për të hequr dënimin e tij, i akuzuari kërkoi 10,000€. Pasi i dëmtuari i dha paratë që ai kërkoi, Gjykata e Apelit nuk e hoqi dënimin. Sipas palës së dëmtuar, pasi ai e kuptoi se ishte mashtruar, ai kërkoi që paratë e tij t'i ktheheshin, por i akuzuari nuk i ktheu dhe ai madje kërkoi edhe 10,000€ shtesë. Pala e dëmtuar informoi Policinë për mashtrimin dhe bashkëpunoi me ta për të arrestuar të akuzuarin. Pas arrestimit dhe ndalimit të tij, Zyra e Kryeministrit suspendoi të akuzuarin në pritje të vendimit përfundimtar të gjykatës. Në vitin 2019, ai u dënua me 1 vit burg dhe një gjobë prej 5,000€. ³³⁸

4.5. NEPOTIZMI

Nepotizmi është shfrytëzimi i një pozite zyrtare për të përfituar padrejtësisht një anëtar i familjes ose një mik (p.sh. përmes dhënies së një pune ose favori). Nepotizmi, dhe format e tjera të favorizimit, rezultojnë që autoritetet lokale dhe rajonale të mos kenë qasje në talentin më të ndritur dhe më të mirë. Kjo nga ana tjetër krijon një mjedis pjellor për korrupsion të mëtejshëm dhe zvogëlon efikasitetin dhe efektivitetin e administratës.

Standardet ndërkombëtare

Si një lloj i korrupsionit, nepotizmi mbulohet edhe nga standardet dhe udhëzimet ndërkombëtare në vijim:

- **Konventa e Organizatës së Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit**³³⁹ është i vetmi instrument ligjor i detyrueshëm kundër korrupsionit.
- Mbështetet nga ky **Udhëzues teknik i Konventës**.³⁴⁰
- **Konventa e Këshillit të Evropës për të Drejtën Penale për Korrupsionin (ETS Nr. 173)**³⁴¹ synon të koordinojë penalizimin e praktikave korruptive dhe të përmirësojë bashkëpunimin ndërkombëtar në ndjekjen penale të veprave penale.
- **Konventa e Këshillit të Evropës për të Drejtën Civile për Korrupsionin (ETS Nr. 174)**³⁴² përcakton rregullat e përbashkëta ndërkombëtare për mjetet juridike efektive për personat e prekur nga korrupsioni.
- **Rezoluta dhe Rekomandimi i Kongresit të Këshillit të Evropës për Luftimin e nepotizmit brenda autoriteteve lokale dhe rajonale**³⁴³ përcaktojnë standardet për praktikën e mira dhe paraqesin strategji për parandalimin e korrupsionit në procedurat e rekrutimit të qeverive lokale dhe rajonale evropiane.

Konventa e Bashkimit Evropian kundër Korrupsionit që Përfshin Zyrtarët³⁴⁴ synon të luftojë korrupsionin që përfshin zyrtarë nga BE-ja ose shtetet anëtare të saj.

Konteksti i brendshëm

Një nga shqetësimet kryesore të qytetarëve të Kosovës* vazhdon të jetë nepotizmi. Shumica e qytetarëve kanë qenë viktime ose dëshmitarë të nepotizmit, veçanërisht gjatë procesit të punësimit. Sondazhet e opinionit të bëra nga Pulsi Publik XIX, tregojnë se 21.9% e të anketuarve konsiderojnë se punësimi në sektorin publik bazohet në merita, ndërsa 78.1% konsiderojnë se punësimi në sektorin publik nuk bazohet në merita. Gjithashtu kjo tregon se të anketuarit konsiderojnë se faktorët kryesorë për të fituar punësim në sektorin publik janë: besnikëria ndaj partisë (23.3%), lidhjet familjare (23.2%), rryshfeti (20.3%), arsimi (11.2%), lidhjet miqësore (8.9%) dhe në një masë më të vogël: aftësimi profesional (6.6%), përvoja profesionale (4.1%) dhe pamja e jashtme (2.1%).³⁴⁵ Si rezultat, ne gjejmë punësim joprofesional të njerëzve që nuk i plotësojnë kriteret e nevojshme për atë pozitë. Ky problem i vazhdueshëm ka luhatur besimin e qytetarëve në punën e organeve qeveritare.

Legjislacioni

Aktualisht, Kosova* nuk ka një ligj specifik që rregullon ose ndalon nepotizmin. Sidoqoftë, neni 414 i Kodit Penal përdoret për të ndjekur dhe ndëshkuar nepotizmin si një formë korrupsioni. Ky nen ndëshkon një person zyrtar në rastet kur ai/ajo përfiton nga pozita ose autoriteti i tij/saj për të përfituar ndonjë përfitim për veten e tij ose një personi tjetër, për t'i shkaktuar dëm një personi tjetër ose për të shkelur rëndë të drejtat e një personi tjetër.³⁴⁶ Kështu, ky nen përdoret në ato raste kur një zyrtar publik keqpërdor pozitën e tij ose të saj duke punësuar anëtar të familjes ose mik, duke ofruar punë që tejkalon kompetencat e tij/saj dhe shkel të drejtat e aplikantëve të tjerë.

Neni 414 përdoret edhe në lidhje me nenin 219 të Kodit Penal.³⁴⁷ Ky nen përcakton cenimin e të drejtave të punësimit dhe papunësisë si vepër penale. Bazuar në këtë nen "*kushdo që ia mohon apo kufizon personave tjerë të drejtën në punësim në kushte të njëjta, ashtu siç është përcaktuar me ligj, dënohet me gjobë ose me burgim deri në dy (2) vjet.*" Meqenëse nepotizmi rezulton në shkeljen e së drejtës së një personi për t'u punësuar në mënyrë të barabartë me të tjerët, neni 219 përdoret gjithashtu për të gjetur dhe ndëshkuar këtë formë korrupsioni.

Shembull i praktikës gjyqësore

Në vitin 2018, Agjencia Kundër Korrupsionit ngriti një kallëzim penal në Gjykatën Themelore në Pejë, kundër Kryetarit të Klinës. Ai u akuzua për nepotizëm për punësimin e vajzës së tij në Qendrën e Mjekësisë Familjare në Klinë. Para fillimit të procesit të rekrutimit, Kryetari formoi një Komision për të kryer procedurat për krijimin e procesit të rekrutimit për këtë pozitë. Sipas prokurorisë, Kryetari e dinte më parë se vajza e tij aplikoi për atë pozitë. Pastaj, Komisioni zgjodhi vajzën e Kryetarit për atë pozitë. Në vitin 2020, Gjykata Themelore e Pejës e shpalli Kryetarin e Klinës fajtor dhe e gjobiti me 4,000€ dhe e ndaloi atë të mbante poste publike për dy vjet.³⁴⁸

KONKLUZIONI

Pushteti lokal luan rol kritik për mirëqenien e qytetarëve, ofrimin e shërbimeve dhe sigurimin e pikës së parë të kontaktit midis njerëzve dhe administratës publike. Afërsia me qytetarët mund të ndihmojë në sigurimin që autoritetet dhe shërbimet publike janë vërtet të përgjegjshme dhe llogaridhënese, duke përmirësuar jetën e njerëzve dhe besimin e tyre në institucionet lokale. Sidoqoftë, vetë cilësitë që i bëjnë qeveritë lokale dhe rajonale aq të rëndësishme për qytetarët mund t'i bëjnë ato më të prirura ndaj korrupsionit.

Pushtetet lokale në Kosovë* po bëjnë hapa të rëndësishëm në përmirësimin e kornizës ligjore drejt vendimmarrjes më të hapur dhe gjithëpërfshirëse. Megjithatë, në nivel praktik, njësitë e pushtetit lokal duhet të përkthejnë ligjet dhe politikat në praktikë dhe të rrisin përpjekjet e tyre për të siguruar transparencë, llogaridhënie dhe pjesëmarrje kuptimplote të qytetarëve në politikëbërje dhe vendimmarrje. Përveç të qenit cilësi të rëndësishme të demokracisë lokale, transparenca dhe pjesëmarrja qytetare mund të ndihmojnë në ofrimin e shërbimeve publike efektive, në luftimin dhe parandalimin e korrupsionit dhe në ndërtimin e besimit të qytetarëve në qeveri.

Mekanizmat e përvijuar në këtë doracak paraqesin një sërë mënyrash në të cilat autoritetet lokale dhe rajonale mund të parandalojnë korrupsionin, të zvogëlojnë rreziqet e tij dhe të zhvillojnë institucione efektive dhe të përgjegjshme në të gjitha nivelet. Reforma të tjera, të tilla si mbrojtja e sinjalizuesve dhe mbështetja për mediat e pavarura dhe shoqërinë civile, janë gjithashtu kritike për ndërtimin e qeverisë së hapur, etikës publike dhe llogaridhënies. Një qasje efektive për të çrënjosur korrupsionin mund të jetë përmes raportimit nga zyrtarët publikë, media dhe shoqëria civile, të cilët duhet të ndihen të sigurt se do të dëgjohen dhe mbrohen.

Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës është i përkushtuar për të mbështetur pushtetet lokale në përpjekjet e tyre për të përmirësuar cilësinë e demokracisë lokale, parandaluar korrupsionin, rritur etikën dhe llogaridhënien publike, dhe promovuar transparencën dhe pjesëmarrjen e qytetarëve.

FUSNOTAT

- ¹ Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës (Mars 2021), *Prioritetet 2021-2026 të Kongresit të Autoriteteve Lokale dhe Rajonale*, Strasburg, gjenden në <https://rm.coe.int/2021-2026-priorities-of-the-congress-of-local-and-regional-authorities/1680a1b0bd>
- ² Organizata e Kombeve të Bashkuara OKB (2015), *Qëllimet e Zhvillimit të Qëndrueshëm*, gjendet në <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
- ³ Organizata e Kombeve të Bashkuara, Asambleja e Përgjithshme (Tetor 2015), *Transformimi i botës sonë: Agjenda për Zhvillim të Qëndrueshëm 2030*, A/RES/70/1, Organizata e Kombeve të Bashkuara, gjendet në <https://undocs.org/A/RES/70/1>
- ⁴ Për qëllimet e këtij publikimi, termi «zyrtar publik» i referohet përfaqësuesve të zgjedhur, autoriteteve publike dhe shërbyesve civilë (qoftë në nivel lokal, rajonal ose kombëtar) të cilët mbajnë një funksion legjislativ, administrativ ose gjyqësor, dhe çdo personi që ushtron një funksion publik, përfshirë për një agjenci publike ose një ndërmarrje shtetërore.
- ⁵ Rezoluta 433 (2018) për Kodin Evropian të Sjelljes për të gjithë Personat e Përfshirë në Qeverisjen Lokale dhe Rajonale, Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale i Këshillit të Evropës. Gjendet në: <https://rm.coe.int/16808d3295>
- ⁶ *Parandalimi i Korrupsionit dhe Promovimi i Etikës Publike në Nivelin Lokal dhe Rajonal në Vendet e Partneritetit Lindor*, Komiteti Evropian i Rajoneve, 2017. Gjendet në: <https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/Preventing-Corruption.pdf>
- ⁷ <https://rm.coe.int/cddg-2019-9e-rev-guide-public-ethics-/16809a4ae7>
- ⁸ Ligji për Organizimin dhe Funkcionimin e Administratës Shtetërore dhe të Agjencive të Pavarura <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=18684>
- ⁹ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>
- ¹⁰ <https://kdi-kosova.org/publikimet/indeksi-i-transparences-ne-qeverisjen-komunale-per-vitin-2019-per-38-komunat-e-kosoves/>
- ¹¹ DOKUMENT PUNE I STAFIT TË KOMISIONIT, Raporti Kosova* 2020 https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf
- ¹² Ligji për Qasje në Dokumente Publike, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=20505>
- ¹³ <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2767>
- ¹⁴ <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2772>
- ¹⁵ Ligji Nr. 06/L-011 për Parandalimin e Konfliktit të Interesit në Ushtrimin e Funksionit Publik, neni 5: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=16314>
- ¹⁶ Këshilli i Evropës KiE (2000), *Rekomandimi Nr. R (2000) 10 i Komitetit të Ministrave të Shteteve Anëtare për kodet e sjelljes për zyrtarët publikë*, gjendet në <https://rm.coe.int/16806cc1ec>
- ¹⁷ Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës (2018), *Rezoluta 433 (2018) mbi Kodin Evropian të Mirësjelljes për të gjithë Personat e Përfshirë në Qeverisjen Lokale dhe Rajonale*, në dispozicion në <https://rm.coe.int/16808d3295>
- ¹⁸ Këshilli i Evropës KiE (2020), *Udhëzimet e Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës për etikën publike*, Strasburg, gjendet në <http://rm.coe.int/16809a59e7>
- ¹⁹ Komiteti Evropian për Demokracinë dhe Qeverisjen CDDG, Këshilli i Evropës KiE (2020), *Udhëzues mbi Etikën Publike: Hapat për zbatimin e etikës publike në organizata publike*, gjendet në <https://rm.coe.int/16809a4ae7>
- ²⁰ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE (2017), *Rekomandimi i OBZHE-së për Integritetin Publik*, OBZHE, gjendet në <http://www.oecd.org/gov/ethics/recommendation-public-integrity/>
- ²¹ Whitton H., Transparency International TI (2001), *Zbatimi i Standardeve të Etikës Efektive në Qeverisje dhe Shërbimin Civil*, gjendet në <https://www.oecd.org/mena/governance/35521740.pdf>

- ²² Ligji për Shërbimin Civil të Republikës së Kosovës, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2679>
- ²³ Rregullorja për Kodin e Mirësjelljes në Shërbimin Civil të Republikës së Kosovës <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10764>
- ²⁴ Ligji Nr. 03/L-159 për Agjencinë Kundër Korrupsionit, neni 5.1.11 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2662>
- ²⁵ Rregullorja për Kodin e Mirësjelljes në Shërbimin Civil të Republikës së Kosovës, Neni 4
- ²⁶ Po aty, neni 23,2
- ²⁷ Rregullorja e Kuvendit të Republikës së Kosovës, SHTOJCA NR. 3. http://www.kuvendikosoves.org/Uploads/Data/Files/6/Rr_K_RK_29_04_2010_1_EDbu8aqXYd.pdf
- ²⁸ Kodi i Etikës Profesionale për Gjyqtarë, <https://www.gjyqesori-rks.org/wp-content/uploads/lgs/Kodi%20Etikes%20Profesionale%20per%20gjyqtar.pdf>
- ²⁹ Kodi i Mirësjelljes për Gjyqtarë, https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/2017/11/gjkk_kodi_i_miresjelljes_per_gjyqtare_shq.pdf
- ³⁰ https://prokuroriarks.org/assets/cms/uploads/files/Dokumente%20Publikime/PSH/Legjislacioni/ANKodet/2019_02_08_082355_Shqip.pdf
- ³¹ Ligji për Përgjegjësinë Disiplinore të Gjyqtarëve dhe Prokurorëve, neni 5, paragrafi 2 dhe 2.11 https://www.gjyqesori-rks.org/wp-content/uploads/lgs/LIGJI_NR_06_L-057__P%C3%8BR_P%C3%8BRGJEGJ%C3%8BSIN%C3%8B_DISIPLINORE_T%C3%8B_GJYQTAR%C3%8BVE_DHE_PROKUROR%C3%8BVE.pdf
- ³² Shembull kur një gjyqtar u konstatua përgjegjës për shkeljen e detyrave të tij dhe Këshilli Gjyqësor i Kosovës vendosi masa disiplinore. https://www.gjyqesori-rks.org/wp-content/uploads/decisions/48379_Vendimi_KGJK_Nr_50_2020_Nazim_Vllaco_eshte_pergjegjes_per_shkelje_disiplinore.pdf
- ³³ Kodi i Etikës, Komuna e Ferizajt, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=35966>
- ³⁴ Këshilli i Evropës KiE (2009), *Protokoll i Shtesë i Kartës Evropiane për Vetëqeverisje Lokale mbi të drejtën për të marrë pjesë në punët e një autoriteti lokal (CETS Nr. 207)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/207>
- ³⁵ *Mekanizmat e Ankesave* e Transparency International TI (2016): *Udhëzues referimi për praktika të mira*, gjendet në <https://knowledgehub.transparency.org/product/complaint-mechanisms-reference-guide-for-good-practice>
- ³⁶ Këshilli Danez i Refugjatëve DRC (2008), *Doracak i Mekanizmit të Ankesave*, gjendet në <https://www.alnap.org/help-library/complaints-mechanism-handbook>
- ³⁷ Wood A., World Vision (2011), *Vështrim i Përgjithshëm i OJQ-së - Mekanizmat e Ankesave të Komunitetit* gjenden në <https://www.alnap.org/help-library/overview-of-ngo-community-complaints-mechanisms-global-accountability-discussion-series>
- ³⁸ Kushtetuta e Kosovës, neni 32 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>
- ³⁹ Kushtetuta e Kosovës, neni 132 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>
- ⁴⁰ Ligji për Avokatin e Popullit <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10922>
- ⁴¹ <https://www.assembly-kosova.org/eng/comittees/committee/?committee=30#sectionCommitteeDescriptionBottom>
- ⁴² Ligji për Procedurën e Përgjithshme Administrative, neni 1 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=12559>
- ⁴³ Ligji për Procedurën e Përgjithshme Administrative, neni 2
- ⁴⁴ Ligji për Procedurën e Përgjithshme Administrative, nenet 125 -142
- ⁴⁵ Ligji për Qasje në Dokumente Publike, nenet 10 dhe 19 <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=20505>
- ⁴⁶ OBZHE, *Besueshmëria në shërbime publike: Sigurimi i të drejtave të qytetarëve* (2013), gjendet në: https://www.oecd-ilibrary.org/governance/government-at-a-glance-2013/reliability-of-public-services-ensuring-citizens-rights_gov_glance-2013-55-en

⁴⁷ OBZHE, *Rekomandimi i Këshillit për Instrumentet Ligjore të OBZHE-së Udhëheqja dhe Aftësitë e Shërbimit Publik* (2019), gjendet në: <https://www.oecd.org/gov/pem/recommendation-on-public-service-leadership-and-capability-en.pdf>.

⁴⁸ Si të bëni një ankesë në nivelin e BE-së, gjendet në: https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/contact/problems-and-complaints/comppints-about-breaches-eu-law/how-make-complaint-eu-level_en.

⁴⁹ BAZh, *Ndërtimi i Kapaciteteve për Mekanizmat e Zgjidhjes së Ankesave*, Fitzgerald K., (2010).

gjendet në: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/29677/building-capacity-grievance-redress-mechanisms.pdf>.

⁵⁰ Ligji Nr. 03/L-202 për Konfliktet Administrative: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2707>

⁵¹ <https://prishtine.gjyqesori-rks.org/mire-se-vini-ne-gjykatën-themelore-ne-prishtine/courts-organogram/departamenti-per-ceshtje-administrative/?lang=en>

⁵² Ligji për Konfliktet Administrative, neni 17, 30.2 dhe 46.5 <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2707>

⁵³ Transparency International "MEKANIZMAT E ANKESAVE - UDHËZUES REFERIMI PËR PRAKTIKAT E MIRA" <https://knowledgehub.transparency.org/product/complaint-mechanisms-reference-guide-for-good-practice>

⁵⁴ <https://anjf.rks-gov.net/page.aspx?id=2,1,1,1>

⁵⁵ Ligji për Ndihmë Juridike Falas, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2803>

⁵⁶ <https://anjf.rks-gov.net/page.aspx?id=1,%202,40>

⁵⁷ Këshilli i Evropës, *Mbrojtja e Sinjalizuesve, Rekomandimi CM/Rec (2014)7 dhe memorandumit shpjegues* (30 Prill 2014), gjendet në: <https://rm.coe.int/16807096c7>; edhe Rekomandimi 435 (2019) i Kongresit të Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës mbi *Mbrojtja e sinjalizuesve - Sfidat dhe mundësitë për qeverisjen lokale dhe rajonale* (2019), gjendet në: https://search.coe.int/congress/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809f740e

⁵⁸ OBZHE, 1998 *Rekomandim për Përmirësimin e Sjelljes Etike në Shërbimin Publik, përfshirë Parimet për Menaxhimin e Etikës në Shërbimin Publik*; OBZHE, 2003 *Rekomandim për Udhëzimet për Menaxhimin e Konfliktit të Interesit në Shërbimin Publik*; OBZHE, 2009 *Rekomandim i Këshillit për Luftimin e Mëtejshëm të Ryshfetit të Zyrtarëve Publikë të Huaj në Transaksionet e Biznesit Ndërkombëtar*; OBZHE, *Zotimi për mbrojtje efektive të sinjalizuesve*, 2016. Burimet gjenden në: <https://www.oecd.org/governance/ethics/whistleblower-protection/>

⁵⁹ Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës KiE (2019), *Mbrojtja e sinjalizuesve. Sfidat dhe mundësitë për qeverisjen lokale dhe rajonale*, gjendet në https://search.coe.int/congress/pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809312bd

⁶⁰ Zyra e Organizatës së Kombeve të Bashkuara për Droga dhe Krim UNODC (2004), *Konventa kundër Korrupsionit*, gjendet në <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>

⁶¹ Zyra e Organizatës së Kombeve të Bashkuara për Droga dhe Krim UNODC (2009), *Udhëzues Teknik i Konventës së Organizatës së Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit*, gjendet në: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/technical-guide.html>

⁶² Parlamenti Evropian dhe Këshilli i BE-së, *Direktiva (BE) 2019/1937 e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit (BE) e 23 tetorit 2019 për mbrojtjen e personave që raportojnë shkelje të ligjit të Unionit* (2019), gjendet në: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1937>

⁶³ Këshilli i Evropës (2002), *Konventa e së Drejtës Penale për Korrupsionin (ETS Nr. 173)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/173>

⁶⁴ Këshilli i Evropës KiE (2003), *Konventa e së Drejtës Civile për Korrupsionin (ETS Nr. 174)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/174>

⁶⁵ <https://www.coe.int/en/web/corruption/completed-projects/peck>

⁶⁶ <https://www.coe.int/en/web/corruption/-/legislation-on-protection-of-whistleblowers-enters-into-force-in-kosovo->

- ⁶⁷ Ligji për Mbrojtjen e Sinjalizuesve <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18303>
- ⁶⁸ [https://www.coe.int/en/web/corruption/-/legislation-on-protection-of-whistleblowers-enters-into-force-in-kosovo #:~:text=Recently%2C%20Kosovo%*%20has%20enacted%20the,in%20the%20area%20of%20whistleblowig.](https://www.coe.int/en/web/corruption/-/legislation-on-protection-of-whistleblowers-enters-into-force-in-kosovo#:~:text=Recently%2C%20Kosovo%*%20has%20enacted%20the,in%20the%20area%20of%20whistleblowig.)
- ⁶⁹ https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf
- ⁷⁰ <https://www.coe.int/en/web/corruption/-/engaging-civil-society-partners-on-the-protection-of-whistleblowers-in-kosovo->
- ⁷¹ <https://prishtinainsight.com/whistleblower-reveals-industrial-scale-tax-fraud-kosovo/>
- ⁷² Ligji për Mbrojtjen e Sinjalizuesve <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18303>
- ⁷³ Ligji për Mbrojtjen e Sinjalizuesve, neni 1
- ⁷⁴ Ligji për Ndhimë Juridike Falas, neni 3, 1.1
- ⁷⁵ Po aty, neni 2
- ⁷⁶ Po aty, neni 17 dhe 30
- ⁷⁷ Vandekerckhove W., *Doracak për Mbrojtjen e Sinjalizuesve*, Këshilli i Evropës, qershor 2019. Gjendet në: Anglisht: <https://rm.coe.int/handbook-on-protection-of-whistleblowers-en/168097ed0e> Shqip: <https://rm.coe.int/handbook-on-protection-of-whistleblowers-alb/168097ed0c> Serbisht: <https://rm.coe.int/handbook-on-protection-of-whistleblowers-srp/168097ed0ff>
- ⁷⁸ <https://kdi-kosova.org/en/activities/the-whistleblowers-of-corruption-should-not-be-punished-but-encouraged/>
<https://see-whistleblowing.org/whistleblowers-in-kosovo-struggle-for-protection/>
- ⁷⁹ Këshilli i Evropës KiE (2000), *Rekomandimi Nr. R (2000) 10 i Komitetit të Ministrave të Shteteve Anëtare për kodet e sjelljes për zyrtarët publikë*, gjendet në <https://rm.coe.int/16806cc1ec>
- ⁸⁰ Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës (2018), *Rezoluta 433 (2018) mbi Kodin Evropian të Mirësjelljes për të gjithë Personat e Përfshirë në Qeverisjen Lokale dhe Rajonale*, në dispozicion në <https://rm.coe.int/16808d3295>
- ⁸¹ Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës KiE (2018), *Rezoluta 434 (2018) dhe Rekomandimi 423 (2018) për Konfliktet e interesit në nivel lokal dhe rajonal*, gjendet në <https://rm.coe.int/16808d33d0>
- ⁸² Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE (2003), *Menaxhimi i Konfliktit të Interesit në Shërbimin Publik: OBZHE Udhëzimet dhe përvojat e vendit*, gjenden në <https://www.oecd.org/gov/ethics/48994419.pdf>
- ⁸³ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE (2011), *Deklarimet e Pasurisë për Zyrtarët Publikë: Mjet për të parandaluar korrupsionin*, gjendet në <http://www.oecd.org/corruption/anti-bribery/47489446.pdf>
- ⁸⁴ Banka Ndërkombëtare për Rindërtim dhe Zhvillim / Banka Botërore, Konsultime, *Pjesëmarrja dhe zbulimi i informacionit* (2017), Banka Ndërkombëtare për Rindërtim dhe Zhvillim / Banka Botërore, gjendet në: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28895/121756-WP-PUBLIC-ADD-SERIES-IPNConsultationReportFinalwebwithlinks.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- ⁸⁵ <https://www.osce.org/files/f/documents/5/b/204291.pdf>
- ⁸⁶ DOKUMENT PUNE I STAFIT TË KOMISIONIT, Raporti Kosova* 2020 https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf
- ⁸⁷ <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2767>
Ndryshuar me Ligjin Nr. 04/L-228 për Ndryshimin dhe Plotësimin e Ligjit Nr. 04/L-050 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9445>
- ⁸⁸ Po aty, neni 6
- ⁸⁹ Ligji për Deklarimin, Neni 17 paragrafi 4.1 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2767>
- ⁹⁰ <https://betimiperdrejtesi.com/keshilltari-komunal-ne-podujeve-denohe-me-burg-dhe-me-gjobe-permos-deklarim-te-pasurise/>

⁹¹ <http://opendatahandbook.org/guide/en/what-is-open-data>

⁹² Bashkimi Evropian/Capgemini Consulting, *Krijimi i vlerës përmes të dhënave të hapura: Studimi mbi Ndikimin e Ripërdorimit të Burimeve të të Dhënave Publike* (2015), Bashkimi Evropian, gjendet në: https://data.europa.eu/sites/default/files/edp_creating_value_through_open_data_0.pdf

⁹³ Më shumë detaje rreth parimeve të të dhënave të hapura, ju lutemi kontrolloni burimet e mëposhtme: Lessig L.,

Parimet e të Dhënave të Qeverisjes së Hapur, gjenden në: <https://opengovdata.org/10-Parimet-për-Përmirësimin-e-Transparencës-Federale>, Kundra V., gjenden në: <https://bit.ly/37b8Y4o>

Parimet e të dhënave publike të Mbretërisë së Bashkuar, gjenden në: <http://data.gov.uk/library/public-data-principles>

⁹⁴ Bosio, E., Djankov S., *Sa i madh është prokurimi publik?* (Shkurt 2020), gjendet në: <https://bit.ly/3k1QZHH>

⁹⁵ https://opendatakosovo.org/wp-content/uploads/2021/02/odk_policy_paper_assembly_eng.pdf?x29271

⁹⁶ Në sesionin e tij të parë në vitin 1946, Asambleja e Përgjithshme e OKB-së e miratoi Rezolutën 59(I), ku thuhej se «liria e informacionit është e drejtë themelore e njeriut dhe është gurëthemel për të gjitha liritë, për të cilat është përkushtuar Organizata e Kombeve të Bashkuara». Gjendet në: [https://undocs.org/en/A/RES/59\(I\)](https://undocs.org/en/A/RES/59(I))

Neni 19 i Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut (1948) thotë se e drejta themelore e lirisë së shprehjes përfshin lirinë për “të kërkuar, marrë dhe dhënë informacion dhe ide përmes çdo mediumi dhe pavarësisht nga kufijtë”. Gjendet në: https://www.un.org/en/udhrbook/pdf/udhr_booklet_en_web.pdf

Sipas Konventës Ndërkombëtare për të Drejtat Civile dhe Politike (1966), “secili ka të drejtën e lirisë së shprehjes; kjo e drejtë përfshin lirinë për të kërkuar, marrë dhe dhënë informacione dhe ide të të gjitha llojeve, pavarësisht nga kufijtë, gojarisht, me shkrim ose në shtyp, në formën e artit, ose përmes ndonjë mediumi tjetër të zgjedhjes së tij/saj. Gjendet në: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

⁹⁷ Këshilli i Evropës KiE (2009), *Konventa për Qasjen në Dokumente Publike (CETS Nr. 2015)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/205>

⁹⁸ Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës KiE (2018), *Rezoluta 435 (2018) dhe Rekomandimi 424 (2018) për Transparencën dhe qeverisjen e hapur*, gjendet në <https://rm.coe.int/16808d33d0>

⁹⁹ Komisioni Ekonomik i Organizatës së Kombeve të Bashkuara për Evropë UNECE (1998), *Konventa për Qasjen në Informacion, Pjesëmarrjen Publike në Marrjen e Vendimeve dhe Qasjen në Drejtësi në Çështje Mjedisore*, gjendet në <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>

¹⁰⁰ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE (2017), *Rekomandimi i Këshillit për Qeverisje të Hapur*, gjendet në: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0438>

¹⁰¹ Organizata e Kombeve të Bashkuara, Thirrja e një Konference Ndërkombëtare për Lirinë e Informacionit [1946] UNGA 87; A/RES/59 (I) (14 dhjetor 1946), gjendet në: <http://www.worldlii.org/int/other/UNGA/1946/87.pdf>; *Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut* (1948), gjendet në: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

¹⁰² Parlamenti Evropian dhe Këshilli i BE-së, *Direktiva (BE) 2019/1024 e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit (BE) (2019)*, gjendet në: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1024/oj>

¹⁰³ Kushtetuta e Kosovës*, neni 41 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

¹⁰⁴ Ligji i shfuqizuar për Qasje në Dokumente Publike, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=20505>

¹⁰⁵ http://www.legalpoliticalstudies.org/kosovo-in-2020-access-to-public-documents/#_ftn2

¹⁰⁶ Balkan Investigative Reporting Network BIRN (), *The right to information and journalists in the Western Balkans:*

ONE STEP FORWARD, TWO BACK, available at https://balkaninsight.com/wp-content/uploads/2019/12/FOI_Report_AI.pdf

¹⁰⁷ Ligji për Qasje në Dokumente Publike, <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=20505>

¹⁰⁸ Ligji për Qasje në Dokumente Publike, neni 1.2

¹⁰⁹ Po aty, neni 19

¹¹⁰ Po aty, neni 1,2

¹¹¹ Po aty, neni 18

¹¹² Agjencia e Informimit dhe Privatësisë është një agjenci e pavarur përgjegjëse për mbikëqyrjen e zbatimit të Ligjit për Qasje në Dokumente Publike dhe Ligjit për Mbrojtjen e të Dhënave Personale. <https://aip.rks-gov.net/>

¹¹³ Po aty, neni 21

¹¹⁴ Udhëzimi Administrativ (MPL) Nr. 03/2020 për Transparencën në Komuna <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=31852>

¹¹⁵ Prishtina Online, Qasja në Dokumentet Zyrtare <https://www.prishtinaonline.com/qasja-ne-dokumentet-zyrtare>

¹¹⁶ Prishtina Online, Raporti vjetor në lidhje me kërkesat për qasje në dokumentet publike https://www.prishtinaonline.com/uploads/formular_per_raportim_tm_1_2_2020.pdf

¹¹⁷ Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës KiE (2017), *Rezoluta 417 (2017) dhe Rekomandimi 398 (2017) për Të dhëna të hapura për shërbime publike më të mira*, gjendet në <https://rm.coe.int/16806fbdbc>

¹¹⁸ Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës KiE (2018), *Rezoluta 435 (2018) dhe Rekomandimi 424 (2018) për Transparencën dhe qeverisjen e hapur*, gjendet në <https://rm.coe.int/16808d33d0>

¹¹⁹ Departamenti i Çështjeve Ekonomike dhe Sociale, Organizata e Kombeve të Bashkuara OKB (2013), *Udhëzime mbi të dhënat për qeverisje të hapur për angazhimin qytetar*, gjendet në <https://bit.ly/3lCmju3>

¹²⁰ <http://opendatatoolkit.worldbank.org/en/>

¹²¹ <http://5stardata.info/en/>

¹²² http://opendatacharter.net/wp-content/uploads/2015/10/opendatacharter-charter_F.pdf

¹²³ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE (2017), *Rekomandimi i Këshillit për Qeverisje të Hapur*, gjendet në: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0438>

¹²⁴ <https://index.okfn.org/place/ko/>

¹²⁵ <https://opendatakosovo.org/wp-content/uploads/2020/10/OGDE-Manual-2020-Web-1.pdf?x54359>

¹²⁶ <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=20505>

¹²⁷ Ligji për Qasje në Dokumente Publike, neni 9.2

¹²⁸ Rregullorja Nr. 27/2018 për Shërbimin e Komunikimit Qeveritar me Publikun: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18380>

¹²⁹ Rregullorja për Shërbimin e Komunikimit Qeveritar me Publikun, Neni 8.5

¹³⁰ <https://opendatakosovo.org/>

<https://akademia.kosovajob.com/open-data-kosovo-organizata-e-cila-ndihmon-shoqerine-permes-teknologjise>

¹³¹ Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës KiE-së (2017), *Rezoluta 421 (2017) dhe Rekomandimi 405 (2017) për bërjen transparente të prokurimit publik në nivele lokale dhe rajonale*, gjendet në <https://rm.coe.int/168074cf72>

¹³² Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik (OBZHE) (2008), *Rritja e integritetit në prokurimin publik: një listë kontrolli*, gjendet në <http://www.oecd.org/gov/ethics/enhancingintegrityinpublicprocurementchecklist.htm>

¹³³ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE (2015), *Rekomandimi i Këshillit për Prokurimin Publik*, OBZHE, 18 shkurt 2015. Gjendet në: <http://www.oecd.org/gov/public-procurement/recommendation/>

¹³⁴ OBZHE Kutia e veglave e Prokurimit Publik: <http://www.oecd.org/governance/procurement/toolbox/>

¹³⁵ Organizata Botërore e Tregtisë OBT (2014), *Marrëveshja e Rishikuar për Prokurimin Qeveritar*, gjendet në https://www.wto.org/english/tratop_e/gproc_e/gp_revised_gpa_e.htm

- ¹³⁶ Bashkimi Evropian BE, (2014), *Direktiva 2014/24/EU e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e 26 shkurtit 2014 për prokurimin publik*, gjendet në <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02014L0024-20180101>
- ¹³⁷ Komisioni i Organizatës së Kombeve të Bashkuara për të Drejtën e Tregtisë Ndërkombëtare UNCITRAL (2°14), *Ligji Model UNCITRAL për Prokurimin Publik*, gjendet në <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/procurem/ml-procurement-2011/2011-Model-Law-on-Public-Procurement-e.pdf>
- ¹³⁸ Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim BERZH (2015), *A jeni gati për prokurim elektronik? Udhëzues për Reformën e Prokurimit Elektronik*, gjendet në <https://www.ebrd.com/documents/legal-reform/guide-to-e-procurement-reform.pdf>
- ¹³⁹ Standardi i të dhënave të kontraktimit të hapur (OCDS), gjendet në: https://standard.open-contracting.org/latest/en/getting_started/
- ¹⁴⁰ Zyra e Organizatës së Kombeve të Bashkuara për Drogën dhe Krimin (UNODC), *Udhëzues mbi anti-korrupsionin në prokurimet publike dhe menaxhimin e financave publike* (2013), gjendet në: <https://bit.ly/3BkP1lj>
- ¹⁴¹ Banka Botërore. *Krahasimi i Prokurimit Publik 2017: Vlerësimi i Sistemeve Rregullative të Prokurimit Publik në 180 Ekonomi* (2018), gjendet në: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32500>
- ¹⁴² Ligji Nr. 04/L-042 për Prokurimin Publik: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2772>
- ¹⁴³ <https://aqp.rks-gov.net/rreth-aqp-se>
- ¹⁴⁴ <https://e-prokurimi.rks-gov.net/HOME/ClanakItemNew.aspx?id=327>
- ¹⁴⁵ <https://oshp.rks-gov.net/sq/Pages/Details?id=2>
- ¹⁴⁶ <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2772>
- ¹⁴⁷ <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2772>
- ¹⁴⁸ <https://e-prokurimi.rks-gov.net/HOME/ClanakItemNew.aspx?id=378>
- ¹⁴⁹ <https://e-prokurimi.rks-gov.net/HOME/ClanakItemNew.aspx?id=449>
- ¹⁵⁰ <https://e-prokurimi.rks-gov.net/HOME/ClanakItemNew.aspx?id=457>
- ¹⁵¹ <https://e-prokurimi.rks-gov.net/HOME/ClanakItemNew.aspx?id=294>
- ¹⁵² Ligji për Prokurimin Publik, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2772>
- ¹⁵³ Ligji për Prokurimin Publik, neni 86
- ¹⁵⁴ <https://e-prokurimi.rks-gov.net/HOME/ClanakItemNew.aspx>
- ¹⁵⁵ https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf
- ¹⁵⁶ Standardet Ndërkombëtare të Kontabilitetit të Sektorit Publik (IPSAS), Bordi IPSAS, më shumë informata gjenden në <https://www.iasplus.com/en/resources/global-organisations/ipsasb>
- ¹⁵⁷ Standardet Ndërkombëtare të Institucioneve Supreme të Auditimit ISSAI, më shumë informacion në lidhje me kornizën në dispozicion në <http://www.issai.org/>
- ¹⁵⁸ Ligji Nr. 03/L-075 për Themelimin e Zyrës së Auditorit të Përgjithshëm dhe Zyrës së Auditimit të Kosovës* (i shfuqizuar): <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2551>
- ¹⁵⁹ Ligji Nr. 05/L-055 për Auditorin e Përgjithshëm dhe Zyrën Kombëtare të Auditimit të Kosovës*: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=12517>
- ¹⁶⁰ http://www.zka-rks.org/wp-content/uploads/2017/06/OAG_QM_Guide_Version_final_ang_9092531.pdf
- ¹⁶¹ http://www.zka-rks.org/wp-content/uploads/2017/06/PA_GUIDE_ENG_2391371.pdf
- ¹⁶² Raporti Vjetor i Auditimit për vitin 2019, Përmbledhje http://www.zka-rks.org/wp-content/uploads/2020/09/RaportiVjetor_Broshura_Final.pdf7
- ¹⁶³ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik (OBZHE), *Financimi i Demokracisë - Financimi i Subjekteve Politike dhe Fushatave Zgjedhore dhe Rreziku i Kapjes së Politikave*, OBZHE, (2016) gjendet këtu: <https://bit.ly/3roNrAN>.
- ¹⁶⁴ Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale i Këshillit të Evropës KiE, *Rezoluta 402 (2016) për "Shpërdorimin e burimeve administrative gjatë proceseve zgjedhore*, gjendet këtu: <https://rm.coe.int/1680719382>

- ¹⁶⁵ Komisioni i Venecias, Këshilli i Evropës KiE, *Udhëzimet dhe raporti për financimin e subjekteve politike*, Këshilli i Evropës, Komisioni i Venecias (2001), gjendet në: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(2001\)008-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(2001)008-e)
- ¹⁶⁶ Komisioni i Venecias, Këshilli i Evropës KiE, *Përmbledhje e Opinioneve dhe Raporteve të Komisionit të Venecias në lidhje me subjektet politike*, Këshilli i Evropës, Komisioni i Venecias (2013), gjendet në: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL\(2013\)045-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL(2013)045-e)
- ¹⁶⁷ Këshilli i Evropës KiE, *Rekomandimi Rec(2003)4 i Komitetit të Ministrave për shtetet anëtare mbi rregullat e përbashkëta kundër korrupsionit në financimin e partive politike dhe fushatave elektorale*, gjendet në: <https://rm.coe.int/16806cc1f1>
- ¹⁶⁸ <https://kdi-kosova.org/kampanja/parti-me-financa-te-hapura/>
http://demokracianeveprim.org/wp-content/uploads/2019/09/164-25-doracaku_alb-final-03.pdf
http://cohu.org/repository/docs/Persiatja_e_Deshtuar_ALB-FINAL-Print-Bleed-v1_175837.pdf
<https://kosovotwopointzero.com/en/political-party-funding-kosovo/>
<https://www.transparency.org/en/publications/shining-a-light-on-political-party-financing-albania-croatia-kosovo-fyr-mac>
- ¹⁶⁹ Ligji Nr. 03/L174 për Financimin e Subjekteve Politike: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2705>
- ¹⁷⁰ Ligji për Financimin e Subjekteve Politike, ligji i ndryshuar, neni 11, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8866>
- ¹⁷¹ <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Kosovo/Kosovo-corruption-electoral-funding-and-political-participation-of-women-202255>
- ¹⁷² DOKUMENT PUNE I STAFIT TË KOMISIONIT, Raporti Kosova* 2020, faqe 10 https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf
[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2018\)016-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2018)016-e)
- ¹⁷³ Ligji Nr. 03/L-073 për Zgjedhjet e Përgjithshme: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2544>
- ¹⁷⁴ [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2018\)016-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2018)016-e)
- ¹⁷⁵ Ligji për Financimin e Subjekteve Politike, neni 4
- ¹⁷⁶ Ligji për Financimin e Subjekteve Politike, neni 7
- ¹⁷⁷ Neni 5, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8866>
- ¹⁷⁸ Ligji për Financimin e Subjekteve Politike, neni 21 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2705>
 Neni 7 <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2795>
 Neni 12 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8866>
- ¹⁷⁹ Neni 10, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8866>
- ¹⁸⁰ <https://www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2018/01/KQZ-Rregulla-14-2015.pdf>
- ¹⁸¹ <https://www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2018/01/KQZ-Rregulla-12-2013.pdf>
- ¹⁸² <https://www.kqz-ks.org/raporte-financiare/>
- ¹⁸³ Këshilli i Evropës KiE, *Karta Evropiane e Vetëqeverisjes Lokale*. Këshilli i Evropës (1985), gjendet në: <https://rm.coe.int/168007a088>
- ¹⁸⁴ Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale i Këshillit të Evropës KiE (2009), *Protokolli Shtesë i Kartës Evropiane për Vetëqeverisje Lokale mbi të drejtën për të marrë pjesë në punët e një autoriteti lokal*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=207>
- ¹⁸⁵ Kushtetuta e Kosovës, neni 123 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>
- ¹⁸⁶ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>
- ¹⁸⁷ Kushtetuta e Kosovës, neni 123, <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Constitution1Kosovo.pdf>
- ¹⁸⁸ Po aty.
- ¹⁸⁹ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, Kapitulli IX <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>

- ¹⁹⁰ <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=31852>
- ¹⁹¹ <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18425>
- ¹⁹² <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15184>
- ¹⁹³ Strategjia për Vetëqeverisjen Lokale 2016-2026 https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/Stategia_3-gjuhë-finale-1.pdf
- ¹⁹⁴ Këshilli i Evropës KiE (2009), *Protokolli Shtesë i Kartës Evropiane për Vetëqeverisje Lokale mbi të drejtën për të marrë pjesë në punët e një autoriteti lokal (CETS Nr. 207)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/207>
- ¹⁹⁵ Këshilli i Evropës KiE, Komiteti i Ministrave (2017), *Udhëzime për pjesëmarrjen civile në vendimmarrjen politike, CM(2017)83-final*, gjendet në <https://rm.coe.int/16807626cf>
- ¹⁹⁶ Këshilli i Evropës KiE (2018), *Rekomandimi CM/Rec(2018)4 i Komitetit të Ministrave për shtetet anëtare për pjesëmarrjen e qytetarëve në jetën publike lokale*, gjendet në <http://rm.coe.int/16807954c3>
- ¹⁹⁷ Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës KiE (2018), *Rezoluta 435 (2018) dhe Rekomandimi 424 (2018) për Transparencën dhe qeverisjen e hapur*, gjendet në <https://rm.coe.int/16808d33d0>
- ¹⁹⁸ Konferenca e OJQ-ve Ndërkombëtare e Këshillit të Evropës KiE, *Kodi i Praktikës së Mirë për Pjesëmarrjen Civile në Procesin e Vendimmarrjes*, miratuar nga Konferenca e OJQ-ve Ndërkombëtare e Këshillit të Evropës (2009), gjendet në: <http://www.coe.int/en/web/ingo/civil-participation>
- ¹⁹⁹ Qendra Evropiane për Ligjin Jofitimprurës (ECNL) për Komitetin Evropian për Demokraci dhe Qeverisje, Këshilli i Evropës KiE, *Pjesëmarrja Civile në Proceset e Vendimmarrjes. Përmbledhje e standardeve dhe praktikave në shtetet anëtare të Këshillit të Evropës*, Qendra Evropiane për Ligjin Jofitimprurës (ECNL) për Komitetin Evropian për Demokraci dhe Qeverisje, Këshilli i Evropës KiE (2016), gjendet në: http://ecnl.org/wp-content/uploads/2016/10/Civil-participation-in-decision-making-processes_EN-An-Overview-of-Standards-and-Practices-in-CoE-Member-States.pdf
- ²⁰⁰ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE (2017), *Rekomandimi i Këshillit për Qeverisje të Hapur*, gjendet në: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0438>
- ²⁰¹ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE (2010), *Parimet Udhëzuese për Krijimin e Politikëbërjes së Hapur dhe Gjithëpërfshirëse*, gjendet në <http://www.oecd.org/gov/46560128.pdf>
- ²⁰² Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE (2009), *Fokusimi tek qytetarët: Angazhimi Publik për Politika dhe Shërbime më të Mira*, gjendet në <http://dx.doi.org/10.1787/9789264048874-en>
- ²⁰³ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE, Observatori i Inovacionit në Sektorin Publik, më shumë informacion gjendet në <https://www.oecd.org/governance/observatory-public-sector-innovation/blog/page/findingtherighthtools.htm>
- ²⁰⁴ Partneriteti për Qeverisje të Hapur PQH (2015), *Udhëzues për Qeverisje të Hapur* gjendet në <https://www.opengovpartnership.org/documents/the-open-government-guide/>
- ²⁰⁵ Partneriteti për Qeverisje të Hapur PQH (2017), *Kutia e veglave e PQH-së*, gjendet në <https://www.opengovpartnership.org/resources/ogp-toolbox>
- ²⁰⁶ Rodrigo D. dhe Andrés Amo P. (2006), *Dokumenti i historikut për konsultimin publik*, Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE, gjendet në <https://www.oecd.org/mena/governance/36785341.pdf>
- ²⁰⁷ Rrjeti i Inovacionit në Sektorin Publik, Qeveria Australiane, gjendet në <https://innovation.govspace.gov.au>
- ²⁰⁸ Zyra e Kabinetit të Qeverisë së Mbretërisë së Bashkuar (2017), *Pako mjetesh për politikë-bërje të hapur*, gjendet në <https://www.gov.uk/guidance/open-policy-making-toolkit>
- ²⁰⁹ Forumi për IA Etike, *Demokratizimi i vendimeve në lidhje me teknologjinë. Pako mjetesh* (2019), Shoqëria Mbretërore e Arteve, Mbretëria e Bashkuar, gjendet në: <https://www.thersa.org/globalassets/reports/2019/democratising-decisions-tech-report.pdf>
- ²¹⁰ Kushtetuta e Kosovës, neni 124 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>
- ²¹¹ Ligji Nr. 06/L-081 për Qasje në Dokumente Publike: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=20505>

- ²¹² Ligji Nr. 03/L-040 për Vetëqeverisjen Lokale: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>
- ²¹³ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, Neni 45
- ²¹⁴ Po aty.
- ²¹⁵ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, Kapitulli IX, Neni 68-73
- ²¹⁶ Ligji për Qasje në Dokumente Zyrtare, neni 5 dhe 10 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=20505>
- ²¹⁷ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, Neni 68,4
- ²¹⁸ Udhëzimi Administrativ për Transparencën në Komuna, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=31852>
- ²¹⁹ Udhëzimi Administrativ për Transparencën në Komuna, neni 10 dhe 11
- ²²⁰ Rregullorja Nr. 05/2016 për Standardet Minimale për Procesin e Konsultimit Publik: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15036>
- ²²¹ Këshilli i Evropës KiE (2009), *Protokolli Shtesë i Kartës Evropiane për Vetëqeverisje Lokale mbi të drejtën për të marrë pjesë në punët e një autoriteti lokal (CETS Nr. 207)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/207>
- ²²² Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale i Këshillit të Evropës KiE (2016), *Rezoluta 405 (2016) për Buxhetimin gjinor*, gjendet në <https://rm.coe.int/1680718ce9>
- ²²³ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE, Heimans J. (2002), *Forcimi i Pjesëmarrjes në Menaxhimin e Shpenzimeve Publike: Rekomandimet e politikave për palët kyçe të interesit*, Përmbledhje e Politikave Nr. 22, gjendet në http://www.oecd-ilibrary.org/development/strengthening-participation-in-public-expenditure-management_640564834060
- ²²⁴ Banka Botërore BB, Shah A. (ed.) (2007), *Buxhetimi me Pjesëmarrje*, Seria e Qeverisjes dhe Llogaridhënies së Sektorit Publik, Uashington DC, gjendet në <https://documents.worldbank.org/curated/en/635011468330986995/pdf/394980REVISED0101OFFICIAL0USE0ONLY1.pdf>
- ²²⁵ UN Habitat (2004), *72 Pyetje të Shpeshta mbi Buxhetimin me Pjesëmarrje, Seria e pakos së mjeteve për qeverisje urbane*, Quito, gjendet në <https://unhabitat.org/books/72-frequently-asked-questions-about-participatory-budgeting/>
- ²²⁶ Dias N., Enríquez S. dhe Júlio S. (eds.) (2019), *Atlasi Botëror i Buxhetimit me pjesëmarrje*, gjendet në <https://www.oficina.org.pt/participatory-budgeting-world-atlas-2019.html>
- ²²⁷ Rrjeti PB (2013), *Pako mjetesh të Njësisë së Buxhetimit me Pjesëmarrje dhe udhëzuesit për zbatim*, gjenden në <https://pbnetwork.org.uk/participatory-budgeting-toolkits-and-how-to-guides/>
- ²²⁸ Partneriteti Buxhetor Ndërkombëtar (2013), *Pyetësori i anketës për buxhet të hapur nënkombëtar*, Uashington DC, gjendet në https://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/SN-OBS_Questionnaire_final020514vrquestions_em.pdf
- ²²⁹ Nisma Globale për Transparencë Fiskale GIFT (2016), *Parimet e pjesëmarrjes së publikut në politikën fiskale*, gjendet në: http://www.fiscaltransparency.net/pp_principles/
- ²³⁰ <https://dplus.org/wp-content/uploads/2018/11/2018-10-Citizens-Participation-in-municipal-budgeting.pdf>
- ²³¹ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, Neni 68 - Informimi Publik dhe Konsultimi, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>
- ²³² Indeksi i Transparencës në Qeverisjen Komunale 2019, <https://kdi-kosova.org/wp-content/uploads/2020/12/74-Index-Transparency-Index-in-public-procurement-ENG-04-2.pdf>
- ²³³ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, neni 24 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>
- ²³⁴ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, neni 52
- ²³⁵ Ligji për Financat e Pushtetit Lokal <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2525>
Ligji i ndryshuar <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=12761>
- ²³⁶ Ligji për Financat e Pushtetit Lokal, Neni 2
- ²³⁷ Udhëzimi Administrativ për Transparencën në Komuna, Neni 6 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=31852>

- ²³⁸ Ministria e Financave, Qarkorja Buxhetore 2021/22, <https://mf.rks-gov.net/desk/inc/media/8FBFC1C3-5CFC-407F-98BD-338C694F2FCD.pdf>
- ²³⁹ Ligji Nr. 03/L-048 për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2524>
- ²⁴⁰ <https://www.prishtinaonline.com/>
- ²⁴¹ <https://prishtinaonline.com/kerkimi/2991/orari-i-dgjimeve-publike-online-me-qytetar-pr-planifikimin-e-buxhetit-pr-vitin-2021>
- ²⁴² Këshilli i Evropës KiE (2009), *Protokolli Shtesë i Kartës Evropiane për Vetëqeverisje Lokale mbi të drejtën për të marrë pjesë në punët e një autoriteti lokal (CETS Nr. 207)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/207>
- ²⁴³ Rodrigo D. dhe Andrés Amo P., *Dokumenti i historikut për konsultimin publik*, Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE (2006), gjendet në: <https://www.oecd.org/mena/governance/36785341.pdf>
- ²⁴⁴ Këshilli i Evropës KiE, Komiteti i Ministrave (2017), *Udhëzime për pjesëmarrjen civile në vendimmarrjen politike, CM(2017)83-final*, gjendet në <https://rm.coe.int/16807626cf>
- ²⁴⁵ Këshilli i Evropës KiE (2018), *Rekomandimi CM/Rec(2018)4 i Komitetit të Ministrave për shtetet anëtare për pjesëmarrjen e qytetarëve në jetën publike lokale*, gjendet në <http://rm.coe.int/16807954c3>
- ²⁴⁶ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE (2017), *Rekomandimi i Këshillit për Qeverisje të Hapur*, gjendet në: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0438>
- ²⁴⁷ *Arritja: Udhëzimet mbi Konsultimet për Organet e Sektorit Publik (2016)*, Republika e Irlandës, gjendet në: https://www.hpra.ie/docs/default-source/publications-forms/corporate-policy-documents/reaching_out_guidelines_on_consultation_for_public_sector_bodies.pdf?sfvrsn=2
- ²⁴⁸ Rregullorja për Standardet Minimale për Procesin e Konsultimit Publik, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15036>
- ²⁴⁹ Indeksi i Transparencës në Qeverisjen Komunale 2019, <https://kdi-kosova.org/wp-content/uploads/2020/12/74-Index-Transparency-Index-in-public-procurement-ENG-04-2.pdf>
- ²⁵⁰ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, neni 68 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>
- ²⁵¹ Udhëzimi Administrativ (MAPL) Nr. 03/2020 për Transparencën në Komuna: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=31852>
- ²⁵² Udhëzimi Administrativ për Standardet Minimale të Konsultimit Publik në Komuna, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18425>
- ²⁵³ Udhëzimi Administrativ për Standardet Minimale të Konsultimit Publik në Komuna, Neni 2
- ²⁵⁴ Udhëzimi Administrativ për Standardet Minimale të Konsultimit Publik në Komuna, Neni 8
- ²⁵⁵ Shih nenet 6 dhe 7 të Udhëzimit Administrativ (MAPL) Nr. 06/2018 për Standardet Minimale të Konsultimeve Publike në Komuna për listën e dokumenteve dhe akteve nënligjore të politikave lokale për konsultim publik: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18425>
- ²⁵⁶ Udhëzimi Administrativ për Standardet Minimale të Konsultimit Publik në Komuna, Neni 10
- ²⁵⁷ https://kk.rks-gov.net/kamenice/wp-content/uploads/sites/17/2020/11/26541-AL-1.pdf?fbclid=IwAR16hClO70NqIL7GB9UjZNP3J4PCY7dOyRDIEBuGgbN_3uFE4SIBK2A7SQ
- ²⁵⁸ Këshilli i Evropës KiE (2009), *Protokolli Shtesë i Kartës Evropiane për Vetëqeverisje Lokale mbi të drejtën për të marrë pjesë në punët e një autoriteti lokal (CETS Nr. 207)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/207>
- ²⁵⁹ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE (2003), *Premtimi dhe problemet e e-Demokracisë: Sfidat e Angazhimit Online të Qytetarëve*, gjendet në <http://www.oecd.org/gov/digital-government/35176328.pdf>
- ²⁶⁰ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, neni 69 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>
- ²⁶¹ Udhëzimi Administrativ për Transparencën në Komuna, Neni 9 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=31852>

- ²⁶² <https://www.evropaelire.org/a/xhamia-e-madhe-ne-prishtine-probleme/30743564.html>
<https://www.evropaelire.org/a/ndertimi-i-xhamise-ne-prishtine-/28635416.html>
<https://www.change.org/p/qytetar%C3%ABt-e-kosov%C3%ABs-nd%C3%ABrtimi-i-xhamis%C3%AB-sipas-ligjit-dhe-kritereve>
- ²⁶³ Këshilli i Evropës KiE, *Mbajtja e Referendumeve në Nivel Lokal* (2021), Komiteti për Respektimin e Obligimeve dhe Përkushtimeve nga Shtetet Anëtare të Kartës Evropiane të Vetëqeverisjes Lokale (Komiteti Monitorues), gjendet në: <https://rm.coe.int/holding-referendums-at-local-level-monitoring-committee-rapporteur-vla/1680a287be>
- ²⁶⁴ Komisioni i Venecias, Këshilli i Evropës KiE, Kodi i Praktikës së Mirë për Referendume (2006), Komisioni Evropian për Demokracinë përmes Ligjit (Komisioni i Venecias), gjendet këtu: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2007\)008rev-cor-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2007)008rev-cor-e)
- ²⁶⁵ Këshilli i Evropës KiE, *Deklarata e Komitetit të Ministrave mbi Kodin e Praktikave të Mira për Referendume*, gjendet në: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2007\)008rev-cor-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2007)008rev-cor-e)
- ²⁶⁶ Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale i Këshillit të Evropës KiE, *Rezoluta 472 (2021) mbi Mbajtjen e referendumeve në nivel lokal*, gjendet në: <https://rm.coe.int/res-472-2021-en-local-referendums-monitoring-committee-rapporteur-vlad/1680a2dfdf>
- ²⁶⁷ Organizata e Kombeve të Bashkuara OKB (2015), *Qëllimet e Zhvillimit të Qëndrueshëm*, gjendet në <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
- ²⁶⁸ Kushtetuta e Kosovës, neni 65,3 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>
- ²⁶⁹ Ligji Nr. 03/L-040 për Vetëqeverisjen Lokale <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>
- ²⁷⁰ Komisioni Evropian (6 tetor 2020), *Raporti i Kosovës* 2020*, gjendet në https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf
- ²⁷¹ *Indeksi i perceptimeve të korrupsionit i Transparency International 2020*, gjendet në <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/ksv>
- ²⁷² Transparency International, Kosovë, *Barometri Global i Korrupsionit*, gjendet në <https://www.transparency.org/en/countries/kosovo>
- ²⁷³ Misioni i Bashkimit Evropian për Sundimin e Ligjit në Kosovë EULEX (tetor 2020), *Misioni i BE-së për Sundimin e Ligjit, Raporti i Monitorimit të Drejtësisë*, gjendet në https://www.eulex-kosovo.eu/eul/repository/docs/19102020_EU%20Rule%20of%20Law%20Mission%20Justice%20_EN.pdf
- ²⁷⁴ Komisioni Evropian (6 tetor 2020), *Raporti i Kosovës* 2020*, gjendet në https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf
- ²⁷⁵ Agjencia Kundër Korrupsionit Kosovë (nëntor 2020), *Strategjia Kundër Korrupsionit*, Prishtinë, gjendet në <https://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/2020/12/ANG-Strategjia-Kunder-Korrupsionit-2021-2023.pdf>
- ²⁷⁶ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik (OBZHE) (2003), *Konventa për Luftimin e Ryshfetit të Zyrarëve Publikë të Huaj në Transaksionet e Biznesit Ndërkombëtar*, gjendet në <http://www.oecd.org/corruption/oecdantibriberyconvention.htm>
- ²⁷⁷ Organizata Ndërkombëtare për Standardizimin IOS, *ISO 37001-Sistemet e menaxhimit kundër ryshfetit*, gjendet në <https://www.iso.org/iso-37001-anti-bribery-management.html>
- ²⁷⁸ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik (OBZHE), *Udhëzime për praktika të mira për kontrollet e brendshme, etikën dhe pajtueshmërinë*, gjendet në <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/44884389.pdf>
- ²⁷⁹ Transparency International (2016), *Njerëzit dhe Korrupsioni: Evropa dhe Azia Qendrore*, gjendet në https://images.transparencycdn.org/images/2016_GCB_ECA_EN.pdf
- ²⁸⁰ Zyra e Organizatës së Kombeve të Bashkuara për Drogë dhe Krime UNODC (2013), *Biznesi, Korrupsioni dhe Krimi në Kosovë: Ndikimi i ryshfetit dhe krimeve të tjera në ndërmarrjet private*, gjendet në https://www.unodc.org/documents/data-and-analizë/statistika/korrupsion/Kosovo_Business_corruption_report_EN.pdf

- ²⁸¹ Kodi Penal i Kosovës <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18413>
- ²⁸² Kodi Penal, neni 309 dhe 310
- ²⁸³ Kodi Penal, neni 421 dhe 422
- ²⁸⁴ Kodi Penal, neni 422
- ²⁸⁵ Kodi Penal, neni 421
- ²⁸⁶ Elona Sejdullahu, Kallxo Press (10 dhjetor 2020), *Inspektori i Ndërtimit i Komunës së Prishtinës kapet në flagrancë duke marrë ryshfet*, gjendet në <https://kallxo.com/lajm/denohet-me-burg-inspektori-i-ndertimit-i-komunes-se-prishtines-i-kapur-ne-flagrance-duke-marre-ryshfet/>
- ²⁸⁷ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik OBZHE (2003), *Menaxhimi i Konfliktit të Interesit në Shërbimin Publik: Udhëzimet dhe përvojat e vendit e OBZHE-së*, faqe 24, gjendet në <http://www.oecd.org/gov/ethics/48994419.pdf>
- ²⁸⁸ Këshilli i Evropës (2000), *Rekomandimi Nr. R (2000) 10 i Komitetit të Ministrave të Shteteve Anëtare për kodet e sjelljes për zyrtarët publikë*, gjendet në <https://rm.coe.int/16806cc1ec>
- ²⁸⁹ Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës (2018), *Rezoluta 433 (2018) për Kodin Evropian të Sjelljes për të gjithë Personat e Përfshirë në Qeverisjen Lokale dhe Rajonale*, gjendet në <https://rm.coe.int/16808d3295>
- ²⁹⁰ Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës (2018), *Rezoluta 434 (2018) dhe Rekomandimi 423 (2018) për Konfliktet e interesit në nivel lokal dhe rajonal*, gjendet në <https://rm.coe.int/16808d33d0>
- ²⁹¹ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik (OBZHE) (28 maj 2003), *Udhëzime për Menaxhimin e Konfliktit të Interesit në Shërbimin Publik*, gjendet në <http://www.oecd.org/gov/ethics/managingconflictsofinterestinthepublicservice.htm>
- ²⁹² Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës (2017), *Rezoluta 421 (2017) dhe Rekomandimi 405 (2017) për bërjen transparente të prokurimit publik në nivele lokale dhe rajonale*, gjendet në <https://rm.coe.int/168074cf72>
- ²⁹³ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik (OBZHE) (2008), *Rritja e integritetit në prokurimin publik: një listë kontrolli*, gjendet në <http://www.oecd.org/gov/ethics/enhancingintegrityinpublicprocurementchecklist.htm>
- ²⁹⁴ Zyra e Organizatës së Kombeve të Bashkuara për Droga dhe Krim UNODC (2004), *Konventa kundër Korrupsionit*, gjendet në <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>
- ²⁹⁵ Zyra e Organizatës së Kombeve të Bashkuara për Droga dhe Krim UNODC (2009), *Udhëzues Teknik i Konventës së Organizatës së Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit*, gjendet në: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/technical-guide.html>
- ²⁹⁶ Këshilli i Evropës (2002), *Konventa e së Drejtës Penale për Korrupsionin (ETS Nr. 173)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/173>
- ²⁹⁷ Këshilli i Evropës (2003), *Konventa e së Drejtës Civile për Korrupsionin (ETS Nr. 174)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/174>
- ²⁹⁸ Bashkimi Evropian (qershor 1997), *Konventa kundër Korrupsionit që Përfshin Zyrtarët, Fletorja Zyrtare C 195, 25/06/1997 P. 0002 - 0011*, gjendet në <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:I33027>
- ²⁹⁹ Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik (OBZHE) (2017), *Rekomandimi për Integritetin Publik*, gjendet në <http://www.oecd.org/gov/ethics/recommendation-public-integrity/>
- ³⁰⁰ Ligji Nr. 06/L-011 për Parandalimin e Konfliktit të Interesit në Ushtrimin e Funkcionit Publik: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=16314>
- ³⁰¹ Ligji Nr. 05/L-096 për Parandalimin e Pastrimit të Parave dhe Luftimin e Financimit të Terrorizmit: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=12540>
- ³⁰² Ligji Nr. 06/L-085 për Mbrojtjen e Sinjalizuesve: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18303>
- ³⁰³ Ligji Nr. 06/L-011 për Parandalimin e Konfliktit të Interesit në Ushtrimin e Funkcionit Publik: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=16314>

- ³⁰⁴ Ligji Nr. 04/L-140 për Kompetencat e Zgjeruara për Konfiskimin e Pasurisë të Përfitura me Vepër Penale: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=865>
- ³⁰⁵ Zyra e Kryeministrit (janar 2016), *Strategjia Kombëtare e Zhvillimit 2016 - 2021*, Prishtinë, gjendet në http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategjia_Kombetare_per_Zhvillim_2016-2021_Shqip.pdf
- ³⁰⁶ Zyra e Kryeministrit (janar 2018), *Draft Strategjia Kundër Korrupsionit 2018 - 2022*, Prishtinë, gjendet në <https://konsultimet.rks-gov.net/viewConsult.php?ConsultationID=40299>
- ³⁰⁷ Zyra Kombëtare e Auditimit (2018), *Plani Strategjik i Zyrës Kombëtare të Auditimit 2018 - 2021*, Prishtinë, gjendet në <http://www.zka-rks.org/wp-content/uploads/2018/09/Strategjia-2018-07-13-ALB.pdf>
- ³⁰⁸ Agjencia Kundër Korrupsionit (nëntor 2020), *Strategjia Kundër Korrupsionit 2021 - 2023*, Prishtinë, gjendet në <https://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/2020/12/Strategjia-Kunder-Korrupsionit-2021-2023.pdf>
- ³⁰⁹ Ligji Nr. 03/L-159 për Agjencinë Kundër Korrupsionit: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2662>
- ³¹⁰ Ligji Nr. 03/L-159 për Agjencinë Kundër Korrupsionit, neni 5: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2662>
- ³¹¹ Agjencia Kundër Korrupsionit (mars 2021), *Raporti Vjetor i Punës 1 janar - 31 dhjetor, 2020*, Prishtinë, gjendet në https://www.akk-ks.org/assets/cms/uploads/files/Publikimet/Raporte/3.%20Raporti_Vjetor_AKK_2020_Shqip.pdf
- ³¹² Kodi Penal, neni 417
- ³¹³ Ligji Nr. 06/L-011 për Parandalimin e Konfliktit të Interesit në Ushtrimin e Funkcionit Publik: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=16314>
- ³¹⁴ Ligji Nr. 06/L-011 për Parandalimin e Konfliktit të Interesit në Ushtrimin e Funkcionit Publik, neni 6: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=16314>
- ³¹⁵ Ligji Nr. 06/L-011 për Parandalimin e Konfliktit të Interesit në Ushtrimin e Funkcionit Publik, neni 4: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=16314>
- ³¹⁶ Pako mjetesh e PECK2 e Këshillit të Evropës për menaxhimin e konfliktit të interesit (2019), <https://rm.coe.int/toolkit-for-managing-conflict-of-interest-in-the-public-service-en/168097ed1f>
- ³¹⁷ Ligji për Arsimin e Lartë, neni 19 <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2761>
- ³¹⁸ <https://kallxo.com/arsim/anti-korrupsioni-konstaton-se-zenun-halili-ka-konflikt-interesi-ne-konkursin-per-rektor/>
<https://kallxo.com/lajm/dokument-pse-u-eliminua-zenun-halili-nga-gara-per-rektor/>
- ³¹⁹ Konventa e Organizatës së Kombeve të Bashkuara Kundër Korrupsionit. Gjendet në: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>
- ³²⁰ Udhëzues Teknik i Konventës së Organizatës së Kombeve të Bashkuara Kundër Korrupsionit. Gjendet në: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/technical-guide.html>
- ³²¹ Këshilli i Evropës (2002), *Konventa e së Drejtës Penale për Korrupsionin (ETS Nr. 173)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/173>
- ³²² Këshilli i Evropës (2003), *Konventa e së Drejtës Civile për Korrupsionin (ETS Nr. 174)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/174>
- ³²³ Konventa kundër Korrupsionit që Përfshin Zyrtarët, Bashkimi Evropian, Fletorja Zyrtare C 195, 25/06/1997 fq. 0002 - 0011. Gjendet në: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:I33027>
- ³²⁴ <https://kallxo.com/ligji/gjykata/vendimi-i-gjykates-per-punetorin-e-postes-i-cili-akuzohej-se-vodhimbi-1-mije-euro-ne-vendin-e-punes/>
- ³²⁵ <https://exit.al/en/2020/10/05/kosovo-mp-sent-to-serve-time-for-embezzlement-after-surrender/>
- ³²⁶ Konventa e Organizatës së Kombeve të Bashkuara Kundër Korrupsionit. Gjendet në: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>
- ³²⁷ Udhëzues Teknik i Konventës së Organizatës së Kombeve të Bashkuara Kundër Korrupsionit. Gjendet në: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/technical-guide.html>

³²⁸ Këshilli i Evropës (2002), *Konventa e së Drejtës Penale për Korrupsionin (ETS Nr. 173)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/173>

³²⁹ Këshilli i Evropës (2003), *Konventa e së Drejtës Civile për Korrupsionin (ETS Nr. 174)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/174>

³³⁰ Konventa kundër Korrupsionit që Përfshin Zyrtarët, Bashkimi Evropian, Fletorja Zyrtare C 195, 25/06/1997 fq. 0002 - 0011. Gjendet në: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l33027>

³³¹ Kodi Penal, Kapitulli XXXIII,

³³² http://www.klsh.org.al/web/manuali_udhezues_per_zbulimin_e_mashtimit_dhe_korrupsionit_opt_4769.pdf

³³³ <https://betimiperdrejtesi.com/ish-kryetari-i-gjakoves-pal-lekaj-dhe-te-tjeret-denohen-lidhur-me-keqperdorimet-me-subvencione/>

<https://betimiperdrejtesi.com/prokuroria-kerkon-ndalimin-e-ushtimit-te-funksioneve-zyrtare-ndaj-ish-shefit-te-kabinetit-te-kryetarit-te-pejes-dhe-tre-zyrtareve-komunale/>

<https://betimiperdrejtesi.com/prokuroria-kerkon-qe-ish-kryetarit-te-klines-sokol-bashota-ti-ndalohet-ushtimi-i-funksioneve-zyrtare-mbrojtja-kerkon-lirimin-e-tyre/>

³³⁴

³³⁵ Puls i Publik për Korrupsionin, 2016, UNDP file:///C:/Users/User/Downloads/PUBLIC-PULSE-ENG-FIN.pdf

³³⁶ Kodi Penal, neni 323

³³⁷ Kodi Penal, neni 419

³³⁸ <https://kallxo.com/ligji/video-denim-me-burg-per-ish-drejtorin-per-financa-ne-zyren-e-kryeministrit/>
<https://kallxo.com/shkurt/zyrtari-i-qeverise-denohet-me-burgim/>

³³⁹ Konventa e Organizatës së Kombeve të Bashkuara Kundër Korrupsionit. Gjendet në: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>

³⁴⁰ Udhëzues Teknik i Konventës së Organizatës së Kombeve të Bashkuara Kundër Korrupsionit. Gjendet në: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/technical-guide.html>

³⁴¹ Këshilli i Evropës (2002), *Konventa e së Drejtës Penale për Korrupsionin (ETS Nr. 173)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/173>

³⁴² Këshilli i Evropës (2003), *Konventa e së Drejtës Civile për Korrupsionin (ETS Nr. 174)*, gjendet në <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/174>

³⁴³ Rezoluta 434 (2018) dhe Rekomandimi 423 (2018) për Luftimin e nepotizmit brenda autoriteteve lokale dhe rajonale, Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale i Këshillit të Evropës. Gjendet në: <https://rm.coe.int/16809312c3>

³⁴⁴ file:///C:/Users/User/Downloads/PULSEPUBLIC_ENG.pdf

³⁴⁵ file:///C:/Users/User/Downloads/PULSEPUBLIC_ENG.pdf

³⁴⁶ Kodi Penal, neni 414

³⁴⁷ Kodi Penal, neni 219

³⁴⁸ <https://kallxo.com/lajm/kryetari-i-klines-zenun-elezaj-denohet-per-punesimin-e-vajzes-se-tij/>

Ky doracak synon të mbështesë autoritetet lokale dhe rajonale në përpjekjet e tyre për t'i bërë komunitetet më të hapura, etike dhe më të orientuara drejt qytetarëve. Ai siguron qasje të lehtë në standardet përkatëse ndërkombëtare dhe kontekstin e brendshëm, legjislacionin, praktikën gjyqësore, udhëzimet dhe shembujt e praktikave të mira në lidhje me etikën publike, llogaridhënien, transparencën dhe pjesëmarrjen e qytetarëve. Ai përfshin gjithashtu një vlerësim konciz të rreziqeve më të përhapura të korrupsionit.

Zbatimi efektiv i mjeteve për të promovuar transparencën dhe pjesëmarrjen e qytetarëve, shoqëruar me përgjegjshmëri më të fortë dhe etikë publike, mund të ndihmojë në largimin e korrupsionit dhe keqpërdorimeve të qeverisë. Ato ndihmojnë qeveritë të përdorin aftësitë, njohuritë dhe përvojën e qytetarëve për të mundësuar vendimmarrje më të informuar, identifikimin e hershëm të ndikimeve negative të politikave të ardhshme, pronësi më të madhe të vendimeve që rezultojnë dhe ofrimin e shërbimeve publike më efektive.

Doracaku është gjithashtu i disponueshëm si pjesë e online veglës be-Open.

<http://www.coe.int/congress>

www.coe.int

Këshilli i Evropës është organizatë lidere e kontinentit për të drejtat e njeriut. Ai përbëhet nga 47 shtete anëtare, duke i përfshirë të gjitha shtetet anëtare të Bashkimit Evropian. Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale është institucion i Këshillit të Evropës, përgjegjës për forcimin e demokracisë lokale dhe rajonale në shtetet e tij anëtare. I përbërë nga dy dhoma – Dhoma e Autoriteteve Lokale dhe Dhoma e Rajoneve – dhe tri komisione, ai bashkon 648 zyrtarë të zgjedhur, që përfaqësojnë më shumë se 150,000 autoritete lokale dhe rajonale.

